

Teemu Rantanen, Janika Lindström, Ari Heikkinen (toim.)

**Vankilasta vapautuvia tukien ja rinnalla kulkien kohti
työelämää –
Näkökulmia rikostaustaisten työhön kuntoutukseen
ja työllistymisen edistämiseen**

**Copyright © tekijät ja
Laurea-ammattikorkeakoulu 2020
Tekijöiden tekstit ja kuviot CC BY-SA 4.0**

Kannen kuva: Khak on Shutterstock

Sivun 13 kuva: Markus Spiske on Unsplash

Sivun 27 kuva: Masaaki komori on Unsplash

Sivun 39 kuva: Remi Walle on Unsplash

Sivun 47 kuva: Jan Tinneberg on Unsplash

Sivun 53 kuva: Jon Tyson on Unsplash

Sivun 67 kuva: Patrick Fore on Unsplash

Kuvien lisenssit kuvapankin ehtojen mukaiset.

Taitto: Maija Merimaa

ISSN-L 2242-5241

ISSN 2242-5225 (verkko)

ISBN: 978-951-799-570-2 (verkko)

Teemu Rantanen, Janika Lindström,
Ari Heikkinen (toim.)

Vankilasta vapautuvia tukien ja rinnalla kulkien kohti työelämää

—

Näkökulmia rikostaustaisten työhön kuntoutukseen ja työllistymisen edistämiseen

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto	6
Teemu Rantanen	
1. Aktiivipolitiikan toimenpiteiden vaikuttavuuksien jäljillä	12
Ari Heikkinen	
2. Rikostaustaisten työhön kuntoutus ja sen vaikuttavuus	26
Teemu Rantanen & Janika Lindström	
3. Laadullista arviointia Viero-hankeen prosessista ja tuloksista	38
Teemu Rantanen & Janika Lindström	
4. Viero-hankkeen työhönvalmennuksen vaikuttavuus	48
Teemu Rantanen	
5. Kokemusasiantuntijoiden näkemyksiä vankien ja rikostaustaisten työllistymisen tukemiseen	56
Janika Lindström	
6. Pohdintaa Viero-hankkeen toimintamallista hyvänä käytäntönä	62
Teemu Rantanen	
7. Johtopäätökset	68
Teemu Rantanen, Janika Lindström & Ari Heikkinen	

Johdanto

TEEMU RANTANEN

Osatyökykyisten ja muiden vaikeasti työllistyvien henkilöiden työllistymiseen on kiinnitetty parin viimeisen vuosikymmenen aikana varsin paljon huomiota, ja asia on edelleen korostunut Rinteen/Marinin hallitusohjelman myötä. Työllisyysasteen kohottaminen on nostettu avainasemaan koko julkisen talouden kannalta. Rikostaustaisten osalta työllistymiseen liittyy kuitenkin monia erityishaasteita. Rikoksenteikijät ovat moninaisia sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia omaava ihmisryhmä (Joukamaa ym. 2010). Heidästä suuri osa on päihdeongelmaisia, ja päihdeongelmaisten joukossa rikostaustaiset muodostavat myös muista asiakkaista poikkeavan erityisen huono-osaisen ryhmän (Pitkänen, Kaskela, Tyni & Tourunen 2016). Heidän on usein vaikea löytää asuntoa, vahvistaa omaa osallisuutta ja rikoksettoman elämän puitteita sekä työllistyä.

Tutkimukset osoittavat, että rikostaustaisten henkilöiden on vaikea työllistyä avoimille työmarkkinoille. Työmarkkina-aseman ja seuraamuksen ankaruuden välillä on havaittu yhteys siten, että työssä olevien osuus on pienin ehdottomasti tuomittujen keskuudessa (Danielsson & Aaltonen 2017). Kuitenkin myös esimerkiksi ehdolliseen vankeuteen tuomituista yli puolet (58 %) on työttömiä ja vain 13 % työssä. Vastaavasti yhteiskuntapalvelua suorittavista 54 % on työttömiä ja 31 % työssä. (Rikosseuraamuslaitos 2018, 46-47.)

Toisaalta monien rikoksenteikijöiden kohdalla työllisyystilanne on ollut heikko jo ennen vankeustuomiota. Ehdolliseen vankeuteen, yhdyskuntapalveluun ja ehdottomaan vankeuteen tuomitut ovat jo aikaisemman rikoshistoriansa suhteen ongelmallinen ihmisryhmä, ja heidän mahdollisuutensa löytää töitä avoimilta työmarkkinoilta on parhaassakin tapauksessa huomattavan heikko. (Danielsson & Aaltonen 2017, 546-547.) Rikoksenteikijät eivät kuitenkaan ole yhtenäinen ryhmä. Erityisen heikko työllisyystilanne on omaisuus- ja huumausainerikoksista tuomituilla (Aaltonen 2018).

Pohjoismainen vertailu osoittaa, että rikoksenteekijöiden työllisyystilanteessa on selkeitä kansallisia eroja. Suomalaisen rikoksenteekijöiden työmarkkinakytkös on heikompi kuin muissa pohjoismaissa. Erityisesti ensikertalaisten tilanne on Suomessa erittäin heikko kaikissa ikäryhmissä. Osin taustalla on Suomen korkea työttömyysaste. Matalimman työttömyysasteen maassa, Norjassa, myös vapautuvien vankien työllisyystilanne on ollut pohjoismaiden paras. (Aaltonen, Skardhamar, Nilsson, Højsgaard Andersen, Bäckman, Estrada & Danielsson 2017.) Tässä mielessä kysymys rikostaustaisten työllistämisestä on selkeästi yhteiskunnallinen ja kytköksissä maan yleiseen työllisyystilanteeseen ja työllisyyspolitiikkaan.

Yksilötasolla työllistyminen voidaan nähdä osana rikollisuudesta irrottautumisen prosessia. Desistanssikeskustelun piirissä rikollisuudesta irrottautumisen on katsottu liittyvän erilaisiin elämän ulkoisiin ja sisäisiin käännekohtiin (Farrall & Calverley 2006; Maruna & LeBel 2010). John H. Laub ja Robert J. Sampson (2001, 5) tarkastelevat rikollisuudesta irrottautumisen prosessuaalisena tapahtumien ketjuna rikoksenteekijän elämässä. Parhaassa tapauksessa työllistyminen voi toimia käännekohtana, joka tukee rikollisuudesta irrottautumista. Toisaalta Torbjørn Skardhamarin ja Jukka Savolaisen (2012) mukaan työllistyminen on pikemminkin rikollisuudesta irrottautumisen seuraus kuin sen syy, vaikkakin pienellä osalla rikoksenteekijöistä työllistyminen voi olla rikosten määrää vähentävä tekijä. Andreas Aresti, Virginia Eatough ja Belinda Brooks-Gordon (2010) esittävät, että keskeistä rikollisuudesta irrottautumisesta on uudenlaisen pro-sosiaalisen identiteetin rakentuminen sekä siirtyminen työelämään tai muuten urapolulla eteenpäin.

Silta-Valmennusyhdistyksen koordinoimassa Vierto-hankkeessa (vapautuva itsenäistä elämää rakentamaan työhön ja osalliseksi, ESR, 1.2.2017 – 31.1.2020) pyrittiin löytämään innovatiivisia toimintatapoja uusintarikollisuuden estämiseen sekä rikostaustaisen sosiaaliseen integraatioon ja työllistymiseen. Hankkeessa pyrittiin kehittämään rikostaustaisten yhteiskuntaan osallistava ja työllisyyttä edistävä valmennusmalli, jolla ehkäistään tehokkaasti uusintarikollisuutta ja integroidaan vapautuvia vankeja yhteiskuntaan. Käytännössä hanke sisälsi yksilö- ja ryhmämuotoista valmennusta ja verkostoyhteistyötä Tampereen seudulla ja Vaasassa sekä lisäksi rikostaustaisten työllistymistä ja osallisuutta tukevan toiminnan mallintamista ja arviointia. Kehittämisen ja mallintamisyhteistyötä tehtiin myös belgialaisen Rewind-hankkeen kanssa.

Hankkeen keskeinen toimija, Silta-Valmennusyhdistys ry, on Tampereen seutukunnalla toimiva kansalaisyhdistys, jonka palveluihin kuuluu muun muassa kuntouttavaa työtoimintaa ja sosiaalista kuntoutusta, kuntouttavaa valmennusta, työllisyyttä edistävää ammatillista kuntoutusta, tuettua asumista, sekä koulutuspalveluita. Päihde- ja rikostaustaiset ovat yksi yhdistyksen keskeisistä kohderyhmistä ja yhdistyksellä onkin ollut useita heidän tukemiseensa tähtääviä kehittämishankkeita. (Silta-Valmennusyhdistys.) Asiakastyön osalta hankkeen toinen toimija oli Rikosseuraamuslaitos ja erityisesti Vaasan vankila. Tämän lisäksi hankkeen osatoteuttajina toimi Silta-Monitori ja Laurea-ammattikorkeakoulu.

Tämän arvioinnin kohde ja tarkoitus ovat moninaisia. Pyrkimyksenä on arvioida Vierto-hanketta, sen asiakastyötä ja siinä kehitettyä toimintamallia. Lisäksi tavoitteena on luoda myös yleisempiä näkökulmia rikostaustaisten henkilöiden työhön kuntoutukseen ja sen vaikuttavuuteen.

Arvioinnin taustalla on joitakin yleisemmän tason lähtökohtaa. Ensinnäkin lähtökohtana on, että rikostaustaisten työhön kuntoutuksen kehittämisessä yksittäinen hanke voi saada vain rajallisia tuloksia ja työhön valmentamisessa tai kuntoutuksessa on aina kyse paitsi yksittäisistä asiakkaista, niin myös palvelujärjestelmän toimivuudesta ja työmarkkinoista ja työllisyyspolitiikan tai laajemmin yhteiskuntapolitiikan tarjoamista

mahdollisuuksista. Niinpä asiaa on syytä tarkastella myös yhteiskunnallisella tasolla. Tässä tutkimuksessa tarkastelu kohdentuukin Viero-hankkeen ja sen tulosten ohella myös laajemmin rikostaustaisten työhön kuntoutukseen ja osatyökykyisten työllisyyden edistämiseen yhteiskunnallisena toimintana.

Toinen näkökulma liittyy työllisyyttä edistävän toiminnan vaikuttavuuteen. Vaikuttavuus on käsitteenä hankala ja se voidaan määritellä eri tavoin (esim. Rajavaara 2007). Siihen liittyy toisaalta pyrkimys työllisyysvaikutusten ja muiden vaikutusten mittaamiseen, mutta toisaalta myös laadullisempia näkökulmia. Yhteiskunnallisessa mielessä vaikuttavuutta tarkastellaan myös vaikuttavuusketjujen näkökulmasta, jolloin vaikuttavuus ymmärretään asteittain syntyväksi, pitkäkestoiseksi ja laajenevaksi prosessiksi.

Kolmas näkökulma liittyy yhteiskehittämiseen ja erityisesti asiakasnäkökulman keskeisyyteen. Asiakkaiden osallisuus kehittämistoiminnassa on viime vuosina noussut keskeiseen asemaan erityisesti palvelumuotoilun myötä. Tässä arvioinnissa asiakasnäkökulma tarkoittaa asiakasvaikutusten tarkastelun ohella asiakashaastattelujen ja kokemusasiantuntijoiden ryhmähaastattelujen käyttöä tiedontuotannon välineinä.

Tutkimuksen pääkysymykset ovat:

1. Mitkä ovat aktiivipolitiikan haasteet ja mahdollisuudet osatyökykyisten työllistämisessä?
2. Millaisia kokemuksia Suomessa on saatu rikostaustaisten työhön kuntoutuksen vaikuttavuudesta?
3. Millaisia vahvuuksia voidaan tunnistaa Viero-hankkeen toimintamuodoista?
4. Millainen on Viero-hankkeen asiakaskohtainen työllisyysvaikutus?
5. Miten kokemusasiantuntijat arvioivat Viero-hankkeen toimintamutoja ja millaiset toimintatavat olisivat kokemusasiantuntijoiden arvioin mukaan toimivia rikostaustaisten henkilöiden työllistymisen tukemisessa?
6. Missä mielessä Vierossa kehitettyä toimintamallia voidaan pitää hyvänä käytäntönä?

Tämä raportti kuvaa arvioinnin tuloksia hankkeen päättyessä. Arviointi perustuu aiemman tutkimuksen ja aiempia hankkeita koskevien materiaalien ohella Viero-hankkeen dokumentaatioon (esim. hankesuunnitelma, hankkeen seurantaraportit, hankkeen asiakastietoseuranta) sekä vuosina 2018 - 2019 tehtyihin arviointihaastatteluihin. Arviointia varten on tehty yhteensä 11 haastattelua, jotka litteroitiin ja analysoitiin hankkeen tavoitteiden näkökulmasta kiinnittäen huomiota hankkeen toiminnan koettuihin vahvuuksiin ja haasteisiin. Asiakasnäkökulma syventämiseksi tehtiin yksi työpajamuotoinen kokemusasiantuntijoiden ryhmähaastattelu.

Tässä raportissa kutakin arvioinnin pääkysymystä tarkastellaan omissa luvuissaan. Ensimmäisessä artikkelissa (luku 2) tarkastelun näkökulma on yhteiskuntapolitiittinen. Siinä tarkastelu kohdentuu työmarkkinoiden muutoksen ja osatyökykyisten asemaan muuttuneilla työmarkkinoilla sekä erilaisten aktiivipolitiikan toimenpiteiden työllisyysvaikutuksia. Toinen artikkeli (luku 3) liikkuu myös yhteiskunnallisella tasolla, mutta siinä fokus on nimenomaan rikostaustaisten työllistymisessä. Mielenkiinnon kohteena on sekä Rikosseuraamuslaitoksen oma toiminta että suomalainen rikostaustaisten henkilöiden työllistämiseen tähtäävä hanketoiminta. Kolmannessa artikkelissa (luku 4) Viero-hanketta arvioidaan laadullisesti haastattelujen ja seurantaraporttien kautta. Näiden aineistojen kautta pyritään tunnistamaan hankkeen vahvuuksia ja esiin nousseita ongelmia tai kehittämiskohteita. Neljäs artikkeli (luku 5) keskittyy Viero-hankkeen asiakastyöhön ja erityisesti sen vaikuttavuuteen. Aluksi tarkastellaan hankkeen työllisyysvaikutusta asiakastilastojen valossa. Vaikuttavuus

ymmärretään myös laajemmassa realistisen arvioinnin mukaisessa merkityksessä. Viides artikkeli (luku 6) keskittyy kokemusasiantuntijoiden näkökulmaan. Artikkelin pohjautuu Keijo-hankkeen rikostaustaisten kokemusasiantuntijoiden esiin nostamiin kehittämiskohteisiin. Tämän jälkeen (luku 7) pohditaan Viero-hankkeen toimintamallia hyvien käytäntöjen näkökulmasta.

Lähteet

Aaltonen, Mikko (2018) Työttömyys ja rikollisuus. Työttömyyden yhteys rikoskäyttäytymiseen rekisteriaineistojen ja viimeaikaisen kansainvälisen tutkimuksen valossa. Haaste, 1/2018, 7-9.

Aaltonen, Mikko, Skardhamar, Torbjørn, Nilsson, Anders, Højsgaard Andersen, Lars, Bäckman, Olof, Estrada, Felipe & Danielsson, Petri (2017) Comparing Employment Trajectories before and after First Imprisonment in Four Nordic Countries. British Journal of Criminology, 57 (4), 828-847.

Aresti, Andreas, Eatough, Virginia & Brooks-Gordon, Belinda (2010) Doing time after time: an Interpretative Phenomenological Analysis of reformed ex-prisoners' experiences of self-change, identity and career opportunities. Psychology, Crime & Law, 16 (3), 169-190.

Danielsson, Petri & Aaltonen, Mikko (2017) Vankeusrangaistukseen tuomittujen työmarkkinoille osallistuminen seuraamuksen jälkeen. Yhteiskuntapolitiikka, 82 (5), 538-548.

Farrall, Stephen & Calverley, Adam (2006) Understanding Desistance From Crime: Theoretical Directions in Resettlement and Rehabilitation. Open University Press. Maidenhead, Berkshire.

Joukamaa, Matti ja työryhmä. (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2010. Vammala.

Maruna, Shadd & LeBel, Thomas B. (2010) The desistance paradigm in correctional practice: from programs to lives. In, Fergus McNeill, Peter Raynor & Chris Trotter (eds.) Offender Supervision: New Directions in Theory, Research and Practice. Willan, Cullompton, 65-87.

Laub, John H. & Sampson, Robert J. (2001) Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*, 28, 1–69.

Pitkänen, Tuuli, Kaskela, Teemu, Tyni, Sasu & Tourunen, Jouni (2016) Päihdehoitoon hakeutuneiden rikollisuus. Rekisteri- ja hoitotietoihin perustuva seurantatutkimus vankeusrangaistukseen tuomituista päihdehoidon asiakkaista. *Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu* 1/2016. Helsinki.

Rajavaara, Marketta (2007) Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 84. Kela Tutkimusosasto, Helsinki.

Rikosseuraamuslaitos (2019) Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2018, Helsinki.

Skardhamar, Torbjørn & Savolainen, Jukka (2012) Does employment contribute to desistance? Offending trajectories of crime-prone men around the time of job entry. Discussion Papers No. 716. Statistics Norway, Research Department.

Siltavalmennusyhdistys. Viitattu 17.10.2019: www.siltavalmennus.fi

1 AKTIIVIPOLITIIKAN TOIMENPITEIDEN VAIKUTTAVUUKSIEN JÄLJILLÄ

Ari Heikkinen

ALUKSI

Suomi yhteiskuntana on kokenut mittavia muutoksia viimeisten vuosikymmenien aikana. Suomi on kansainvälistynyt ja elinkeinorakenne on suurissa muutoksissa. Muutosten vaikutukset ovat olleet läpitunkevia yhteiskunnasta yksilöön. Työn merkitys on kuitenkin säilynyt keskeisenä kansalaisten toimeentulossa. Työ on merkittävä seikka myös hyvinvointivaltion kannalta. Työttömyyden, erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden lieventämisen ja kasvun eteen on ryhdytty monenlaisiin toimiin. Julkisen talouden kestävyys nimissä tavoitteeksi on asetettu työllisyysasteen nostaminen. Tätä kirjoitettaessa työllisyysaste on noin 72 % ja tavoitteena on saavuttaa 75 % vuoteen 2023 mennessä. Yhtenä keinona on ollut eläkeiän nostaminen ja työurien pidentäminen. Toinen keskeinen keino on ollut alentaa työttömyyslukuja aktivoivan sosiaali- ja työllisyyspolitiikan, aktiivipolitiikan keinoin.

Mielenkiintoista on pohtia, miten vaikuttavia aktiivipolitiikan keinot ovat olleet työllisyyden parantamisessa. Tarkastelu kohdentuu rikostaustaisia laajemmin osatyökykyisiin. Tässä artikkelissa yritetään päästä vaikuttavuusien jäljille asiaa käsittelevien tutkimusten ja asiantuntijakirjoitusten kautta. Artikkelissa kysytään, mitkä ovat aktiivipolitiikan haasteet ja mahdollisuudet osatyökykyisten työllistämiseksi.

TYÖLLISYYS HYVINVOINTIVALTION PERUSELEMENTINÄ

Suomalainen hyvinvointivaltio on muuttunut muutamassa vuosikymmenessä merkittävästi. Yhteiskunnallisessa keskustelussa tätä kehitystä käsiteltiin ikään kuin kyseessä olisi tilapäinen murros, josta olisi paluu vanhaan säädeltävissä olevaan staattisempaan olotilaan tai ainakin jotenkin hallittavissa olevaan muutokseen.

Itsestään selvänä on myös pidetty paluuta taloudellisen kasvun uralle laskusuhdanteiden ja lama-aikojen jälkeen. Näin ei ole kuitenkaan yksiselitteisesti käynyt. Jatkuvasta, jopa kiihtyvistä muutoksesta on tullut normaalitila.

Tästä uudesta normaalista johtuen yhteiskuntakehityksen ennustettavuus on heikentynyt. Talouden epävakaisuus ja yllättävät suhdannevaihtelut ovat luoneet epävarmuutta. Saavutettu talouskasvukaan ei ole enää samassa suhteessa kuin aiemmin tuonut hyvää ihmisten hyvinvointiin. Talouden kasvupyrkimyksiä kohtaan on noussut yhteiskunnallista kritiikkiä sen työllisyys- ja ympäristövaikutuksista.

Suomi on pärjännyt hyvinvointivaltiorakennelmaansa kohdanneessa muutoksessa varsin hyvin. Taloudellista menestystä on ollut mitattavissa bruttokansantuotteen avulla lasketuissa tulotasossa ja työllisyysasteessa. Hyvinvointivaltion laajuudesta kertovat julkisen sektorin koko, veroaste, julkinen velka ja tulonjaon tasaisuus. Suomi ei ole näissä mittauksissa aivan maavertailujen kärkipäätä, mutta EU-maihin verrattuna keskiarvon yläpuolella. (Kiander 2014, 30.)

Kattavalla sosiaaliturvalla on suuri merkitys kotitalouksille sairauden tai työttömyyden kaltaisten riskien varalta. Sosiaaliturva kaventaa myös tuloeroja. Laaja sosiaaliturva edellyttää kuitenkin korkeita veroja. Tästä nousee tyypillisesti hyvinvointivaltioon kohdistuva kritiikki – sosiaaliturva ja verotus nähdään heikentävän työnteon ja yrittämisen kannustimia. Pohjoiseurooppalaisten hyvinvointivaltioiden kohdalla ei ainakaan historiallisen kehityksen valossa ole yksiselitteisesti nähtävissä kannustinvaikutusten yhteyttä työllisyysasteeseen – korkea työllisyysaste on ominainen pitkälle kehittyneille hyvinvointivaltioille. (Kiander 2014, 30; ks. myös Hiilamo 2014, 90.)

Julkinen keskustelu kannustinloukuista ei ole kuitenkaan päättynyt. Median kautta välittyy poliitikkojen ja yksittäisten kansalaisten kannanottoja siitä, että kaikissa tapauksissa työntekeä ei ole kannattavaa. Sosiaalisten etuuskien tason katsotaan olevan liian korkea palkkatasoon verrattuna. Toisaalta olisi aiheellista pohtia alhaisen palkkatason vaikutusta asiaan.

Ihmiset pyrkivät pääsääntöisesti kuitenkin hakeutumaan työhön. Hyvinvointivaltion tuomat mahdolliset negatiiviset vaikutukset näyttävät kumoutuvan esimerkiksi vallitsevien arvojen ja kulttuurin avulla. Hyvinvointivaltioiden menestys voi olla myös hyvinvointivaltiossaan itsessään. Julkiset palvelut ja sosiaaliturvajärjestelmät ovat edistäviä tekijöitä osaamispuheen vahvistumiseen ja työhön osallistumiseen. Lisäksi on huomattava, että suurin osa sosiaaliturvasta on ansiosidonnaista. Tämä kannustaa työn tekemiseen. (Kiander 2014, 30–31.)

Kritiikki hyvinvointivaltiota kohtaan ei ole kuitenkaan päättynyt. Keskustelun voimistuva intensiteetti ajoittuu taloudellisiin taitekohtiin, suhdanne ja kausivaihteluihin ja kriiseihin. Suomen suhdanne- ja kausivaihtelut ovat olleet yleensä syviä (Koistinen 2014, 105). Viimeisin tällainen taitekohta on ollut Suomessa globaalien finanssikriisien puhkeaminen vuonna 2008, mikä on ollut myös kestoaltaan poikkeuksellisen pitkä vaikutuksiltaan erityisesti juuri Suomessa. Talouden heikentyessä on alettu yleisesti vaatia rakenteellisia uudistuksia – käytännössä hyvinvointivaltion rakenteisiin tapahtuvia leikkauksia. (Kiander 2014, 14.)

Nykyisen keskustelun valossa vaikuttaa siltä, että hyvinvointivaltio lepää työn ja työssä käymisen varassa. Suomen julkinen talous kestää kasvavista menopaineista huolimatta, jos työllisyysaste on riittävän korkea.

Tätä horjuttaa hidas talouskasvu ja väestörakenteen kehitys (huoltosuhde). Useimmissa Euroopan maissa (myös Suomessa) työllisyysasteen pitäminen korkealla on ollut kuitenkin ongelma jo useita vuosikymmeniä. Suomea kohdannut syvä lama 1990-luvun alussa pudotti työllisyysasteen tasolle, josta ei ehditty nousta ennen seuraavaa talouden taantumaa 2008. (Kiander 2014, 33.)

1990-luvun laman jälkeen maailma on muuttunut ja esiin on noussut ongelmia, joita perinteinen pohjoismainen hyvinvointivaltio ei ole kyennyt ratkaisemaan. Palkansaajien ansiotaso on vuosien myötä kohentunut, mutta samaan aikaan talouden globalisaatio ja teknologian murros ovat murentaneet hyvinvointivaltiolle ominaista täystyöllisyyttä. (Hiilamo 2014, 90.)

Työttömyydessä erityinen huolenaihe on pitkäaikaistyöttömyys. Työttömyysjakson pidentyessä työttömän takaisin pääsy työmarkkinoille vaikeutuu. Tästä seurauksena on syrjäytymisriskin kasvu. Syrjäytymisriskin kasvaessa ja osallisuuden mahdollisuuksien vähentyessä yhteiskunnallinen eriarvoisuus vahvistuu.

Syrjäytymisen kannalta merkityksellisiä foorumeja ovat työ, yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja perheyhteisyys. Hetkellinen putoaminen joltakin näistä foorumeista ei merkitse vielä välttämättä syrjäytymistä. Asia muuttuu vasta todelliseksi ongelmaksi – syrjäytymiseksi, jos putoaminen on samanaikaista useilta foorumeilta ja se muodostuu pitkäkestoiseksi. Työllä on keskeinen merkitys yksilön integroitumisessa yhteiskuntaan.

Syrjäytymisen ja eriarvoistumisen kannalta on merkityksellistä, että ongelmiin puututaan yhteiskunnallisilla toimin. Osatyökykyisten henkilöiden kohdalla sosiaalipoliittiset toimet yhdistettynä työllisyyspolitiikkaan mahdollistavat kokonaisvaltaisesti yksilöiden osallisuutta yhteiskunnasta. Osallisuuden lisäksi toimilla on myös toinen keskeinen tavoite. Työikäisen väestön osuuden vähentyessä on tiedostettu tarve, että myös osatyökykyisten työpanos on tarpeen työmarkkinoilla (Härkäpää, Harkko & Lehtikainen 2013, 9).

GLOBALISAATION JA TEKNOLOGIAN KEHITYMISEN VAIKUTUKSET TYÖLLISYYTEEN

Suomi on avoin markkinatalousmaa. Tästä johtuen yhteiskuntaan kohdistuu sisäisten muospaineiden ohessa ulkoisia muospaineita. Globalisaation vaikutuksesta työpaikkarakenteemme on muuttunut suuresti ja muutos jatkuu edelleen. Huono työmarkkinatilanne ja yleinen epävarmuus työllisyydestä koskee erityisesti osatyökykyisiä, joiden koulutustaso on heikko.

Talouden globalisaatio käynnistettiin aikanaan poliittisin päätöksin. Pääomien vapautuminen valtion ohjauksesta alkoi Yhdysvalloista. Se sai myös kansainvälisten talousjärjestöjen välittömän tuen. Muutoksen voimasta tuli hyvin suuri, kun samanaikaisesti Kiina, Venäjä ja monet muut sosialistiset maat hakeutuivat kansainvälisille markkinoille. (Sipilä 2014, 147.)

Sipilän (2014, 147) mukaan pääomien sijoittajille on mahdollistunut aiempaa vapaammin yhdistellä omaisuuksia, hyödyntää edullisia tuotannontekijöitä, siirrellä pääomia ja tuotantoa, sulkea tuotantolaitoksia sekä vältellä veroja. Tästä ovat hyötyneet kehittyvät maat, jotka ovat sijoittajien silmissä houkuttelevia. Finanssitalouden kasvu on tuonut epävakautta, jonka hillitseminen on tullut kalliiksi valtioille.

Globalisaatio ja teknologian kehittyminen ovat vaikuttaneet siihen, miten teollisuuden tuotanto ja sen kautta työpaikat sijoittuvat maailman laajuisesti. Suureksi haasteeksi on muodostunut kysymys, miten alhaisen kustannustason maiden kilpailun seurauksena sopeudutaan teollisuuden alasajoon korkean kustannustason maissa. Globalisaatio ja teknologinen kehitys ovat luoneet epävarmuutta, johon hyvinvointivaltion tulisi kyetä vastaamaan. (Hiilamo 2014, 91.)

Kansainvälisen työnjaon syventyminen vähentää työpaikkoja, erityisesti vähän koulutettujen työpaikkoja kehittyneissä maissa. Talous ei työllistä kuin ennen. Työn tuottavuuden kautta saadaan aikaisempaa korkeampi tuotanto aiempaa pienemmällä työvoimalla. Kilpailukyvyyn ja tuottavuuden parantumisen myötä talouskasvu ei enää työllistä (jobless growth). Yritysten voitot voivat ainakin lyhyellä aikavälillä kasvaa ja työllisten palkat nousta, mutta samalla työttömyys saattaa pahentua. (Hiilamo 2014, 92.)

Työmarkkinoilla on tapahtunut suuri muutos työn kysynnässä. Vähän koulutusta edellyttäviä, eri alojen avustavia työtehtäviä ("aputyötä") ei merkittävästi ole enää tarjolla ja niissäkin loppuissa työsuhteet ovat pääosin epävakaita kestoltaan ja kausiluonteisia. Työtä vailla olevien kouluttamattomien, erityisesti osatyökykyisten nousu koulutus- ja työllisyyspoluille on lähes kokonaan sulkeutunut tällaisilla työmarkkinoilla tai se on liki mahdotonta ilman yhteiskunnallisia tukitoimia.

Työmarkkina-aseman muutokset eivät koske pelkästään alhaisen koulutuksen omaavia. Koulutustason nostamisesta on tullut osin perustellusti agenda lisätä hyvinvointia, mutta sillä on myös toinen puolensa. Nopea koulutustason nousu voi myös merkitä liikakoulutusta ja koulutuksen arvon inflaatiota, sen antaman arvon alenemista korkeasti koulutetuille (Rinne 2014, 211-212).

Tästä on jo tiettyjä merkkejä olemassa. Hiilamon (2014, 92) mukaan informaatiotaloudessa taistelu perinteisten työpaikkojen puolesta on jo hävitty. Työtehtävät ovat pirstaloitumassa sillä seurauksella, että on näkyvissä vielä hyvissä asemassa olevan keskiluokan jakautuminen informaatiotalouden asiantuntijoihin ja avustaviin töihin päätyvien kesken.

Sosiaalipolitiikan näkökulmasta globalisaatio voidaan nähdä kaksiteräisesti. Globalisaatio on tuonut ongelmia eurooppalaisille hyvinvointivaltioille, mutta ihmiskunnan kannalta sitä voi pitää edistysaskeleena – se on tehostanut tuotannontekijöiden käyttöä, tasannut maiden välisiä tuloeroja ja vähentänyt maailman köyhyyttä. Globalisaatio tuottaa kuitenkin myös hallitsemattomia riskejä, joita ei pystytä täysin torjumaan kansallisin keinoin. (Sipilä 2014, 148.)

AKTIVOINTIPOLITIIKAN TAVOITTEET, KEINOT JA VAIKUTTAVUUS TYÖLLISYYDEN EDISTÄMISESSÄ

Aktivoinnista tuli sosiaalipolitiikan tunnusmerkki 1990-luvulla. Silloin alettiin tavoittelemaan hyvinvointivaltion, yhteiskunnan, etuuksien ja sosiaali- ja työvoimapolitiikan, kansalaisten ja sosiaalipolitiikan kohderyhmien, erityisesti työttömien aktivointia. Pohjoismaissa, kuten Suomessa aktiivipolitiikan ideana on ollut tavoitella kansalaistensa sosiaalista osallisuutta ja kaikkien inhimillisten resurssien käyttöönottoa ja kehittämistä. Viime aikoina on korostunut myös ekonomisten näkökannat työvoiman tarjonnasta ikääntyvässä yhteiskunnassa. (Julkunen 2013, 38-39.)

Aktivointipolitiikan keskeinen tavoite on, että työttömäksi jäänyt, työttömyysturvaa tai toimeentulotukea saava henkilö palaa nopeasti takaisin työelämään. Kyse on hyvinvointivaltion muutoksesta – puhutaan aktiivisesta sosiaalipolitiikasta, aktiivipolitiikasta. Työttömien aktivoinnissa on kyse yhteiskuntapolitiikasta, erityisesti talous-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikasta. Aktivointi tarkoittaa työkeskeisyyden kasvua, missä työttömyyden kasvun estäminen ja hillitseminen on tärkeää. (Keskitalo & Karjalainen 2013, 7-8.)

Alun alkaen tavoitteellisen työvoimapolitiikan synnyn voidaan määritellä alkaneen pyrkimyksistä suojella työntekijöitä taloudellisilta ja sosiaalisilta riskeiltä, kehittää työvoiman ammattitaitoa, lisätä työntekijöiden osallistumista sekä luoda edellytyksiä oikeudenmukaiselle palkkaukselle ja hyvinvoinnille. (Koistinen 2014, 16.)

Ruotsalaisia taloustieteilijöitä Gösta Rehniä ja Rudolf Meidneriä pidetään aktiivisen työvoimapolitiikan luoja-jina. Keynesiläinen talouspolitiikka oli tarjonnut yleistä kysynnän lisäämistä täystyöllisyyden saavuttamisen keinona, mutta tämän haittapuolena ilmeni yleinen hintatason nousu ja inflaation kehittyminen. Uusklassisen teorian mukainen finanssipolitiikka pyrki puolestaan estämään markkinoiden ylikuumenemista mitoittamalla työllisyystason täystyöllisyyttä alhaisemmaksi – seurauksena työttömyyttä. (Koistinen 2014, 357.)

Molemmat politiikat saivat vastusta tuomiensa haittojen vuoksi. Rehn ja Meidner etsivät ratkaisua saattaa tasapainoon työllisyys ja inflaatio. He hahmottivat aktiivisen työvoimapolitiikan strategian, jossa työvoimapolitiikan merkitys oli turvata talouskasvua, talouden vakautta, solidaarista palkkapolitiikkaa ja minimoida inflaatio. Myöhemmin 1990-luvulla aktiivinen työvoimapolitiikka on kaventunut enemmän työvoiman tarjontaan vaikuttamiseksi siten, että toimenpiteet suuntautuvat työttömien aktivointiin. (Koistinen 2014, 370.)

Aktivointipolitiikan tavoitteet perustuvat työntekijöiden työssäkäymisen lisäämiseen ja työttömyyden pienentämiseen. Työllisyysasteen nostaminen on yleisesti hyväksytty tavoite. Ilman korkeaa työllisyysastetta jopa koko hyvinvointivaltion olemassaolon katsotaan vaarantuvan. Laaja yksimielisyys yhteiskunnassa valitsee siitä, että julkisen talouden velkaantumista voidaan jarruttaa työllisyysasteen nostamisella (Hiilamo 2014, 91).

Miten työllisyysastetta nostetaan jakaa näkemyksiä. Sosiaalipoliitikot ovat korostaneet työvoiman kysynnän merkitystä työttömyysongelman ratkaisussa. Taloustieteilijät ovat puolestaan painottaneet työvoiman tarjontaa lisääviä toimia (kannustinpolitiikka sosiaaliturvaan).

Sosiaalipoliitiikan näkökulmasta on tärkeää nostaa erityisesti niiden työllisyysastetta, jotka ovat vaarassa syrjäytyä työmarkkinoilta, vaikka heillä olisi vielä työkykyä (Hiilamo 2014, 92). Työvoimapolitiikan tavoitteiden toteutumisen arvioinnin kannalta on keskeistä, miten aktiivisen työvoimapolitiikan oletetaan vaikuttavan yksilöiden, yritysten ja työmarkkinatahojen käyttäytymiseen. Harjoitetulla työvoimapolitiikalla voi olla välittömiä tai välillisiä vaikutuksia työmarkkinoihin ja työllisten ja työttömien käyttäytymiseen. Tämän lisäksi vaikutuksia voi olla mm. työ- ja sosiaaliturvajärjestelmiin, koulutusinstituutioihin ja hyvinvointipalveluiden käyttöön. Tästä johtuen työvoimapolitiikan vaikutusten arvioiminen on hyvin haasteellista. (Koistinen 2014, 381.)

TYÖLLISTYMISTÄ EDISTÄVIEN PALVELUIDEN ARVIOINTIA

Tässä työllistymistä edistävien palveluiden arviointia tehdään kolmen valitun julkaisun kautta. Pyrkimyksenä on selvittää, millaisia vaikutuksia toiminnalla on ollut kuntoutujille. Käytetyt lähteet ovat Sandelin (2014) Kuntouttava työtoiminta asiakkaiden kokemana ja Kuntoutuksen hyödyn arviointi – Kuntoutuksen vuonna 2016 päättäneiden alku- ja lopputilanne (2018) sekä Härkäpää, Harkko ja Lehikoinen (2013) Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet.

Sandelinin (2014) Kuntouttava työtoiminta asiakkaiden kokemana kirjallisuuskatsauksessa esitetään kootusti useisiin lähteisiin viitaten kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden toiminnalle antamia merkityksiä. Kirjallisuuskatsausta rajaavat kaksi tutkimuskysymystä keskittyvät asiakkaan syihin ja motiiveihin osallistua kuntoutukseen ja toiminnasta saatuihin hyötyihin asiakkaiden kokemina.

Kuntoutuksen hyödyn arviointi – Kuntoutuksen vuonna 2016 päättäneiden alku- ja lopputilanne (AKVA) -raportissa (Vaden, Toikka, Tuominen, Rättö & Reiterä 2018) tarkastellaan kuntoutuksen hyödyn raportoinnin piiriin kuuluvien Kelan ammatillisen ja harkinnanvaraisten kuntoutuspalvelujen asiakkaiden kokemaa työ- ja opiskelukykyä, elämänlaatua sekä koettujen masennusoireiden yleisyyttä kuntoutuksen alussa ja lopussa.

Härkäpään, Harkon ja Lehikoinen (2013) työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet julkaisussa tarkastellaan Kelan ja työ- ja elinkeinohallinnon ammatilliseen kuntoutukseen sisältyvää työhönvalmennustoimintaa. Aineistona ovat Kelan ja TE-hallinnon rekisterit, kuntoutujien ja palveluntuottajien lomakekyselyt sekä kuntoutujien ja työnantajien haastattelut.

Sandelinin (2014, 6, 11) mukaan kuntouttavaa työtoimintaa käsittelevistä selvityksistä nousee samansuuntaisia tuloksia asiakkaiden ominaisuuksista. Näitä ominaisuuksia ovat ikä, sukupuoli, koulutus- ja ammattitaito, työkokemus, työttömyyden kesto, terveydentila, päihteiden käyttö ja taloudellinen tilanne. Läpikäydyn kirjallisuuden perusteella kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat ovat pääasiassa yli 25-vuotiaita, matalan koulutustason omaavia pitkäaikaistyöttömiä. He kokevat terveydentilansa keskimäärin heikoksi. Lisäksi päihde- ja talousongelmat ovat yleisiä. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuu arviolta yhtä paljon miehiä ja naisia. Asiakasjoukko on monista päällisin puolin yhdistävistä tekijöistä huolimatta hyvin heterogeeninen. Asiakkaiden heterogeenisuus tuo myös työhönvalmennukselle haasteensa (Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013, 134).

Asiakkaiden kokemukset osallistumisestaan oman palvelunsa suunnitteluun – aktivointisuunnitelmaan – vaihtelevat suuresti. Osa on ollut mukana vaikuttamassa suunnitelman sisältöön, osa ei tunne suunnitelman sisältöä tai sitä, onko sellainen edes tehty. Suunnitelman tekoon liittyy myös hyvin negatiivia kokemuksia – suunnitelman laatiminen on koettu epäoikeudenmukaisena ja se on tuonut mukanaan uhkailua ja vallankäyttöä. Suunnitelman laadinta voidaan kokea viranomaisten kiusantekona ja välttämättömänä pahana etuuksien saamiseksi. Asiakkaalla on velvollisuus osallistua oman aktiivisuunnitelman tekemiseen – sanktiona kieltäytymisestä on työttömyysturvan tai toimeentulotuen leikkaus. (Sandelin 2014, 11.)

Kokemukset aktivointisuunnitelmaan näyttävät riippuvan paljon siitä, miten koetaan oma suhde työelämään ja miten aktiivisesti suuntaudutaan työelämään. Myönteisessä tapauksessa suunnitelman tekeminen itsessään voi auttaa asiakasta jäsentämään omaa tilannetta, tuoda tuntemuksen omista vaikutusmahdollisuuksista saataviin palveluihin ja kuulluksi tulemisesta. Suunnitelman kautta asiakas saattaa nähdä uusia mahdollisuuksia pitkän työttömyysajan jälkeen. Aktivointisuunnitelmalla on myös aktivointivaikutuksensa muillakin elämän osa-alueilla. (ks. Sandelin 2014, 12.)

Kielteiset kokemukset aktivointisuunnitelmaan näyttävät perustuvan passiiviseen suhtautumiseen työelämään. Suunnitelma voidaan nähdä hyödyttömänä välineenä parantaa omaa tilannetta. Tällöin siihen ei olla valmiita sitoutumaan, eikä sen nähdä olevan erityisen vastuuttavaa omaan toimintaan. Aktivointisuunnitelman koetaan hyödyttömäksi, ellei ole näköpiirissä realistisia mahdollisuuksia päästä koulutukseen, työllistyä avoimille markkinoille tai palkkatuetuun työhön. (ks. Sandelin 2014, 12.)

Kielteiset kokemukset nousevat myös siitä, että suunnitelmassa ei nähdä olevan vaikutusmahdollisuuksia kuntouttavan työtoiminnan jaksoihin. Asiakkaan kokemustietoa ei ole hyödynnetty virallisen tiedon ohessa. Suunnitelman laatimisvaiheesta on myös näkemyksiä siitä, että asiakas ei ole niissä ollut aidosti mukana ja kuntouttavan työtoiminnanprosessissa on suunnittelemattomuutta ja sattumanvaraisuutta. Lisäksi kriittinen kohta aktivoinnissa on asiakkaan tahdon vastaiset aktivointitoimet. (ks. Sandelin 2014, 12.)

Kirjallisuuskatsauksen perusteella aktivointisuunnitelmasta on todettava, että asiakastytyytyväisyys alenee selvästi sen laatimishetkestä ajan kuluessa. Tähän näyttää olevan syynä se, jos suunnitelman mukaiset työllistymistavoitteet eivät toteudu. Tämän lisäksi kyselyihin ja haastatteluihin saattavat jättää herkimmin reagoimatta ne, jotka ovat kaikkein tyytymättöimpiä tai kykenemättömiä vastaamaan heille suunnattuihin kysymyksiin. (Sandelin 2014, 12-13.)

Valtaosa kuntouttavan työtoiminnan asiakkuuksista on syntynyt viranomaistoiminnan kautta, ulkoisen tekijän johdattamana (usein kyseessä TYP tai työ- ja elinkeinokeskus). Osa kuntouttavan työtoimintaan osallistuvista tulee sosiaalihuollon kautta. Pieni joukko asiakkaista on tullut toiminnan piiriin omasta tahdostaan. (emt., 13.)

Sandelinin (2014, 14-16) mukaan asiakkaat ovat pääosin tyytyväisiä osallistumisestaan kuntouttavaan työtoimintaan. Hyödyt ovat selvimmin paikallistettavissa sosiaalipoliittisiksi. Työllisyyspoliittiset hyödyt ovat tulkittavissa niukemmiksi tai ainakin epäselvemmiksi. Kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksesta työpoliittiset siirtymät – siirtymiset koulutukseen, työhön tai työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin – ovat vähäiset. Sosiaali-

poliittiset siirtymät ovat siirtymistä eläkkeelle, kuntoutukseen tai sairausvapaalle tai uudelleen kuntouttavaan työtoimintaan tai toimenpiteettömään tilaan.

Kuntouttavan työtoiminnan kautta asiakkaat kokevat saavansa rytmiä ajankuluunsa, tunnetta omasta sosiaalistumisesta (sosiaalinen ympäristö ja ihmiskontaktien syntyminen sekä vertaistuki), mielekästä tekemistä ja työtä (mm. oman tarpeellisuuden huomaaminen, etenemismahdollisuudet omien voimavarojen mukaan). Taloudelliseen tilanteeseen toiminnalla näyttää olevan ristiriitaiset vaikutukset toisten tilanteen parantuessa ja toisten ei. Työtoiminnalla on ainakin jonkinlaisia vaikutuksia asiakkaan itsetuntoon ja aktivoitumiseen. Elämän arjen on koettu selkiytyneen (mm. uskoa koulutus- ja työllisyysmahdollisuuksiin ja raha-asoiden selkiytymiseen) ja osallistumisvalmiudet ovat lisääntyneet sekä työnteon mielekkyys kasvanut. Työnteon kannalta merkityksellisiä ovat positiiviset kokemukset työ- ja toimintakyvyn parantumisesta (terveyden kohentuminen ja vähentynyt päihteiden käyttäminen) ja koetun osaamisen lisääntymisestä (uuden oppiminen).

Kuntouttavan työtoiminnan kestolla on vaikutusta asiakkaiden näkemyksiin omista työllistymismahdollisuuksistaan. Työtoiminnan alussa on havaittavissa positiivisia odotuksia työllistymisestä. Vähitellen käsitykset työllistymismahdollisuuksista lopahtavat. Kuntouttavan työtoiminnan jatkuessa toiveet viriävät uudelleen, mutta yli kaksi vuotta mukana olleet eivät enää usko omaan työllistymismahdollisuuteensa. (Sandelin 2014, 17.)

Kuntouttavan työtoiminnan kielteisiä piirteitä ja samalla kehittämiskohteita on useita. Tällaisia ovat tyytymättömyys taloudellisiin etuuksiin, asiakkaiden tiedottamiseen ja ohjaukseen. Toiveena ovat myös yksilöllisemmät palvelut ja mielekkäämmät työtehtävät. Asiakkaat kokevat, että kuntouttavan työtoiminnan taloudelliset edut eivät vastaa heidän työpanoksensa tasoa – nimellinen korvaus koetaan epäoikeudenmukaisena. Asiakkailta on myös epäselvyyksiä kuntouttavan työtoiminnan tavoitteesta ja luonteesta – sitä verrataan palkkatyöhön ja sitä kautta se nähdään epäoikeudenmukaisena. Kaikki eivät edes tunnista syitä, miksi ovat kuntouttavan työtoiminnan piirissä. Ohjauksen kannalta on hämmästyttävää, että peräti noin 40 % vastaajista ei ole kokemuksensa mukaan saanut ohjausta työllistymiseen ja koulutukseen liittyen. Asiakkaan eteenpäin pääsemiseksi tarvitaan ohjauksen tehostamista ja saumatonta moniammatillisen yhteistyön kehittämistä, jotta asiakkaille muodostuisi kuntoutuksen jälkeisiä jatkosuunnitelmia. Kehittämistarvetta on myös tarjottujen tehtävien mielekkyydessä. Tehtäviä pitäisi muotoilla asiakkaan tarpeiden mukaisesti. Joillekin kuntouttava työtoiminta jo pelkästään nimenä tuntuu loukkaavalta, jos eivät koe tarvitsevansa kuntoutusta. (emt., 19.)

Kuntoutuksen hyödyn arviointi (AKVA) – raportissa (Vaden ym. 2018) on samansuuntaisia viitteitä kuin jo edellä käsitellyssä Sandelinin selvityksessä. Kuntoutus on sinällään hyödyllistä. Koetut/saavutetut hyödyt painottuvat koettuun hyvinvointiin ja toimintakykyisyyteen elämisen arjessa. Hyvinvoinnissa tapahtuu kohentumista, mutta keskeinen tavoite siirtymistä kohti työmarkkinoita jää olemattomiksi.

Kahden vuoden mittaisessa ammatillisen kuntoutuksen palveluissa asiakkaat arvioivat työ- ja opiskelukykynsä sekä työskentelukykynsä paremmaksi kuntoutuksen lopussa kuin alussa. Omat arviot työssä selviytymisessä arvioitiin myös parantuneen. Tulokset yli 54-vuotiaiden osalta tulokset jäivät huonommiksi. Harkinnanvaraisen kuntoutuksen kohdalla koetut vaikutukset pelkistyivät siihen, että kuntoutujat kokivat vain työ- ja opiskelukykynsä jonkin verran paremmiksi kuin kuntoutuksen alussa. Positiivinen muutos koski erityisesti naisten ryhmää. (Vaden ym. 2018, 59.)

Elämänlaadun kohdalla tulokset ovat tulkittavissa pääosin myönteisinä sekä ammatillisessa että harkinnanvaraisessa kuntoutuksessa olleilla kuntoutujilla. Kuntoutuksen alussa koetut masennusoireet olivat myös vähentyneet kuntoutujien keskuudessa. Kun tarkastellaan terveyden, elämänlaadun ja masennusoireiden yhteyttä työ- ja opiskelukykyä koskeviin arvioihin voidaan yleisesti todeta, että myönteiset käsitykset näistä näkyivät hyvänä arviona työ- ja opiskelukyvystä.

Kuntoutuksen tavoitteet toteutuivat sekä ammatillisessa että harkinnanvaraisessa kuntoutuksessa naisilla paremmin kuin miehillä. Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteet toteutuivat nuorilla paremmin kuin vanhemmillä. (Vaden ym. 2018, 59.)

Palveluntuottajien arvioissa näkyy selvästi se, että kuntoutuksen pitäisi olla oikea-aikaista. Tiivistäen voi todeta, että vanhempien kohdalla ei päästä samoihin tuloksiin kuin nuorten. Vanhimmillä kuntoutujilla oli koettu työkyky heikempi kuin nuoremmilla. Tästä ei voi kuitenkaan suoraan vetää johtopäätöstä, että kuntoutujan terveys olisi kaikissa tapauksissa huonontunut. Taustalla voi olla vaikuttamassa arviointeihin esimerkiksi työn osaamisen tai motivaation puute, työn rasittavuus tai mahdollisesti läheissuhteissa ilmenevät ongelmat. Oikea-aikaisuuden lisäksi kuntoutuksessa tulisi myös huomioida paremmin yksilölliset elämänlaatuun liittyvät seikat. (Vaden ym. 2018, 60-62.)

Härkäpään, Harkon ja Lehikaisen (2013, 56) työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet tutkimuksessa käy ilmi, että Kelan työhönvalmennuksen koetut hyödyt ovat yhteydessä sukupuoleen, osallistumismotivaatioon, valmennuksen tavoitteiden toteutumiseen sekä pystyvyyskäsitykseen ja koettuun työkykyyn. Hyötyjiä ovat erityisesti naiset, valmennukseen erityisen motivoituneet, hyvin pystyvinä itseään pitävät ja työkykyiset sekä he, joiden valmennustavoitteet toteutuivat.

Kelan työhönvalmennukseen toivotaan yleisesti yksilöllisyyteen panostamista. Yksilöohjaus, suunnitelman toteutumisen seuranta, työharjoittelun sisältö ja siirtymävaiheen tuki kaipaavat kehittämistä. (Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013, 59.)

Kelan työharjoittelujen kohdalla tulee ilmi, että siellä suoritettavat työtehtävät ovat kaukana niistä työtehtävistä, mitä avoimilla työmarkkinoilla tehdään. Tehtävät ovat monille valmennettaville liian yksinkertaisia ja omia taitoja aliarvioivia. Osallistujien yksilöllisiä taitoja ei kyetä hyödyntämään, varsinkaan silloin kun toimitaan ryhmänä. (Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013, 60.)

Työ- ja elinkeinohallinnon työhönvalmennuksesta eniten koettua hyötyä saivat naiset, valmennussuunnitelmansa aktiivisesti osallistuneet, hyvin valmennukseen motivoituneet, hyvän pystyvyyskäsityksen omaavat sekä työkykynsä hyväksi arvioineet (Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013, 76). Tutkimukseen osallistujien näkemysten mukaan kehittämiskommentit ovat samansuuntaisia kuin Kelan valmennettavilla – yksilöohjauksen riittämätön määrä, heikkoudet työ- ja koulutuspaikkojen hakemisessa ja niihin tutustumisessa, riittämätön tuki harjoittelun aikana ja työllistymisen jälkeen sekä jatkotuen puute jatkovaiheessa tai tulevaisuuden suhteen, kun valmennus ei johtanut mihinkään konkreettiseen. (Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013, 82.)

Asiakkaiden erilaiset lähtökohdat osallistua työhönvalmennukseen asettavat valmennukselle haasteita. Yksilömuotoinen työhönvalmennus edellyttää yksilöllisiä ja räätälöityjä ratkaisuja. Erityisen haasteellista tämä

on ryhmämuotoisessa valmennuksessa, jossa osallistujien työkyvyssä ja työhön liittyvissä valmiuksissa ja valmennuksen tavoitteissa on eroja. (Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013,134.)

Työhönvalmennuksessa on myös paljon kehitettävää. Työhönvalmennuksen vaikuttavuus asiakkaiden työllistymiseen on pieni. Valmennuksen jälkeiset siirtymät työelämään ovat vähäiset. (Härkäpää, Harkko & Lehikoinen 2013, 142.)

Tarkastelussa olleiden julkaisujen kautta on pääteltävissä, että kuntoutuksen piirissä olevien joukko on hyvin heterogeeninen. Tarpeet ovat yksilöllisiä ja elämäntilanteet erilaisia. Kuntoutuksen saavutetut tulokset painottuvat elämänlaadullisiin seikkoihin sen sijaan, että myös työllistymistavoitteet saavutettaisiin. Kuntoutujien motivaation ja tavoitteisiin pääsemisen kannalta, vaikuttaa kuntoutujan iällä, toimintakyvyllä, terveydellä ja työttömyysjaksojen pituudella olevan suuri merkitys.

PALKKATUKI AKTIIVISEN TYÖVOIMAPOLITIIKAN OSANA

Rita Asplund, Antti Kauhanen, Miika Päällysaho ja Pekka Vanhala (2018) ovat selvittäneet palkkatuen vaikuttavuutta tekemässään raportissaan Valtioneuvostolle. Siinä arvioidaan laajasti palkkatuen vaikuttavuutta työttömien työnhakijoiden palkkatukijakson jälkeiseen työllisyyteen ja ansiotason kehitykseen.

Palkkatuki on yksi työvoimapolitiittisista aktiivitoimista. Se on työ- ja elinkeinotoimiston myöntämä tuki työnantajille työttömien työnhakijoiden työllistymiseen ja työssä pysymisen edistämiseksi. Tässä nostetaan Asplundin, Kauhasen, Päällysahon ja Vanhalan (2018) laajasta raportista joitakin vaikuttavuustuloksia koskien palkkatukea.

Yksityisen sektorin tuetun työllistämisen vaikutukset myöhempään työllisyyteen ovat varsin pienet lyhyellä aikavälillä (alle vuosi tuetun työllistämisyksikön päättymisestä), mutta vaikuttavuustulokset parantuvat pitämällä aikavälillä (yli kahden vuoden jälkeen tuetun työllistämisyksikön jälkeen). Merkittävä seikka on, että tuetun työllistämisen vaikutukset näkyvät selkeimmin pitkäaikaistyöttömien kohdalla. (Asplund ym. 2018, 11.)

Raportti antaa viitteitä siitä, että yksityisen sektorin ja julkisen sektorin tukityöllistämisen välillä on eroa. Yksityisen sektorin tukityöllistäminen edistää työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Sen sijaan julkisen sektorin tukityöllistäminen on tehoton työllistämään avoimille työmarkkinoille, voi jopa haitata sitä. Yksityisen sektorin palkkatuen vaikuttavuus myöhempään työllistymiseen vaikuttaisi olevan parempi kuin julkisen sektorin. (Asplund ym. 2018, 18.)

Raportin mielenkiintoisinta antia on vaikuttavuuden suhteen se, miten se kohdentuu eri työnhakijaryhmiin. Eri lähteisiin viitaten on todettavissa, että palkkatuki edistää nuorten työllistymistä avoimille markkinoille ja näkyy myös myönteisesti ansiotuloissa. Jonkinlaisia viitteitä on myös siitä, että palkkatuella on enemmän vaikuttavuutta nuorten työllistymiseen kuin erilaisilla koulutuksilla ja valmennuksilla. Näitä eri muotoja yhdistellen vaikuttavuus tuki saattaa parantua. Yleisesti ottaen nuoret hyötyvät aktiivisen työvoimapolitiikan toimista vähemmän kuin muut työnhakijaryhmät. Tähän ei ole osoitettavissa selkeitä syitä. (Asplund ym. 2018, 19-20.)

Palkkatuen vaikuttavuudesta maahanmuuttajien kohdalla on vielä vähän tutkimustietoa. Lisäksi eri tutkimusten keskinäinen vertailu on haasteellista mm. erilaisista maahanmuuttajien määrittelyistä johtuen. Tutkimuskirjallisuuden pohjalta on kuitenkin viitteitä siitä, että palkkatuki edistää maahanmuuttajien työllisyyttä aktiivisen työvoimapolitiikan keinoista parhaiten. Maahanmuuttajien tilannetta parantavat myös onnistuneet kotouttamisohjelmat. (emt., 20-21.)

Myös osatyökykyisten kohdalla tutkimusnäyttöä työvoimapolitiikan vaikuttavuudesta on vähän. Eri maiden välisiä vertailuja vaikeuttavat käsitelmäärittelyt samoin kuin maahanmuuttajien kohdalla – osatyökykyisyyden käsitteen määritelmät poikkeavat toisistaan maasta ja tutkimuksesta riippuen. Osatyökykyisten kohdalla työvoimapolitiisilla toimenpiteillä on oletettavasti jonkinlaisia vaikutuksia, mutta palkkatuen merkityksestä ei voida paljon sanoa tutkimuksen vähäisyydestä johtuen. (emt., 22-23.)

Pitkäaikaistyöttömät ovat olleet aktiivisen työvoimapolitiikan kohteena varsinkin 1990-luvun laman jälkeen. Pitkäaikaistyöttömiä on veloitettu osallistumaan työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin. Näyttöä on siitä, että pitkäaikaistyöttömät hyötyvät suhteellisesti muita enemmän työvoimapolitiikan toimenpiteistä ja heitä hyödyttää etenkin yksityisen sektorin palkkatuki. Näiden yhteisvaikutuksesta on saatu vähennettyä pitkäaikaistyöttömien luisumista kokonaan pois työmarkkinoilta. Kansainvälistä tietoa pitkäaikaistyöttömyydestä ja siihen kohdistuvista työvoimapolitiisista toimista löytyy runsaasti. (emt., 23-26.)

Miten palkkatukijärjestelmää pitäisi kehittää osana aktiivista työvoimapolitiikkaa, on vielä tutkimuksellisesti pitkälti selvittämättä. Jonkinlainen selvyys on kuitenkin tullut siitä, keihin palkkatukea kannattaa kohdentaa. (Asplund ym. 2018, 34.)

LOPUKSI

Aktiivisen työvoimapolitiikan yksi suuremmista haasteista lienee sen toimenpiteiden kohteena oleva hyvin heterogeeninen työllistettävien joukko. Yksilöllisissä tukitarpeissa on suuret erot. Sosiaali- ja työllisyyspoliittisten tavoitteiden samanaikainen saavuttaminen ei ole myöskään helppoa, kun järjestelmät ovat monimutkaiset ja toimijoita on runsaasti. Työllisyyttä parantaviksi tarkoitetut aktiivipolitiikan toimenpiteet eivät pysty tuottamaan kiistattomia tuloksia vaikuttavuudestaan. Osallisuuden näkökulmasta tuloksia voi pitää sinällään hyödyllisinä, jos ne ehkäisevät työttömien poistumista kokonaan työmarkkinoilta. Saavutettujen hyvinvointihyötyjen (parantunut elämänlaatu) ohessa palveluilta on luonnollista odottaa sellaisia vaikutuksia, jotka näkyvät siirtyminä työttömyydestä työmarkkinoille.

Työmarkkina-aseman parantamiseen tähtäävät henkilökohtaiset suunnitelmat ovat toiminnan perusta. Tavoitteisiin pääseminen edellyttää asiakkaiden tukea ja ohjausta. Ohjauksessa pitäisi pohtia ryhmä- ja yksilöohjauksen suhdetta ja määrää. Jäykiksi muodostuneita toimintamalleja pitäisi uudistaa. Mikäli yksilöohjausta lisätään, se väistämättä merkinnee lisäresurssien tarvetta. Asiaa pitäisi tässä kohden tarkastella myös kustannus-hyöty-näkökulmasta. Toteutettavan ohjauksen pitää olla riittävän laadukasta ja sellaista, että palveluprosessien nivelkohdissa asiakas ei jää yksin. Keskeistä on tuen oikea mitoitus ja oikea-aikaisuus.

Artikkelin alussa todettiin työmarkkinoiden muuttuneen perusteellisesti. Työmarkkinoiden vaatimustaso ammatilliselle osaamiselle on kohonnut ja tehokkuusvaatimukset lisääntyneet. Mikäli poliittisesti määritel-

tyyn parempaan työllisyysasteeseen halutaan todella päästä, eläkeiän noston ohessa työllisyyttä tulisi saada kohentumaan. Yksi keino voisi olla kehittää työpaikkoja, joiden tuottavuusodotukset ovat matalammat kuin yksityisellä sektorilla – luotaisiin avoimen markkinasektorin kylkeen ns. matalan tuottavuuden työmarkkinat. Tämä pitäisi tehdä kuitenkin niin, että pystyttäisiin tarjoamaan tekijöilleen kohtuullisen toimeentulon antavia, mielekkäitä ja riittävän vaativia työtehtäviä. Työstä pitäisi näkyä myös sen hyödyllisyys yhteiskunnassa ("oikeaa työtä"). Työkyvyn huomioivat työajan joustot voisivat olla keino saada osatyökykyiset työllistetyt pääsemään ja pysymään työssä.

Kunnilla on velvoitteita työllisyyspolitiikassa. Juuri tällä hetkellä kuntatalous on vaikeassa tilanteessa pitkälti sote-menojen kasvun ja verotulojen riittämättömyyden takia. Silti kuntien pitäisi pystyä kantamaan vaikuttavammin vastuuta työttömien työllistämisessä. Työttömille tarjottujen tehtävien tulisi pystyä lisäämään tekijöidensä ammatillista osaamista ja samalla myös osallisuutta kuntalaisena, jotta siirtymät myös avoimille työmarkkinoille mahdollistuisivat nykyistä paremmin.

Tässä artikkelissa ei käsitelty perustulokokeilua, joka toteutettiin vuosina 2017-2018. Perustulokokeilu (varsin pieni ja rajattu kokeilu) tähtäsi osaltaan sosiaaliturvan kehittämiseen, jotta pystyttäisiin vastaamaan työelämän muutoksiin. Kokeilun päätavoite oli tuottaa tietoa perustulon vaikutuksista siihen osallistuvien työllisyyteen, tuloihin ja hyvinvointiin. Tulokset antavat viitteitä siitä, että työllisyysvaikutukset jäävät vähäisiksi ja rajoittuvat lähinnä kokemuksiin parantuneesta hyvinvoinnista ja valmiuksien lisääntymisestä työllistytävien tulevaisuudessa. (ks. Kangas & Ylikännö 2019, 26-27).

Lähteet

Asplund, Rita, Kauhanen, Antti, Päällysaho, Miika & Vanhala, Pekka (2018) Palkkatuen vaikutus – palkkatukijärjestelmän ja sen uudistuksien arviointi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 75/2018. Valtioneuvoston kanslia 18.12.2018.

Hiilamo, Heikki (2014) Tarvitaanko hyvinvointitaloutta? Sosiaalipolitiikan näkökulma. Teoksessa Riitta Särkelä, Aki Siltaniemi Päivi Rouvinen, Heikki Parviainen & Eija Ahola (toim.) Hyvinvointitalous. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. Helsinki. Aleksigroup/Trio Offset, 89-94.

Härkäpää, Kristiina, Harkko, Jaakko & Lehikoinen, Tuula (2013) Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 128. Kelan tutkimusosasto. Tampere: Juvenes Print.

Julkunen, Raija (2013) Aktivointipolitiikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino, 21-44

Kangas, Olli & Ylikännö, Minna (2019) Yhteenvedo. Teoksessa Olli Kangas, Signe Jauhiainen, Miska Simanainen & Minna Ylikännö (toim.) Perustulokeilun työllisyys- ja hyvinvointivaikutukset. Alustavia tuloksia Suomen perustulokeilusta 2017-2018. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:8. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki, 26-27.

Keskitalo, Elsa & Karjalainen, Vappu (2013) Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka? Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy, 7-18.

Kiander, Jaakko (2014) Sosiaaliturva luo perustan tehokkaalle taloudelle. Teoksessa Riitta Särkelä, Aki Siltaniemi, Päivi Rouvinen, Heikki Parviainen & Eija Ahola (toim.) Hyvinvointitalous. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. Helsinki. Aleksigroup/Trio Offset, 28-36.

Koistinen, Pertti (2014) Työ, työvoima ja politiikka. Vastapaino. Vantaa. Hansaprint Oy.
Rinne, Risto (2014) Koulutus investointina tulevaisuuden hyvinvointiin. Teoksessa Riitta Särkelä, Aki Siltaniemi, Päivi Rouvinen, Heikki Parviainen & Eija Ahola (toim.) Hyvinvointitalous. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. Helsinki: Aleksigroup/Trio Offset, 210-228.

Sandelin, Iris (2014) Kuntouttava työtoiminta asiakkaiden kokemana. Kirjallisuuskatsaus asiakkaiden toiminnalle antamista merkityksistä. Työpaperi 8/2014. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Sipilä, Jorma (2014) Menestystarina hiipuu. Teoksessa Riitta Särkelä, Aki Siltaniemi, Päivi Rouvinen, Heikki Parviainen & Eija Ahola (toim.) Hyvinvointitalous. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. Helsinki. Aleksigroup/Trio Offset, 146-155.

Särkelä, Riitta, Siltaniemi, Aki, Rouvinen, Päivi, Parviainen, Heikki & Ahola, Eija (toim.) (2014) Johdanto. Hyvinvointitalous. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. Helsinki: Aleksigroup/Trio Offset, 9-14.

Vaden, Veli-Matti, Toikka, Tuula, Tuominen, Ulla, Rättö, Hanna & Reiterä, Tuomas (2018) Kuntoutuksen hyödyn arviointi: Kuntoutuksen vuonna 2016 päättäneiden alku- ja lopputilanne. Kansaneläkelaitos.

2 Rikostaustaisten työhön kuntoutus ja sen vaikuttavuus

Teemu Rantanen & Janika Lindström

ALUKSI

Rikostaustaisten työhön kuntoutukseen on kiinnitetty 2000-luvulla erityistä huomiota. Taustalla on ollut yleiset työllisyyttä koskevat strategiset linjaukset, kuten aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan korostuminen, mutta myös rikosseuraamusalan omat linjaukset. Käytännössä rikostaustaisten työhön kuntoutusta ja työllisyyden edistämistä onkin tehty monissa eri paikoissa ja eri lähtökohdista. Rikosseuraamuslaitoksen osalta merkittäviä osa-alueita ovat erityisesti työtoiminta, vankilaopetus, yhdyskuntapalveluun liittyvä työ sekä kuntoutus ja vapautumisen valmistelu. Tämän lisäksi TE-toimistot, kunnat ja järjestöt ovat keskeisiä toimijoita rikostaustaisten henkilöiden työllisyyden edistämisessä. Lisäksi tärkeässä roolissa ovat olleet erilaiset kehittämishankkeet.

Perinteisesti kuntoutus on jaettu lääkinälliseen, sosiaaliseen ja ammatilliseen kuntoutukseen. Rikostaustaisten työhön kuntoutus liittyy näistä erityisesti sosiaaliseen ja ammatilliseen kuntoutukseen. Mitä enemmän henkilöllä on erilaisia elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn puutteita, sitä vahvemmin sosiaalisen kuntoutuksen elementit korostuvat. Rikostaustaisten heikon terveydentilan (esim. Joukamaa ym. 2010) takia myös lääkinällisen kuntoutuksen elementit voivat korostua.

Ammatillisessa kuntoutuksessa työllistymistä pyritään tukemaan erilaisten tukitoimien kautta. Keskeisiä elementtejä tässä ovat muun muassa työkokeilu ja työhönvalmennus sekä uudelleen- ja lisäkoulutus. Kuntouttava työtoiminta on yksi perinteinen työhön kuntoutuksen työmuoto, joka voi sisältää sekä ammatillisen että sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä. Työhön kuntoutuksen näkökulmasta sitä voidaan pitää myös toimintana, joka luo pohjaa varsinaiselle ammatilliselle kuntoutukselle. Myös palkkatuen kautta voidaan helpottaa kuntoutujan työllistymistä.

Tässä artikkelissa tarkastelemme Suomessa 2000-luvulla tehtyä rikostaustaisten henkilöiden työhön kuntouttavaa toimintaa vaikuttavuuden näkökulmasta. Tarkastelemme rikostaustaisten henkilöiden työllistymiseen ja työhön kuntoutukseen liittyviä kysymyksiä rikosseuraamusalan käytänteitä ja kehittämistoimintaa koskevaan tutkimuskirjallisuuteen, arviointiraportteihin ja muuhun materiaaliin perustuen.

HAASTEELLINEN VAIKUTTAVUUS

Kuntoutuksen vaikuttavuutta voidaan jäsentää eri tavoin. Rikostaustaisten kuntouttavan ohjelmatoiminnan vaikuttavuutta on viimeaikoina tarkasteltu uusintarikollisuuden näkökulmasta (esim. Tyni 2015). Tällöin vaikuttavuudella on tarkoitettu sitä, että ohjelman käyminen vähentää tuomitun riskiä syyllystyä uudelleen rikoksiin verrattuna niihin tuomittuihin, jotka eivät ole käyneet ohjelmaa. Rikostaustaisten henkilöiden työhön kuntoutukseen liittyvää vaikuttavuusarviointia ei ole Suomessa juurikaan tehty. Yhtenä haasteena on se, että rikostaustaisten työhön valmentamisessa ja työllisyyden edistämisessä on korostunut hanketoiminnan merkitys ja käytännössä hankearviointit keskittyvät usein hankkeen välittömään tuloksellisuuden.

Rikostaustaisten henkilöiden työllistyminen tapahtuu usein vaiheittain, varsinkin jos työhön kuntoutumiseen liittyy muuta sosiaalista kuntoutumista. Työllistymispolku voi edetä esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan ja työkokeilun kautta palkkatuettuun työhön ja siitä edelleen työllistymiseen vapaille työmarkkinoille. Myös oppisopimus ja muu kouluttautuminen voivat toimia merkittävinä askeleina tällä polulla. Niinpä työhön kuntoutuksen vaikuttavuus voidaankin ymmärtää asteittain eteneväksi prosessiksi.

Vaikutavuusketjut ovat yksi paljon käytetty tapa jäsentää vaikuttavuutta. Esimerkiksi IOOI-malli (Input, output, outcome, impact), jossa erotetaan toistaan intervention edellyttämät taloudelliset ja muut resurssit, mitattavissa olevat tulokset, lyhyen aikavälin vaikutukset sekä laajemman vaikuttavuuden (esim. Heliskoski, Humala, Kopola, Tonteri & Tykkyläinen 2018). Ajatuksena on, että vaikuttavuus syntyy vähitellen. Lähtökohdiana on tietty panostus ja siihen liittyvä tuloksellinen toiminta, joka puolestaan aikaansaa tietyin edellytyksin vaikutuksia ja vaikuttavuutta. Toisaalta taloudellinen resurssointi ja tuloksellisuus ei automaattisesti johda edes lyhyen aikavälin vaikutuksiin, eivätkä lyhyen aikavälin rohkaisevat tulokset ole takeita pidemmän aikavälin vaikuttavuudelle tai laajemmalle yhteiskunnalliselle vaikuttavuudelle. Niinpä vaikuttavuuteen pyrittäessä onkin syytä kiinnittää huomiota näihin kaikkiin neljään tekijään (katso kuvio 1).

PANOSTUKSET (INPUT)	MITATTAVAT SUORITTEET (OUTPUT)	VÄLITTÖMÄT VAIKUTUKSET (OUTCOME)	PITKÄKESTOISEM- PI JA LAAJEMPI VAIKUTTAVUUS (IMPACT)
Taloudelliset ja muut panostukset rikostaustaisten työllistymiseen	Työhön kuntouttavaan toimintaan osallistuminen	Työllistyminen tai työmarkkinatilanteensa muunlainen parantaminen	Pitkän aikavälin työllisyysvaikutukset (esim. 2-3 v) tai muutokset rikostaustaisten työllisyystilanteessa

Kuvio 1. Rikostaustaisten työhön kuntoutuksen vaikuttavuusarvioinnin vaikuttavuusketju

Aluksi tarkastellaan työhön kuntouttavan toiminnan kokonaisuutta kiinnittäen huomiota Rikosseuraamuslaitoksen omaan toimintaan ja kehittämishankkeisiin. Toimintaan liittyvää vaikutusketjua tarkastellaan osallistujamäärien, välittömien työllisyysvaikutusten sekä pidemmän aikavälin seuranta- ja vaikuttavuustiedon kautta. Samalla pohditaan työhön kuntoutuksen kustannusvaikuttavuutta.

MITÄ ON RIKOSTAUSTAISTEN HENKILÖIDEN TYÖHÖN KUNTOUTUS?

Rikostaustaisten henkilöiden moninaisten haasteiden takia pelkkä ammatillinen kuntoutus ei yleensä riitä, vaan rikostaustaisten kuntoutus on laaja kokonaisuus. Viime aikana sen keskeiseksi tavoitteeksi on nähty uusintarikollisuuden ehkäisy. Rikosseuraamuslaitoksen kuntoutuksen kokonaisuus sisältää lyhytkestoisia motiivintiohjelmia, rikosperusteisia ohjelmia, päihdekuntoutusohjelmia sekä laajalle vankijoukolle suunnattuja rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavia yleisohjelmia (Rikosseuraamuslaitos a). Lisäksi rikosseuraamusalalla toteutetaan vähemmän strukturoitua sosiaalista kuntoutusta, jonka tavoitteena on vangin arkielämän taitojen ja sosiaalisia valmiuksien ylläpito ja lisääminen (Rikosseuraamuslaitos b). Edelleen tavoitteena on auttaa vankia ammatillisiin opintoihin ohjautumisessa sekä työelämään ja vapautumisen jälkeiseen elämän valmistaumisessa.

Työtoiminta on perinteisesti ollut yksi keskeinen elementti vankeusrangaistuksen suorittamisessa. Työtoiminnan tavoitteena on vangin ammattitaidon ja työkyvyn ylläpitäminen ja kehittäminen. Sillä pyritään sekä normalisoimaan vankielämää että parantamaan vangin mahdollisuuksia toimeentuloon myös vapautumisen jälkeen. Käytännössä vankityötä tehdään vankiloiden taloushuollossa, kiinteistöjen hoidossa ja rakentamisessa sekä toisaalta puu- ja metalliteollisuuteen, maatalouteen, rakennusalaan, kilpityöhön (liikennemerkkit, rekisterikilvet) sekä pakkaamiseen ja kokoonpanoon liittyvässä tuotannossa. Vangeilla on myös tietyn edellytyksin mahdollisuus käydä siviilityössä vankilan ulkopuolella. (Rikosseuraamuslaitos d.)

Työtoiminnan yhtenä lähtökohtana on ns. normaalisuusperiaate, jonka mukaisesti vankiloiden työtoiminnan tulisi vastata yleisesti yhteiskunnassa tehtävää työtä. Lisäksi valmentavassa työssä pyritään seuraamaan ammatillisessa kuntoutuksessa yleisesti noudatettavia menetelmiä. (Rikosseuraamuslaitos d.) Näihin lähtökohtiin liittyy kuitenkin tiettyjä haasteita. Ensinnäkin työelämän rakenteellisten muutosten ja kasvaneiden osaamisvaatimusten johdosta perinteinen työtoiminta ei välttämättä enää vastaa normaaliyhteiskunnan työtehtävien vaatimustasoa. Toiseksi vankien puutteellinen työkyky sekä moninaiset terveydelliset ja psykososiaaliset ongelmat asettavat rajoituksia työtoiminnalle. Vankityötä on pitkään kritikoitu kritisoitu myös siitä, että se perustuu tuotannollisiin tavoitteisiin ja pakkoon, ei niinkään pyri antamaan valmiuksia vapautumisen jälkeistä aikaa varten (esim. Ruotsalainen 2006, 10-11).

Rikostaustaiset ovat muuta väestöä heikommin koulutettuja (Rikosseuraamuslaitos 2019) ja siten koulutuksella voikin olla keskeinen merkitys vapautuvan vangin työllistymisen kannalta. Normaalisuusperiaatteen mukaisesti tuomituilla on sama oikeus koulutukseen kuin muillakin kansalaisilla (Rikosseuraamuslaitos c). Opinnot voivat olla joko yleissivistäviä tai ammatillisia.

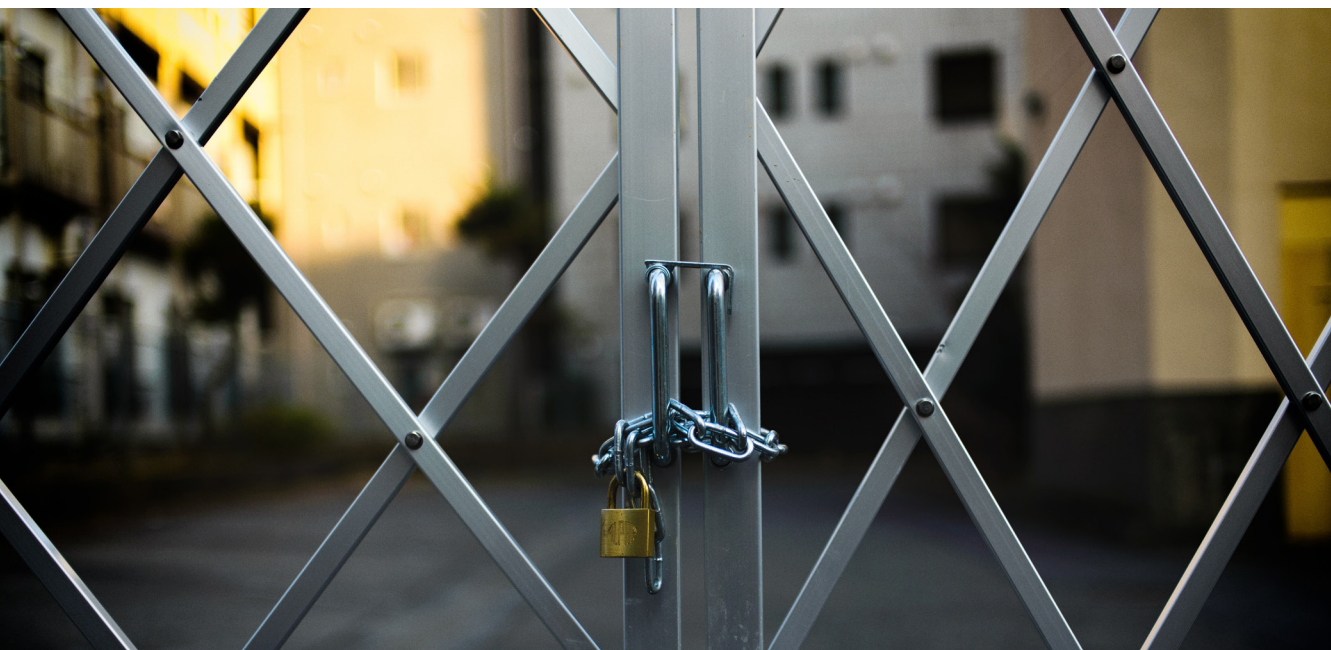
Vapautumisen valmistelu puolestaan on kokonaisuus, johon liittyy muun muassa moniammatillista yhteistyötä ja palvelutarpeen arviointia sekä vapauttamissuunnitelman laadintaa. Vankilasta vapautumisen jälkeen

henkilö on normaalien kunnallisten palvelujen ja työvoimapalvelujen piirissä. Vapautuvan vangin yhteiskuntaan integroitumisen ja työllistymisen näkökulmasta olennainen merkitys on myös sähköisillä palveluilla ja niiden saavutettavuudella. Olennaista olisi, että myös työvoimahallinnon sähköiset palvelut olisivat vankien saavutettavissa (Uusintarikollisuuden vähentäminen rangaistusaikana ja sen jälkeen 2016,47).

Vankilasta vapautuminen pyritään nykyisin järjestämään valvotun koevapauden kautta. Valvottu koevapaus on vankeusajan loppuvaiheeseen sisältyvä enintään kuusi kuukautta kestävä jakso, jonka aikana vanki asuu kotona tai muussa määritellyssä asuinpaikassa ja käy töissä tai osallistuu muuhun suunnitelman mukaiseen toimintaan. Valvotun koevapauden aikana vankia valvotaan sähköisen paikannuslaitteen, puhelinsoittojen ja esimerkiksi tukipartioiden suorittaman päihdetestauksen kautta. Valvotun koevapauden aikana vapautuva vanki opettelee valvotusta arkielämän rytmiä ja rutiineja, mikä puolestaan toimii hyvänä lähtökohtana vangin kuntoutumiselle (esim. Rantanen & Lindqvost 2018). Valvottu koevapaus sisältääkin monia työllisyyttä edistäviä elementtejä.

Rikosseuraamusalan nykyisessä kuntouttavien ohjelmien tarjonnassa ei ole varsinaisia työhön kuntouttavia ohjelmia. Kuitenkin Ajattelutaitoja työpaikalle (ATT) on englantilainen kognitiivis-behavioraalinen yleisohjelma, joka pyrkii vahvistamaan rikoksenteelijät työelävalmiuksia. Ohjelma on tarkoitettu henkilöille, joilla on työllisyyteen ja koulutukseen liittyviä tavoitteita, ja se pyrkii parantamaan osallistujien rikoksenteelijän ongelmanratkaisutaitoja, kriittistä ajattelua ja perspektiivinottamistaitoa sekä korostaa näiden taitojen käyttämisen tärkeyttä työpaikalla. Ohjelma on ryhmämuotoinen ja se toteutetaan 6-10 henkilön ryhmässä. Se sisältää kahdeksan istuntoa ja tehtäviä. (Ajattelutaitoja työpaikalle 2003.)

Rikostaustaisten työelämävalmiuksien tukemisen näkökulmasta myös Kriminaalihuollon tukisäätiössä kehitettyä Oppimisvaikeuksista vapaaksi –käytäntöä (Gullman, Sunimento & Poutala 2011) voidaan pitää merkittävänä. Käytännön keskeisenä ytimenä on käsikirja, joka koostuu erilaisista oppimiseen liittyvistä teemoista, kuten oppimisvaikeudet, oppimistyyli, muisti, tarkkaavuus, itsetunto ja oppiminen, päihde- ja mielenterveysongelmien yhteydet oppimiseen sekä koulutus ja työ. Käytäntö soveltuu käytettäväksi niin yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden kuin vankiloidenkin käyttöön, ja sitä voidaan hyödyntää joustavasti. (Rikosseuraamuslaitos e.)

KEHITTÄMISHANKKEET RIKOSTAUSTAISTEN TYÖHÖN KUNTOUTUKSEN JA TYÖLLISTYMISEN TUKENA

Rikostaustaisten työllistymisen ja työhön valmennuksen kehittämiseen on keskitytty myös monissa hankkeissa. Suomessa on 2010-luvun jälkipuoliskolla ollut käynnissä ainakin toistakymmentä erilaista hanketta, joissa pyritään vahvistamaan rikostaustaisten työelämävalmiuksia ja tukemaan työllistymisessä. Erityisesti useat järjestöt (esim. Kriminaalihuollon tukisäätiö, KRIS-Suomen jäsenyhdistykset, Silta-Valmennusyhdistys ry, ViaDia ry) ovat olleet hyvin aktiivisia toimijoita rikostaustaisten työllisyyteen liittyvässä kehittämistoiminnassa. Hankkeisiin on osallistunut myös muun muassa Rikosseuraamuslaitos ja oppilaitokset. Hankkeiden rahoittajina ovat olleet erityisesti RAY/STEA ja ESR.

Hankkeiden tavoitteet ovat hieman vaihdelleet, mutta useissa hankkeissa on pyritty vahvistamaan asiakkaiden osallisuutta, arjentaiteja ja työelämävalmiuksia ja painotettu yhteistyötä eri toimijatahojen kanssa. Joissakin hankkeissa on painotettu palveluohjausta (esim. Silta-Valmennusyhdistyksen Kääntöpiirihanke, KRIS-Oulu ry:n Valmiuksia siirtä työelämään -hanke) ja joissakin työhön valmentamista (esim. Viero-hanke). Hankkeet ovat sisältäneet sekä sosiaalisen että ammatillisen kuntoutuksen elementtejä. Jotkut hankkeet (esim. KRIS-Suomen jäsenjärjestöjen Move ON! -hankkeet) ovat keskittyneet vahvemmin palveluketjuihin kohti työllistymistä, kun taas joissakin hankkeissa painottuu kokonaisvaltainen tukeminen ja työmarkkina- valmiuksien parantaminen. Joissakin hankkeissa kohderyhmänä on nimenomaan vapautuvat vangit tai muut rikostaustaiset, mutta toisaalta asiakasryhmä on voinut olla laajempi. Joissakin hankkeissa, kuten esimerkiksi Kriminaalihuollon tukisäätiön Maalinnoitushankkeessa ja Jokela-ryhmässä, työtoiminta on ollut keskeisessä asemassa.

Rikosseuraamuslaitoksen Vankeusaika mahdollisuutena -hankkeessa puolestaan korostui työelämävalmiuksien edistämisen ohella erilaisten paikallisten yhteistyömallien kehittäminen vankiloiden, TYP-palvelun, TE-toimistojen, Kelan ja vankiterveydenhuollon kanssa. Osana yhteistyön kehittämistä koulutettiin myös työkykykoordinaattoreita. Samaten hankkeessa korostui kulttuuri- ja sukupuolisensitiivisen työskentelyn kehittäminen.

Kunnat ovat kehittäneet myös erilaisia paikallisia toimintamalleja vapautuvien vankien tukemiseen. Vapautuvien vankien työllisyyden tukemisen näkökulmasta ehkä merkittävin paikallinen toimintamalli on ollut Rikosseuraamuslaitoksen ja Helsingin kaupungin yhdessä toteuttama kuntouttavan vankityön ohjelma (KUVA), joka alkaa avovankilassaoloaikana (Suomenlinnan osasto) ja jatkuu vapautumisen jälkeen. Ohjelma sisältää työhön perehdyttämisjakson ja sen jälkeen varsinaista työtä sekä tarvittavassa määrin päihdepalveluita, muita kuntoutuspalveluita ja tukea vapautumisen jälkeiseen asumiseen. (Kuntouttava vankityö -ohjelma (KUVA); katso myös Ruotsalainen 2006.)

OSALLISTUJAMÄÄRÄT TYÖLLISYYTTÄ EDISTÄVISSÄ TOIMINNOISSA

Työllisyyttä edistäviin toimintoihin osallistuvien määrästä on saatavilla kohtuullisen hyvin tietoa. Rikosseuraamuslaitos seuraa ja raportoi säännöllisesti eri toimintoihin osallistuneiden määriä. Vastaavasti kehittämishankkeiden osalta rahoittajat lähes poikkeuksetta edellyttävät toimintaan osallistuneiden asiakkaiden seurantaa.

Rikosseuraamuslaitoksen toimintoihin osallistuu vuositasolla hyvinkin suuret henkilömäärät. Vuonna 2018 vankitoimintoihin (vankiloiden työtoimintaa, koulutus ja muu aktiivitoiminta) osallistui päivittäin keskimäärin 1629 henkilöä eli 56 % vangeista ja yhdyskuntapalvelua suoritti keskimäärin 1072 henkilöä (Rikosseuraamuslaitos 2018, 37, 40). Vastaavasti valvotun koevapauden käy vuosittain noin 700 vankia (vuonna 2018 yhteensä 754; Rikosseuraamuslaitos 2018, 32). Jos vankiloiden työtoiminta, vankiloissa tapahtuva koulutus, yhdyskuntapalvelu tai valvottu koevapaus ovat rikostaustaisten työllistymistä edistäviä, niiden kautta voidaan vaikuttaa hyvinkin suureen määrään ihmisiä.

Eri hankkeiden asiakasmäärät puolestaan poikkeavat hyvinkin paljon toisistaan riippuen muun muassa hankkeiden laajuudesta, annettavan tuen tai kuntoutuksen intensiteetistä sekä kehittämistoiminnan luonteesta. Intensiiviseen sosiaaliseen kuntoutukseen painottuvat hankkeet voivat keskittyä kerrallaan vain pieneen asiakasryhmään, kun taas suuremmin työmarkkinoille poluttamiseen tähtäävät hankkeet voivat työskennellä suurenkin asiakasryhmän kanssa. Esimerkiksi Keijo-hankkeen Vantaan osahankkeessa yksi työntekijä keskittyy lähes kokopäiväisesti puolen vuoden ajan yhteen 6-10 hengen asiakasryhmään (noin 3 kuukauden kokeuskoulutusjakso ja sitä seuraava työharjoittelujakso) ja siten varmistaa kaikkien työllistymisen työkokeilun, palkkatuen tai oppisopimuksen kautta.

Asiakasmäärien ja resurssoinnin näkökulmasta katsottuna rikostaustaisten työhön kuntoutumista tukeva toiminta voidaan siten asettaa jatkumolle, jonka ääripäitä ovat pienellä asiakasryhmällä suunnattu intensiivinen toiminta sekä toisaalta laajalle asiakasryhmälle suunnattu toiminta. Molempia toimintatapoja todennäköisesti tarvitaan. Vaikuttavuuden näkökulmasta intensiivisen toiminnan kohderyhmän tunnistaminen on avainasemassa. Koska sitä ei voida tarjota kaikille, on olennaista tunnistaa ne asiakkaat, jotka ovat valmiit sitoutumaan toimintaan ja jotka hyötyvät siitä. Toiminnan vaikuttavuus voi tällöin tarkoittaa paitsi työllisyysvaikusta niin myös vaikuttavuutta osallisuuteen, elämänlatuun ja hyvinvointiin. Toisena vaikuttavana strategiana on laajalle kohderyhmälle suunnattujen toimintojen kuntoutuksellisten ja työhön valmentavien elementtien vahvistaminen. Tässä mielessä vapauteen valmentaminen ja valvotun koevapauden sekä vankiloiden työtoiminnat ja vankilakoulutuksen kehittäminen ovat avainasemassa.

TYÖHÖN KUNTOUTTAVIEN HANKKEIDEN VÄLITTÖMÄN TYÖLLISYYSVAIKUTUKSET

Hanketoiminnan osalta raportointi on ollut vaihtelevaa ja varsinaista vaikuttavuustietoa on vähän. Vaikka useat hankkeet ovat onnistuneet rikostaustaisten asiakkaiden eteenpäin poluttamisessa, varsinaiset työllisyysvaikutukset ovat olleet vähäisempiä. Tyypillisesti alle 10 % hankkeeseen osallistuneista on onnistunut työllistymään vapaille työmarkkinoille. Toisaalta hankeseurannat kuitenkin nostavat esiin ne haasteet, joita rikostaustaisten henkilöiden työllistymiseen liittyy.

Esimerkiksi KRIS-Oulu ry:n Move On!-hanke (2016-19), jonka keskeisiä toimenpiteitä olivat keskustelu, lomakkeiden täyttöapu, neuvonta ja palveluohjaus, onnistui poluttamaan eteenpäin 46 asiakasta yhteensä 111 asiakkaasta. Hankkeessa polutettiin kuntouttavaan työtoimintaan 22 asiakasta, työkokeiluun 2 asiakasta, avoimille työmarkkinoille 8 asiakasta ja opiskelemaan 10 asiakasta. Toisaalta hankearviointi nostaa esiin, että moni nuori on päihdeongelman, terveysongelmien tai mielenterveysongelmien takia kyvytön esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan tai opiskelemaan (Loppuraportti Move On!-hankkeesta 2019). Vastaavasti Via-Dian Varikko-hankkeessa, joka tarjosi monipuolista työ- ja kuntouttavaa toimintaa, omaohjaaja -palveluja ja

sosiaalista isännöintiä rikostaustaisille ja muille haasteellisessa elämäntilanteessa oleville, 39 % osallistujista eli 67 henkilöä eteni työ-, koulutus- ja/tai elämän-hallinnan asioissa myönteiseen suuntaan. Kuitenkin hankkeen päättyessä työelämään oli siirtynyt vain 9 henkilöä (Varikko Pohjois-Karjala -projekti 2015-2017, 27).

Työllistämisen haasteet ovat tulleet selkeinä esiin myös suuremmissa hankkeissa. Esimerkiksi Vankeusaika mahdollisuutena –hankkeessa 450 osallistujasta työssä oli hankkeen alkaessa 6 % (n=27) ja hankkeen päättyessä 10 % (n=40). Hankkeen lopussa työelämän ulkopuolella olevien osuus oli 13 prosenttiyksikköä pienempi kuin alussa (36 %:sta 23 %:iin), mutta vastaavasti työttömien osuus oli samalla hieman kasvanut. (Puumalainen 2019, 62.) Tulos ei ole yllättävä tehtävän haasteellisuus huomioon ottaen. Kustannusvaikutusnäkökulmasta tämä kuitenkin herättää kysymyksiä, varsinkin kun kyseessä oli noin kahden miljoonan euron budjetilla toiminut hanke, jossa tavoitteena oli rikostaustaisten työllisyyden ja osallisuuden edistäminen.

RIKOSTAUSTAISTEN TYÖHÖN KUNTOUTUKSEN PITKÄKESTOISEMPI VAIKUTTAVUUS

Suomalainen rikosseuraamusalan vaikuttavuustutkimus on ollut pitkälti yksittäisten tutkijoiden varassa ja siinä on painottunut kuntouttavien ohjelmien vaikuttavuus uusintarikollisuuden näkökulmasta. Tynin (2015) mukaan seksuaalirikollisille suunnattuun STOP-ohjelmaan tai ajattelun valmiuksia kehittävään Cognitive Skills -ohjelmaan osallistuminen ei merkitsevästi vähennä uusintarikollisuutta suhteessa kontrolliryhmään. Vankitoimintoihin (työtoiminta, koulutus, kuntoutus yms.) osallistumisen määrä ei myöskään näyttäisi vaikuttavan merkitsevästi uusintarikollisuuden riskiin (Tyni & Blomster 2012).

Vaikka työllisyyden edistämiseen tähtäävää toimintaa tehdään laajasti, varsinkin hanketoiminnan osalta arvioinnit rajautuvat tuloksiin määrällisiin lyhyen aikavälin vaikutuksiin, eikä varsinaista vaikuttavuustutkimusta ole tehty. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston ja Rikosseuraamuslaitoksen kuntouttavan vankityön ohjelma (KUVA) arviointi on tässä suhteessa ehkä kunnianhimoisin yritys. Seurantajakson kesto on 24 kuukautta ja verrokkiryhmänä käytetään Helsingin vankilan päihtetön osastoa. Arviointi osoittaa, että KUVA-ohjelman loppuun käyminen on yhteydessä vähäiseen uusintarikollisuuteen suhteessa verrokkiryhmään. Lisäksi Kuvan loppuun käyneiden työmarkkina-asema on 24 kuukauden seurantajakson jälkeen (työssä 10/30 eli 33 %) merkitsevästi parempi kuin, niiden jotka keskeyttivät KUVA-ohjelman ennen vapautumista (työssä 0/28 eli 0 %) tai olivat KUVA:ssa alle 6 kuukautta vapautumisen jälkeen (työssä 3/17 eli 18 %). Toisaalta myös suurin osa ohjelman loppuun suorittaneista (19/30 eli 63 %) oli seurantajakson päättyessä työttömänä. (Virta 2013.)

Vaikka asiakasmäärät ovat pieniä ja KUVA-ohjelmaan osallistumisen ja työllistymisen välistä kausaalisuhdetta onkin vaikea yksiselitteisesti osoittaa, tulosta voidaan pitää merkittävänä. Työllistyneiden osuus on kuitenkin huomattavan suuri verrattuna siihen tasoon, jolla monien hankkeiden välittömät työllisyysvaikutukset ovat. Lisäksi pienikin asiakasmäärä koskeva vaikuttavuus voi olla merkittävää paitsi yksilötasolla niin myös taloudelliselta kannalta (ks. Borg 2013).

Laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna rikosseuraamuslaitoksella ja hankkeissa tehdyn rikostaustaisten työllisyyttä edistävän toiminnan vaikuttavuudesta ei ole juurikaan näyttöä. Päinvastoin ainakin joitakin osin näyttää siltä, että rikokseen syyllistyneiden työmarkkinatilanne olisi jopa heikentynyt 2010-luvulla. Esimerkiksi ehdolliseen vankeuteen tuomituista oli vuonna 2009 yhteensä 20 % työssä ja 2010-luvun alkuvuosina 15 %, mutta viime vuosina enää 12 - 13 % (Rikosseuraamuslaitos 2018, 47).

POHDINTAA

Rikoksentaustaisten työmarkkinatilanne on Suomessa varsin heikko (Danielsson & Aaltonen 2017) ja suuri osa vapautuvista vangeista on vain osatyökykyisiä muun muassa päihde- ja mielenterveysongelmien, elämänhallinnan haasteiden, oppimisvaikeuksien ja heikon koulutustason johdosta. Käytännössä rikostaustaisten työhön kuntoutus liikkeuikin sosiaalisen kuntoutuksen ja ammatillisen kuntoutuksen välimaastossa ja se voi painottua eri tavoin. Tarkastelu osoittaa, että rikostaustaisille suunnattua työhön kuntouttavaa toimintaa on tehty ja tehdään Suomessa erittäin laajasti. Merkittävässä roolissa on Rikosseuraamuslaitoksen oma toiminta sekä erilaiset paikalliset käytänteet ja hankkeet.

Tehty tarkastelu nostaa esiin monia hanketoimintaa koskevia kriittisiä kysymyksiä. Hanketoiminnan kokonaisuus on laaja ja jopa samanaikaisesti on käynnissä useita erillisiä rikostaustaisten työllisyyden edistämiseen liittyviä hankkeita, joissa kehitetään paikallisesti osin jopa saman tyyppisiä toimintamalleja. Hanketoiminnan kautta varsinkin tiettyihin järjestöihin kehittyi rikostaustaisten tukemiseen liittyvää osaamista. Kuitenkin hankkeiden määrälliset tulokset ovat jääneet osin varsin pieniksi ja varsinainen vaikuttavuustieto puuttuu lähes kokonaan, koska lyhytkestoinen hanketoiminta ei sitä mahdollista. Voidaankin kysyä, olisiko tarkoituksenmukaista kohdentaa kehittäminen erillistä paikallisten ja määräaikaisten kokeilujen sijasta olemassa olevien resurssien tehokkaampaan hyödyntämiseen.

Tehty vaikuttavuustarkastelu nostaa esiin kaksi kehittämisen suuntaa. Ensinnäkin huomio voidaan kiinnittää niiden toimintojen kehittämiseen, jotka tavoittavat suuren määrän rikosentekijöitä. Erityisesti vankiloiden työtoiminta koskettaa päivittäin noin tuhatta henkilöä ja siten toimintaa kehittämällä olisikin mahdollista saavuttaa hyvinkin laajaa vaikuttavuutta. Työtoimintaa on pitkään kritikoitu siitä, että se on painotuksiltaan, toimintatavoiltaan ja välineiltään vanhentunutta. Toisaalta siihen liittyy myös kehittämistoimintaa. Tavoitteena on työtoiminnan kynnyksen madaltaminen ja työtoiminnan liittäminen kiinteämmin osaksi suunnitelmallista kuntoutusprosessia. Keskeisellä sijalla tässä on työtoiminnan henkilöstön osaamisen kehittäminen sekä työtoiminnan opinnollistaminen. (Ammatillinen koulutus ja työelämätaidot 2017.)

Vapautuvien vankien työllistymisen tukemiseksi tarvitaan myös entistä huolellisempaa vapautumisen suunnittelua ja valmistelua, mikä puolestaan vaatii palveluohjauksellisen ja paneutuvan työtteen juurruttamista vankiloihin. Tämä tarkoittaa erityistyöntekijöiden työtapojen kehittämistä työllisyyden edistämisen näkökulmasta ja työllisyysteeman merkitystä osana rangaistusajan suunnitelmaan liittyvää työskentelyä. Kuitenkin ennen kaikkea tarvitaan kulttuurista muutosta, jotta myös valvontatyötä tekevät Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehet näkisivät päivittäisen työnsä turvallisuusnäkökulman ohella myös kuntoutuksen ja arkisen tuen näkökulmasta (esim. Järveläinen & Rantanen 2019).

Vapautuvan vangin työllistymisen edistämiseksi tarvitaan myös uudenlaista verkostoitunutta työkulttuuria, jossa vankilat tekevät yhteistyötä TE-toimistojen, TYP:ien ja esimerkiksi Kelan kanssa. Yhteistyöstä on saatu paikallisesti hyviä kokemuksia muun muassa Vankeusaika mahdollisuutena –hankkeen aikana, mutta systemaattiset toimintatavat yhteistyölle puuttuvat. Jo nykyisellään olemassa olevat ammatillisen kuntoutuksen välineet tarjoavat hyvän pohjan myös rikostaustaisten työhön kuntoutukselle, kunhan huolehditaan siitä, että asiakkaat ohjautuvat työvoimapalvelujen piiriin. Tutkimukset ovat osoittaneet ammatillisten kuntoutuspalve-

lujen hyödyllisyyden asiakkaiden elämänlaadun, koetun terveyden ja koetun työkyvyn näkökulmasta (Vaden ym. 2018), joskaan asiaa ei ole varsinaisesti tutkittu rikostaustaisten keskuudessa.

Toinen kehittämisen suunta liittyy intensiiviseen tukeen, jolloin osallistujamäärän sijasta korostetaan yksittäisen rikoksentekijöiden tilanteeseen paneutumista ja yksilöllistä tukea työllistymiseen. Elämänhallinnan haasteita omaavien henkilöiden osalta työllistymisen prosessi etenee vaiheittain esimerkiksi harjoittelujaksoista työkokeilun ja siitä työllistymiseen palkkatuen turvin ja myöhemmässä vaiheessa avoimille työmarkkinoille. Tällaisen polun rakentamisessa tarvitaan sosiaalista kuntoutusta, jossa työhön valmentaminen ja esimerkiksi työpajatoiminta yhdistyvät arjen ja asumisen tukeen sekä tarvittaviin päihdepalveluihin.

Vierito-hankkeen tärkeänä lähtökohtana olikin sellaisen mallin kehittäminen, joka hyödyntää olemassa olevia rakenteita. Mallissa yhdistyi kaikille rangaistusta suorittaville suunnatut työllistymistä ja työelämävalmiuksia tukevat toimet sekä toisaalta sellaisen palvelukokonaisuuden rakentaminen, joka pystyy tukemaan intensiivistä tukea tarvitsevien kuntoutujien moninaisia tarpeita.

Lähteet

Ajattelutaitoa työpaikalle (2013) Teoriaosa. Viitattu 22.11.2019: <http://docplayer.fi/8573994-Ajattelutaitoa-tyopaikalle-teoriaosa.html>

Ammatillinen koulutus ja työelämätaidot. Työtoiminnan kehityssuunnat vuosille 2018-2020 (2017) Rikosseuraamuslaitos.

Borg, Pekka (2013) Laskelma KUVAn vaikutuksista uusintarikollisuuteen ja vankilakustannuksiin. Liite teoksessa Virta L, KUVA – Selville vesille. Kuntouttava vankityö -ohjelman arviointi. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2013, 54-56.

Danielsson, Petri & Aaltonen, Mikko (2017) Vankeusrangaistukseen tuomittujen työmarkkinoille osallistuminen seuraamuksen jälkeen. Yhteiskuntapolitiikka, 82 (5), 538-548.

Gullman, Mirva, Sunimento, Kati & Poutala, Pirjo (2011) Oppimisvaikeuksista vapaaksi –hankkeen loppuraportti. Monisteita 3/2011. Kriminaalihuollon tukisäätiö.

Heliskoski, Jonna, Humala, Heidi, Kopola, Riina, Tonteri, Anna & Tykkyläinen, Salla (2018) Vaikuttavuuden askelmerkit. Työkaluja ja esimerkkejä palveluntuottajille. Sitran selvityksiä 130.

Joukamaa, Matti & työryhmä (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki.

Järveläinen, Eeva & Rantanen, Teemu (2019). Social interaction between employee and offender in supervised probationary freedom in Finland. Nordic Journal of Criminology, 20 (2), 157-175.

Loppuraportti Move On!-hankkeesta (2019) KRIS-Oulu ry. Viitattu 30.10.2019: <https://kris.fi/wp-content/uploads/2019/07/loppuraportti.pdf>

Puumalainen, Jouni (2019) Hankkeen arviointia. Teoksessa Kati Kaarlejärvi & Jouni Puumalainen (toim.) Vankeusaika mahdollisuutena! -hankkeen loppuraportti Hyviä käytäntöjä rikostaustaisten osallisuuden ja työllistymisen edistämiseen. Kuntoutussäätiön työselosteita 62/2019. Helsinki, 61-66.

Rantanen, Teemu & Lindqvist, Minna (2018) Valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus rikoksenteijöiden kuntoutuksessa. Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 26(1), 3-20.

Rikosseuraamuslaitos a. Kuntouttava toiminta – ohjelmatoiminta. Viitattu 30.10.2019: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo.html>

Rikosseuraamuslaitos b. Muu sosiaalinen kuntoutus. Viitattu 30.10.2019: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/muusosiaalinenkuntoutus.html>

Rikosseuraamuslaitos c. Opiskelu. Viitattu 23.8.2018: <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/opiskelu.html>

Rikosseuraamuslaitos d. Työtoiminta. Viitattu 23.8.2018: <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/tyotoiminta.html>

Rikosseuraamuslaitos e. Yleishjelmat. Viitattu 30.10.2019: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo/yleishjelmat.html>

Rikosseuraamuslaitos (2018) Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2018. Helsinki.
Rikosseuraamuslaitos (2019) Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2019. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2019.

Ruotsalainen, Jarno (2006) Kuntouttava vankityö. Selvitys työhönkuntouttamisen roolista vankeinhoidossa. Raportteja 2/2006. Kriminaalihuollon tukisäätiö.

Tyni, Sasu (2015) Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Helsinki, Rikosseuraamuslaitos.

Tyni, Sasu & Blomster, Peter (2012) Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Yhteiskuntapolitiikka, 77 (6), 621-639.

Uusintarikollisuuden vähentäminen rangaistusaikana ja sen jälkeen (2016)
Tuloksellisuustarkastuskertomus. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 18/2016. Helsinki.

Vaden, Veli-Matti, Toikka, Tuula, Tuominen, Ulla, Rättö, Hanna & Reiterä, Tuomas (2018)
Kuntoutuksen hyödyn arviointi: Kuntoutuksen vuonna 2016 päättäneiden alku- ja lopputilanne. Kansaneläkelaitos.

Varikko Pohjois-Karjala -projekti 2015–2017. Projektin erillinen loppuraportti. Viadia Joensuu ry.

Virta, Liisa (2013) KUVA – Selville vesille. Kuntouttava vankityö -ohjelman arviointi. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2013. Rikosseuraamuslaitos. Helsinki.

3 Laadullista arviointia Vierto-hankeen prosessista ja tuloksista

Teemu Rantanen & Janika Lindström

ALUKSI

Tässä artikkelissa tarkastelemme Vierto-hankkeen prosessia sekä hankkeen toimijoiden ja asiakkaiden kokemuksia Vierto-hankkeesta. Pyrimme tunnistamaan hankkeen koettuja vahvuuksia ja ongelmakohtia. Tarkastelun lähtökohtana ovat hankesuunnitelma ja hankkeen seurantaraportit sekä haastatteluaineisto. Arvioinnissa pyritään siihen, että toimijatahojen näkökulmat tulevat näkyviin.

VIERTO-HANKKEEN TAVOITTEET

Vierto-hanke oli heikossa työmarkkina-asemassa olevien työllistymisen edistämiseen pyrkivä ESR-hanke. Hankkeessa kehitettiin toimintamallia, jolla tuetaan rikostaustaisen henkilön ohjautumista koulutuksen ja työelämän pariin. Hankesuunnitelman mukaan Vierto-hankkeen "tavoitteet kehittämisalueittain ovat:

1. Vankilan ja avointen palvelujen yhteistyön kehittäminen oikeisiin ja oikea-aikaisiin toimintoihin ohjautumisen varmistamiseksi. Luoda valmennusmalli, jolla voidaan jo rangaistuksen aikana poistaa oppimisen ja työllistymisen esteitä ja tunnistaa elämänhallinnan haasteita. Valmennusmallia kehitetään yhteistyössä Belgialaisen kumppanuushankkeen kanssa.
2. Työelämässä vaadittavan osaamisen systemaattisen lisäämisen toimintamalli. Tavoitteena on luoda valmennuskokonaisuuksia, joilla voidaan oleellisesti vahvistaa työelämässä vaadittavia taitoja. Keskeisenä taitoalueena ovat digitaaliset valmiudet ja riittävä tieto- ja viestintätaitojen osaaminen sekä muut työelämän metataidot.

3. Työelämäyhteistyön malli, jolla mahdollistetaan rikostaustaisten työllistyminen sekä rikostaustaisille ja työnantajille tarjottava riittävä tuki. Tavoitteena on kartoittaa työllistymisen mahdollisuuksia ja tarjolla olevia työtehtäviä eri toimialoilla sekä työpankki- ja osuuskuntatoiminnan hyötyjä työllistämässä.” (Hankesuunnitelma 2016, 7.)

Hankeseurannassa lähtökohtana käytettiin myös tiiviimpiä ilmauksia tavoitteista: vankilan ja avointen palvelujen yhteistyön kehittäminen, työelämässä vaadittavan osaamisen lisääminen sekä työelämäyhteistyön kehittäminen (esim. Seurantaraportti 1.1.2019 - 30.6.2019, 2).

HAASTATTELUAINEISTO

Arviointia varten haastateltiin hankkeen toimijoita ja hankkeeseen osallistuneita rikostaustaisia henkilöitä. Haastattelut toteutettiin Silta-Valmennusyhdistyksen ja Vaasan vankilan tiloissa keväät-kesällä 2018 (7 kpl), alkuvuodesta 2019 (1 kpl) ja syksyllä 2019 (3 kpl). Haastatteluja varten oli haettu tutkimuslupa Rikosseuraamuslaitokselta. Asiakkaat valikoituivat haastateltaviksi projektityöntekijöiden asiakaskontaktien kautta.

Haastatteluteemat perustuvat hankkeen tavoitteisiin. Sekä hanketoimijoiden että rikostaustaisten henkilöiden teemahaastattelujen haastatteluteemat olivat:

1. Tausta
2. Elämänhallinnan tukeminen sekä vankilan ja avointen palvelujen yhteistyö
3. Työelämätaitojen vahvistaminen
4. Työelämäyhteistyö ja työllistyminen
5. Viero-hankkeessa kehitetyt innovaatiot

Viimeisissä haastatteluissa haastattelurunkoon lisättiin kaksi uutta teemaa: mallintaminen ja vaikuttavuus.

Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa lähtökohtana olivat haastatteluteemat, mutta tulosten tulkinnessa kiinnitettiin huomiota aineiston pohjalta tunnistettuihin toiminnan painopisteisiin, vahvuuksiin ja ongelmakohtiin. Tätä kautta tarkastelu kiteytyi erityisesti viiteen teemaan: paneutuva työote, vankilan ja avointen palvelujen yhteistyö, työllistymistä tukeva yritys yhteistyö, digitaalisten valmiuksien tukeminen sekä kehittämisen innovatiivisuus. Ennen näiden teemojen kuvaamista tarkastellaan kuitenkin hankeprosessia ja sen käännekohtia lähinnä dokumenttiaineiston kautta kuvattuna.

YLEISIÄ HAVAINTOJA HANKEPROSESSISTA JA SEN TAVOITELÄHTÖISESTÄ OHJAAamisesta

Viero-hankkeen hankeprosessiin liittyi joitakin muutoksia tai käännekohtia. Ensimmäinen näistä ajoittui jo hankehakuvaiheeseen, kun Vaasassa toimiva hankepartneri joutui jättäytymään pois hankkeesta. Muutoksen jälkeen vastuu Vaasan osatoteutuksesta jäi Rikosseuraamuslaitokselle. Näin pystyttiin varmistamaan hankkeen riittävä maantieteellinen laajuus. Toisaalta samalla syntyi tietty epäsymmetria, jossa Vaasan toteutus lähtee vankilassa tehtävästä työstä, kun taas Tampereen seudulla hankkeen kotipesänä on Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolella toimiva järjestö. Tällä tavoin hankkeessa on saatu kokemusta kahdesta erilaisesta toimintamallista. Kuitenkin Tampereen ja Vaasan maantieteellisen etäisyyden takia hankerakenne ei mahdollistanut sellaista jatkumoiden rakentamista, jossa hanke optimaalisella tavalla tukisi vapautuvaa vankia

samanaikaisesti sekä vankilasta että siviilistä käsin. Tätä haastetta pyrittiin hankkeen kuluessa paikkaamaan sillä, että Silta-Valmennuskeskuksessa toimiva projektityöntekijä teki aktiivisesti vankilatyötä, mistä on myös osin myönteisiä kokemuksia. Erityisesti projektityöntekijä vieraili säännöllisesti Kylmäkosken vankilassa ja tapasi siellä vankeja, joilla on työ- ja koulutustavoitteita. Vangeille järjestettiin valmennusta muun muassa asuntoasioissa sekä koulutukseen ja työelämään siirtymiseen liittyvissä asioissa.

Virallisesti Vierito-hanke alkoi 1.2.2017, mutta käytännössä hanke käynnistyi hitaasti, mihin oli syynä hankepäätöksen viivästyminen ja henkilöstörekrytointien vaatima aika. Myös asiakastyön käynnistyminen vei aikaa, kun hankkeessa etsittiin tarkoituksenmukaisia työmuotoja. Hankkeen alkuvaiheessa vankiloissa toteutettiin muun muassa digitaalisten taitojen valmennusta ja ATT-kurssia. Myös siviilissä tapahtuva yksilötyö löysi vähitellen muotonsa. Alkuvaiheessa hanke eteni selkeästi kahtena erillisenä toteutuksena. Kun hanketta oli takana runsas vuosi, eräs haastateltava kuvasi tilannetta:

”Mä en pysty ehkä koko hankkeen puolesta, koska haasteena on se, että siellä päässä se on vähän eri tyyppistä se toiminta, mitä hankkeessa on tehty. Ja meillä ei oo mitään yhtenäistä keskustelua ollu siitä, että mikä tämä on se valmennusmalli ja mihin pyritään. Mikä se on se tavoite sen suhteen? Elikkä se on nyt aika avoin kysymys kokonaankin, että mitä sitten tulee ja mitä tavoitellaan.”
(H1, työntekijähaastattelu.)

Hankkeen kuluessa tapahtui henkilövaihdoksia. Hankkeen projektipäällikkö vaihtui toisen hankevuoden keväällä. Sillassa toimiva projektityöntekijä lopetti työnsä hankkeessa ja hankkeen alkuvaiheen projektipäällikkö siirtyi hankkeen projektityöntekijäksi. Myös Vaasassa toimiva projektityöntekijä vaihtui. Samaten Laurean osatoteutuksen projektipäällikkö vaihtui toisen hankevuoden syksyllä, kun uusi kokemusasiantuntijahanke (Keijo-hanke) sai myönteisen rahoituspäätöksen.

Hankkeelle tuli keväällä 2018 uusi projektipäällikkö, joka vastasi hankkeen johtamisesta ja kehittämisestä, mutta ei varsinaisesti tehnyt asiakastyötä hankkeessa. Muutos merkitsi ennen kaikkea kehittämisen painopisteen siirtymistä entistä vahvemmin toimintatavan mallintamiseen. Tällainen painopisteen muutos oli projektisuunnitelman mukainen, mutta haasteeksi osoittautui se, että kehitetty toimintatapa ei ollut vielä syksyllä 2018 siinä määrin vakiintunut, että se olisi ollut mallinnettavissa. Tällöin mallintaminen toimi paitsi olemassa olevien toimintatapojen jäsentämisenä, niin myös toiminnan kehittämisenä systemaattiseen suuntaan. Seurantareportissa muutosta kuvattiin seuraavasti:

”Hanke on edennyt pääosin tarkennetun hankesuunnitelman mukaisesti. Hankkeen itsearvioinnissa todettiin, että erityisesti kansainvälisen vertailun sekä mallinnuksen osalta hankkeen tavoitteista ollaan jäljessä. Tätä ratkaistiin osaltaan vahvistamalla hankkeen osaamista kyseisiltä aihealueilta ja hankkeen projektipäälliköksi nimitettiin Henkilö. Samalla pystyttiin vahvistamaan asiakastyön osaamista ja kokemusta pitkän kohderyhmän parissa tehdyn asiakastyön kokemuksen omaavan Työntekijän siirtyessä projektityöntekijäksi.” (Seurantareportti 1.1.-30.6.2018, 4.)

Edelleen seurantaraportissa kuvataan kansainvälisen yhteistyön merkitystä mallintamisessa:

”Ku Leuvenin ja Vierron yhteisestä aineistosta koostettiin ns Transnational document, jota täydennetään edelleen ja joka mahdollistaa kansainvälisen vertailun. Dokumenttiin koottiin myös tutkimuksiin sekä kokemuksiin perustuvaa tietoa rikostaustaisten työllisyyden esteistä Suomessa ja Belgiassa.” (Seurantaraportti 1.1.-30.6.2018, 4.)

Yhteistyötä Ku Leuvenin Rewind-hankkeen kanssa tehtiin myös vaikuttavuusmittarien osalta, mutta tältä osin tavoitteet tarkentuivat prosessin kuluessa. Vierto-hankkeessa päädyttiin strukturoidun mittarin sijasta kehittämään lomake koulutukseen ja työllistymiseen liittyvien asioiden puheeksi ottoa ja kartoittamista varten.

Seurantaraportit osoittavat, että hanke oli lähes koko projektin ajan tavoitteistaan jäljessä yritys yhteistyön osalta. Tähän reagoitiin palkkaamalla hankkeelle yritys yhteistyöhön keskittyvä projektityöntekijä keväällä 2019. Muiden sitoumusten takia tämä toiminta kuitenkin pääsi täystehoisesti käyntiin vasta syksyllä 2019. Tästä huolimatta hanke lopulta saavutti yritys yhteistyöhön liittyvän määrällisen tavoitteensa. Myös asiakasmäärien osalta hanke on koko prosessin ajan ollut hieman jäljessä tavoitteista. Hankkeen lopussa (30.1.2020) hankkeen asiakasjärjestelmässä oli 153 asiakasta, kun tavoiteltu asiakasmäärä oli 178 asiakasta.

Kaiken kaikkiaan hankeprosessin tarkastelu tuo näkyviin sekä suunnitelmallisia että suunnittelemattomia muutoksia hankkeen prosessissa. Hanketta ohjattiin projektisuunnitelman tavoitteiden suuntaisesti, kun itsearviointi tai tulosmittarit antoivat tähän aihetta. Erityisesti mallintamistyön käynnistäminen toisena hankevuotena uuden projektipäällikön aktiivisella toiminnalla sekä yritys yhteistyön kehittäminen ovat selkeitä esimerkkejä tästä, joskin yritys yhteistyön osalta toimenpiteisiin ryhdyttiin hankeprosessin näkökulmasta varsin myöhään. Suunnittelemattomista muutoksista keskeisiä olivat yhden hankekumppanin poisjääminen sekä useat henkilövaihdokset, jotka välttämättä vaikuttivat myös hankkeen toimintaan.

PANEUTUVA TYÖOTE HANKKEEN ASIAKASTYÖN KESKEISENÄ VAHVUUTENA

Hanketoimijoiden ja asiakkaiden haastattelut tuovat esiin hankkeen asiakastyöhön liittyviä vahvuuksia. Paneutuva työote, kannustus ja rinnalla kulkeminen näyttäytyvät tekijöinä, jotka tukevat asiakasta arjessa, koulutukseen hakeutumisessa ja työllistymisessä. Haastattelujen perusteella näyttääkin siltä, että hankkeen keskeiset vaikutukset syntyivät sitä kautta, että työntekijä auttoi asiakasta sellaisissa usein varsin arkisissa asioissa joista tämä ei yksin selviä. Käytännössä tämä tarkoitti esimerkiksi apua lomakkeiden täytössä, tietokoneen käytössä, CV:n laadinnassa sekä erilaisissa yhteistyötapaamisissa ja asioiden hoitamisessa. Asiakkaan kannalta keskeistä oli myös se, että työntekijä on asiakkaan käytettävissä, kun siihen on tarvetta.

Eräs asiakas kuvaa Vierrosta saamaansa tukea seuraavasti:

”No ylipäätään niinku asuntoasiat ja sitten justiin tää digitaalinen puoli ja sitten kaikki, että miten noi virastoasiat yleensäkin hoidetaan. Mul oli ennen ihan pakkopullaa esimerkiksi joku sanotaan KELAssa käynti. Ni se oli ihan punainen vaate. Ni nykyäänhän se menee ihan, että ei mitään. Ja sitten kaikki noi tollaset, että Tanja on auttanut monessa jutussa, kaikissa hakemuk-

sisä, jos tarvinnu hakemuksia tai selvityksiä tehdä johonkin virastoihin tai jotain... No esimerkiksi TE-toimistossa, joissa me ollaan Työntekijän kaa käyty muutaman kerran. Ne on semmosia ollu, että vähän niinku, ei nyt ihan paniikkihäiriöä tuu niissä, mutta semmonen, se on ollu mulle aina noi virastoasiat tommosii pakkopullajuttuja. Niin Työntekijä on ollu tukena sillai, et se on niissä jeesannu. Ja sen kautta oon muutaman kerran käynyt nyt yksinkin. Niinku et sehän menee nyt sillai. Että paljon on ollu kumminki apua, sen tiedän. Että en ois, voisin sanoa suoraan, että ois moni asia jäänyt hoitamatta, jos ei ois Työntekijä ollu mukana tai tsemppaamassa.”

(H9, asiakashaastattelu.)

Sitaatissa tulee esiin tuen konkreettisuus: Työntekijä auttaa sähköisessä asioimisessa ja on asiakkaan mukana virastokäynneissä. Työntekijänä mukanaolo ja ”tsemppaaminen” ovat tässä ratkaisevia tekijöitä, kun asioiden hoitaminen on asiakkaalle paitsi teknisesti, niin myös psyykkisesti vaikeaa. Myös työntekijän persoona näytetään sitaatissa keskeisenä.

Toinen asiakas kuvaa Vierrosta saamaansa tukea seuraavasti:

”No kyllähän se niinku tuki ihan kaikkea, ihan CV:stä lähtien ja siis sinnekin niitä positiivisia juttuja. Käytiin oppisopimustoimistossa ja ruvettiin niinku junailee ihan eri reittejä, mitä se sit loppujen lopuksi järjestykin, se niinku koulutus. Mut et kyl se oli hyvin tiiviisti mukana.”

(H5, asiakashaastattelu.)

Myös tässä sitaatissa tulee esiin Vierron työntekijältä saadun tuen kokonaisvaltaisuus ja konkreettisuus. Käytännön apu virastossa asioinnissa, CV:n tekemisessä yms. on asiakkaan kanssa merkittävä osa prosessia.

Vierto-hankkeessa paneutuvan asiakassuhteen korostuminen näyttäisi fokusoituvan hankkeen tavoitteiden mukaisesti erityisesti työ- ja koulutusnäkökulman esillä pitämiseen. Vaikka työelämyksen liittyvät kysymykset

ovat usein läsnä vapautteen valmentavassa työskentelyssä ja rikostaustaisten asiakkaiden kanssa tehtävässä kuntouttavassa, ne helposti jäävät kuntoutuksessa taka-alalle. Asumiseen, päihdekuntoutukseen ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvät ratkaisut ovat usein kiireisempiä.

Aineistojen perusteella asiakastyön prosessi eteni eri asiakkaiden kohdalla eri tavoin. Yhtenä tavoitteena, joka hankkeessa korostui, oli työskentelyn aloittaminen jo vankilassa. Toisaalta myös Silta tarjosi hyvän toimintaympäristön hankkeelle, koska sillä on muutenkin työllisyyttä ja kouluttautumista tukevaa hanketta. Silta mahdollisti sekä potentiaalisten asiakkaiden tavoittamisen että asiakkaiden ohjaamisen mielekkäisiin työllistymistä edistäviin tai työllistymisen edellytyksiä vahvistaviin toimintoihin.

VANKILAN JA AVOINTEN PALVELUJEN YHTEISTYÖ

Koko hankkeen ajan vankilan ja avointen palvelujen välisen yhteistyön kehittäminen oli yksi keskeinen teema. Erityisesti Vaasan osatoteutuksessa yhtenä selkeänä painopisteenä oli yhteistyö vankilan muurien yli, pysyvyyden ja jatkuvuuden näkökulma huomioiden. Tämä näkyikin laajana yhteistyönä Pohjanmaalla eri alan toimijoiden kanssa. Haastattelussa Vaasan osatoteutuksen keskeinen vahvuus tunnistettiin juuri tähän verkostomaiseen yhteistyöhön:

”Et noilta muilta erityisohjaajilta nyt on tullut palautetta, että projektityöntekijä on tosi hienosti saanut niitä palveluita ja verkostoja parannettua. Niin ja sit, kun se on vähän tämä, yhdessäkin sosiaalityöntekijöiden palaverissa, mistä se kerto, et kun asenne oli se, et hei, et ei he kuulu heille, kun kuuluu vankilalle.” (H2, yhteistyökumppanin haastattelu.)

Sitaatti tuo esiin vapautuvien haasteellisen tilanteen. Kunnallisissa palveluissa ajatellaan helposti, että vastuu vangin palveluista kuuluu vankilalle, eikä vangin asioita oteta hoidettavaksi. Tämä puolestaan hankaloittaa asianmukaisten palvelujen oikea-aikaista saamista.

Tampereen seudulla tämä yhteistyö sai luonnollisesti erilaisia muotoja, koska hankkeen toiminta paikantui vankilan ulkopuolella olevaan järjestöön. Haastateltu työntekijä kuvaa vankilan ja avointen palvelujen yhteistyötä seuraavasti:

”Meiltä on käyty säännöllisesti vankilassa ja et me kerrotaan vangille, kun tavataan kahden kesken, ni mitä palveluita hänen on mahdollista aloittaa jo vankeusaikana. Ja myös vankilan henkilökunnalle siitä, että voisitteko aktivoida nyt tuota työnhakua. Tai sitten, että muistetaan, että tällä kaverilla on siviilissä kämpä, josta hakkaa vuokravelkaa nyt koko ajan, ellei sitä hoida Kelan tai sossun kanssa. Sit aika usein, jos on vaikka valmistelemassa koevapautta, niin tarvii ennalta työkkärin kans saada eri asioita hoitumaan. Sit on työkkäri ja joskus Kelakin ja sosiaalityöntekijä tai jotkut yhdistystoimijat, jotka tarjoaa työkokeilupaiikkoja tai muita, ni ne on tosi hämmäntyneitä siitä, että kun mä sanon, että soita sinne vankilaan ja kysy. Et sieltähän ne hakee äijän puhelimeen. Ni siilleen, onks se nyt okei. Että avoimet palvelut varmaan näkee aika usein vankilan hyvin suljettuna, että ei sinne saa olla yhteyksissä tai eihän sinne voi tai muuta.” (H11, työntekijähaastattelu.)

Sitaatista tulee esiin työskentelyn moninainen luonne. Saumattoman yhteistyön tukeminen edellyttää sekä asiakkaan, vankilahenkilöstön että siviilitoimijoiden ohjausta ja tukemista. Projektityöntekijä toimii tässä yhdistävänä tekijänä, joka aktiivisesti pyrkii tukemaan eri tahoja keskinäiseen yhteistyöhön keskenään.

Hankkeessa tehtiin myös konkreettista apuvälineiden kehittämistä. Esimerkiksi rikosseuraamusalan työtä varten kehitettiin hankkeen loppuvaiheessa koulutus ja työ puheeksi -lomake koulutukseen ja työllistymiseen liittyvien asioiden puheeksi ottoon asiakkaiden kanssa. Lomakkeella on tarkoitus selvittää asiakkaan koulutus- ja työhistoriaa, avointen palveluiden asiakkuuksia, työ- ja toimintakykyä sekä toiveita ja tavoitteita koskien rangaistusaikaa, työtä ja koulutusta. (Lehtinen 2020.)

YRITYSYHTEISTYÖN RAKENTUMINEN

Vierro-hanke teki runsaasti yhteistyötä eri toimijatahojen kanssa. Vuoden 2019 aikana tehtiin yhteistyötä erityisesti Rikosseuraamusalaitoksen eri yksiköiden, TE-toimistojen ja useiden eri hankkeiden kanssa. Sitä vastoin yritysyhteistyön rakentuminen tapahtui hankkeessa varsin hitaasti. Esimerkiksi viisi kuukautta ennen hankkeen päättymistä (30.8.2019) hankkeeseen osallistuneiden yritysten lukumäärä oli 4 (Seurantaportti 1.1.-30.6.2019), kun tavoitteena oli 22 (Hankesuunnitelma 2016). Hankkeen loppuvaiheessa kontaktointi yrityksiin oli kuitenkin intensiivistä ja yritysyhteistyössä oli mukana yhteensä 24 yritystä (Salmi 2020). Lisäksi muun muassa sosiaalisen yritystoiminnan ja osatyökyisten työmarkkinoiden kehittämiseen liittyvät kysymykset jäivät hankkeessa vähälle huomiolle.

Viimeisen hankevuoden aikana hankkeessa siirryttiin uudenaikaiseen aktiiviseen yritysyhteistyön toimintamalliin. Mallin lähtökohtana on suora puhelinkontaktointi yrityksiin sekä asiakkaiden tukeminen työnhaussa. Osana työskentelyä asiakkaan kanssa katsottiin CV ajan tasalle ja tarkistettiin taloustilanne. Se tarkoitti myös muun muassa velkajärjestelyprosessien alulle laittamista. Lisäksi yhtenä toimintamuotona olivat rekrytointitapahtumat, joissa työnantaja on ja asiakkaat kohtaavat. Haastateltava kuvaa toimintatapaa seuraavasti:

”Meillä on monenlaisia tapoja lähestyä yrityksiä. Yksinkertaisuudessaan mä oon keskittynyt pitkälti, että mä saisin yhteistyöyrityksiä hankittua mahdollisimman paljon, jotka vois sijoittaa meidän asiakkaita. Ehkä joku tavallinen päivä vois mennä sillai, että mä ekaks yleensä puhelimella otan kontaktia ja yritän sopia ajan, että näkisin vastuuhenkilön firmassa. Kävisin esittelemässä henkilökohtaisesti paikan päällä. Yleensä mä oon tehnyt sillai, että aamupäivisin soitan, ettiny tietoja ja suunnitellut. Iltapäivisin käynyt yrityksissä tapaamassa henkilöitä. Välillä tulee tosi kylmää kyytiä. Välillä otetaan hyvin vastaan. On mennyt aika paljon siihenkin tapaan, miten tätä hommaa tehään. Aluks mä yritin jotain sähköpostijuttuja. Niihin ei koskaan vastattu. Toi puhelintyökin verrataan helposti puhelinmyyntiin. Sekään ei oo mikään täydellinen tapa. On se jonkun verran tuottanut tulosta. Niitten yritysten kanssa, mitä ollaan saatu tähän juttuun mukaan, on ollu erilaisia tapoja toimia siinä mielessä, että on ollu täällä rekrytointitilaisuutta.” (H10, työntekijähaastattelu.)

Jotta tällainen toimintatapa tuottaisi tulosta, asiakkaiden tulee olla toimintakykynsä ja elämänhallintansa puolesta siinä tilanteessa, että he ovat kykeneviä työntekoon. Niinpä tuloksellinen rikostaustaisten työllistä-

mistoiminta edellyttääkin tuekseen erilaisia tuki- ja kuntoutuspalveluita. Käytännössä työllistyminen eteneekin usein asteittain:

”Toisilla se polku menee sillai, että ekaks työkokeiluun. Se on hyvä mun mielestä ollu ilmiö, ettei ne firmatkaan halua pitää työkokeilua kauhean pitkänä. Se on ehkä yks, kaks kuukautta. Siinä kuulemma näkee, että miten siinä käy, onko hyvä työntekijä vai ei. Sen jälkeen palkkatuki ja siitä mahdollisesti eteenpäin.” (H10, työntekijähaastattelu.)

Polun loppuvaiheista ei ollut vielä haastatteluhetkellä (lokakuu 2019) vielä kokemusta, koska työmuoto oli kokopäiväisesti käynnistynyt vasta syksyllä 2019. Kaiken kaikkiaan toiminta käynnistyiikin varsin myöhään hankkeen elinkaarta ajatellen.

Lisäksi yhtenä haasteena rikostaustaisten työllistymisessä on työmarkkinoiden muuttuminen. Sosiaalisten yritysten kohdalla työllistyminen on helpompaa kuin monissa muissa yrityksissä. Monilla aloilla ”reitti siellä on semmonen, että ekaks henkilöstövuokrausfirman kautta siihen yritykseen”. Tällöin yritysyhteistyön sijasta asiakkaan valmentaminen työnhakuun korostuu.

DIGITAITOJEN VAHVISTAMINEN ITSENÄISEN ELÄMÄN JA TYÖLLISTYMISEN EDELLYTYKSENÄ

Digitaalisten taitojen valmentaminen oli koko hankeprosessin ajan yksi hankkeen teemoista ja tältä osalta hankkeessa tehtiin myös joitakin uusia avauksia. Hankkeen alkuvaiheessa järjestettiin erillisiä digitaitokursseja tätä varten. Hankkeen toisena vuonna tehdyissä haastatteluissa korostui, että digitaaliset taidot on ”semmonen yksittäinen iso tekijä, johon pyritään kyllä vaikuttamaan laajastikin”. Hankkeen toimintamuotojen ja verkostojen kehittymisen sekä henkilövaihdosten seurauksena tämän alueen merkitys kuitenkin muuttui.

Hankkeen loppua kohden edettäessä alkoi näyttää selvältä, että digitaitojen vahvistaminen kytkeytyy tiiviisti arkiseen tukeen. Ajatuksena oli, että digitaalisten taitojen opettelu tapahtuu osana asioiden hoitoa, kun työntekijä opastaa asiakasta jonkin käytännöllisen asian hoitamisessa tietokoneen avulla. Yksinkertaisimmillaan digitaalisissa taidoissa tukeminen tarkoittaa esimerkiksi sähköpostin, verkkopankin käytön ja lomakkeiden sähköisen täyttämisen opettelua. Projektityöntekijän kokemusten mukaan ”eniten semmosta digiasioimisen tukea tarvitaan työkkärin ja Kelan osalta, että muut niinki hoituu.”

Toisaalta sähköisen asiainnin haasteet eivät ole haastattelujen perusteella pelkästään teknisiin taitoihin liittyviä. Sähköinen asiointi edellyttää yleensä sähköistä tunnistautumista, mikä käytännössä tarkoittaa pankkitunnuksia. Pankkitunnusten hankkiminen puolestaan edellyttää henkilöllisyydistodistusta, mikä monilta asiakkailta puuttui.

On selvää, että asiakkaat eroavat huomattavan paljon toisistaan sen suhteen, mitkä ovat heidän digitaaliset valmiutensa. Osa nuoremmista asiakkaista oli tottunut käyttämään älypuhelinia ja internet-palveluita, kun taas joillekin jo älypuhelimien käyttö tuotti vaikeuksia. Hankkeen kokemusten pohjalta näyttääkin ilmeiseltä, että digitaalisissa taidoissa tukeminen on yksi keskeinen osa arjen ja työelämävalmiuksien tukemista, mutta se ei välttämättä ole erillinen osaamisalueensa, vaan kytkeytyy tiiviisti moniin arkisiin asioihin.

INNOVATIIVISUUS

Suomessa on 2000-luvulla toteutettu lukuisia rikostaustaisten työllistymiseen liittyviä hankkeita, joiden tavoitteet ja toimintamuodot ovat muistuttaneet toisiaan. Viero-hankkeen lähtökohta on kuitenkin toisenlainen. Siinä tavoitteena oli sellaisen kokonaisvaltaisen mallin kehittäminen, joka rakentuu olemassa olevien rakenteiden pohjalle. Mallissa yhdistyy rangaistuksenaikaisen toiminnan kehittäminen, palvelukokonaisuuden kehittäminen, yhteistyö työnantajien kanssa sekä käytännön valmennustoiminta.

Ajatus onkin perusteltu. Viero-hanke ja erityisesti Tampereen osatoteutus rakentui vahvasti Silta-Valmennusyhdistyksen toiminnan varaan. Suurin osa asiakkaista tuli Sillan kautta ja Sillan toimintoilla oli keskeinen merkitys myös työelämävalmiuksien kehittämisessä. Tässä suhteessa työpajatoiminta tarjosi hyvän lähtökohdan. Silta-Valmennusyhdistyksen rikostaustaisille suunnattua palvelukokonaisuutta voidaan pitää valtakunnaisesti poikkeuksellisenä ja tässä mielessä hyvänä lähtökohtana innovatiiviselle hanketoiminnalle.

Monet haastateltavat lähtivätkin kuitenkin etsimään hankkeen keskeisiä innovaatioita tai uutuusarvoa hie-
man eri suunnasta. Haastatteluaineiston perusteella onkin vaikeaa hahmottaa, mikä Viero-hankkeessa tai sen toiminnassa on uutta ja innovatiivista. Tämä tunnistamisen vaikeus kosketti paitsi asiakkaita, niin myös työntekijöitä.

Haastattelutilanteessa eräs asiakas korosti, että hankkeessa on erilaista se, että siinä ”ihminen otetaan vastaan ihmisenä”. Vierrossa projektityöntekijä ”auttaa niiku sydämellä eikä niinku sillä toimisto tai omalla virallaan”. Vastaavasti työntekijähaastattelussa korostettiin hankkeen uutena innovaationa sitä, että ”olla lähemmin näiden ihmisten kanssa”. Myös muu aineisto tukee olettamusta siitä, että asiakkaan kohtaaminen ja asiakkaan tukeminen arjessa ovat hankkeen asiakastyön tärkeitä vahvuuksia. Toisaalta näiden keskeisyys ei sinällään ole mitenkään uutta.

Edelleen useat haastateltavat toivat hankkeen uutuusarvona esiin sen, että siinä pidetään työllistymisen ja kouluttautumisen teemoja vahvasti esillä. Tämä painotus näyttää pysyneen ennallaan koko hankkeen ajan ja yhdistäneen myös Vaasan ja Tampereen seudun toteutusta. Osana tätä innovatiivisena pidettiin myös digi-osaamisen huomioimista.

YHTEENVETOA TULOKSISTA

Viero-hankkeen yhtenä keskeisenä vahvuutena oli paneutuvan asiakastyö, jossa asiakkaita tuetaan keskustellen ja monissa arkisissa käytännön asioissa auttaen ja tukien. Asiakas- ja työntekijöiden haastattelujen perusteella näyttää siltä, että varsinkin Tampereella tehtävä työ oli vahvasti työntekijän persoonaan ja välittävään suhtautumiseen perustuvaa ammatillista sosiaalialan työtä. Tällaisessa toiminnassa ei tietenkään ole sinällään mitään uutta. Kuitenkin työllisyys- ja koulutustematiikan vahva läsnäolo rikostaustaisten kanssa tehtävässä asiakastyössä on hankkeelle ominainen painotus. Haastatteluissa tuli esiin myös konkreettisia esimerkkejä tällaisen toimintatavan tuloksellisuudesta yksittäisten asiakkaiden kohdalla. Edelleen hankkeessa käyttöönotettu aktiivinen rikostaustaisten työllistämiseen tähtäävä yritys yhteistyön muoto on kiintoisa avaus. Tulokset siitä vaikuttavat lupaavilta. Valitettavasti kuitenkin toiminta käynnistyi niin myöhään, että sen vaikuttavuudesta ei ehtinyt kertyä konkreettista näyttöä.

Tehty arviointi tekee näkyväksi tavoitelähtöisen hankeohjauksen merkityksen. Hanke käynnistyi hitaasti sekä asiakastyön, yritys yhteistyön että mallintamisen osalta ja tulostittareissa on oltu jäljessä lähes koko hankeprosessin ajan. Toisaalta näihin haasteisiin on hankkeen kuluessa reagoitu. Toisena hankevuotena kehittämisen painopistettä suunnattiin kohti mallintamista. Tässä kohden myös yhteistyö belgialaisen yhteistyöhankkeen kanssa korostui. Viimeisenä hankevuonna keskeinen uusi ohjaava toimenpide on ollut resurssien kohdentaminen yritys yhteistyöhön.

Asiakas-työntekijäsuhteen merkityksen korostuminen ei ole havaintona uusi, vaan päinvastoin sitä on runsaasti korostettu rikollisuudesta irrottautumista koskevassa tutkimuskeskustelussa. Esimerkiksi Trish McCulloh (2005) korostaa huomion kiinnittämistä sosiaaliseen tilanteeseen sekä keskustelun, kuuntelun ja motivoinnin merkitystä rikoksentehtävien kanssa tehtävässä muutostyöskentelyssä. Asiakas-työntekijä-suhteen keskeisyys on havaittu myös suomalaisen tutkimuksen piirissä. Esimerkiksi Henrik Linderborg (2004) on korostanut paneutuvan valvontasuhteen ja palveluohjauksen merkitystä yhdyskuntaseuraamustyössä. Paneutuvan työotteen ja työntekijä-asiakassuhteen keskeinen merkitys on tullut esiin myös valvottua koeva-pautta koskevissa tutkimuksissa (Rantanen & Lindqvist 2018; Järveläinen & Rantanen 2019).

Rikosseuraamusasiakkaiden kanssa tehtävää sosiaalityötä koskevat konstruktionistiset tutkimukset puolestaan ovat osoittaneet, että sosiaalityön sisältö määrittyy joustavasti asiakkaan ja työntekijän kohtaamisissa (Jokinen & Suoninen 200; Juhila & Pösö 2000). Tämä merkitsee sitä, asiakastyötä ei voi etukäteen tarkoin mallintaa. Vaikka sosiaalityö voidaan nähdä suunnitelmalliseksi toiminnaksi, asiakkaiden tilanteiden ainu-kertaisuus ja niihin liittyvä reflektio ovat keskeisessä asemassa.

Hankkeen keskeisenä tavoitteena on ollut rikostaustaisten työllisyyttä ja osallisuutta koskevan valmennus-mallin kehittäminen. Tähän työhön onkin hankkeessa määrätietoisesti tartuttu. Kuitenkin arviointi nostaa esiin useita tähän tavoitteeseen liittyviä kysymyksiä. Ensinnäkin on hieman epäselvää, ketä varten mallinta-mista tehdään ja miten ja millä resursseilla malli on tarkoitus ottaa käyttöön. Rikostaustaisten työllisyyden tukemiseen on kuitenkin jo aiemmin useissa hankkeissa kehitetty erilaisia ja eri tavoin painottuneita toimin-tatapoja, mutta haasteeksi on noussut hankkeissa kehitetyn toiminnan jatkaminen hankkeiden päättymisen jälkeen. Silta-Valmennusyhdistys tarjoaa sinällään hyvät puitteet rikostaustaisten työllisyyden tukemiseen myös jatkossa sekä monien hankkeissa kehitettyjen ajatusten jatkokehittämiseen. Suurempi haaste onkin kehitettyjen toimintatapojen ja –mallin siirtämisessä muille alueille.

Lähteet

Hankesuunnitelma (2016) Viero – vapautuva itsenäistä elämää rakentamaan, työhön ja osalliseksi. ESR. Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2000) Rikoksesta resurssi. Narratiivien rakentuminen sosiaalityön kohtaamisessa. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä. Jyväskylän yliopistopaino, 207-236.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (2000) Sosiaalityön toimintakulttuurit. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä. Jyväskylän yliopistopaino, 171-206.

Järveläinen, Eeva & Rantanen, Teemu (2019) Social interaction between employee and offender in supervised probationary freedom in Finland. *Nordic Journal of Criminology*, 20 (2), 157-175.

Lehtinen, Minerva (2020) Viero-hanke. Hankkeessa kehitetty työkalu: Koulutus ja työ puheeksi –lomake. Esitys Viero-hankkeen keskustelutilaisuudessa 29.1.2020. Valo-valmennus, Tampere.

Linderborg, Henrik (2004) Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoon liittyvässä valvonnassa. *Oikeus*, 33 (2), 158–178.

McCulloch, Trish (2005) Probation, social context and desistance: Retracing the relationship. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*, 52 (1), 8–22.

Rantanen, Teemu, & Lindqvist, Minna (2018) Valvottu koevapaus ja siihen liittyvä päihdekuntoutus rikoksentehtäjien kuntoutuksessa. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 26 (1), 3-20.

Salmi, Eeva (2020) Vapautuva itsenäistä elämää rakentamaan, työhön ja osalliseksi. Esitys Viero-hankkeen keskustelutilaisuudessa 29.1.2020. Valo-valmennus, Tampere.

Seurantaraaportti 1.1.2018 - 30.6.2018. Viero-hanke. ESR.

Seurantaraaportti 1.1.2019 - 30.6.2019. Viero-hanke. ESR.

4 Vierto-hankkeen työhönvalmennuksen vaikuttavuus

Teemu Rantanen

ALUKSI

Tässä artikkelissa analysoidaan Vierto-hankkeen asiakastyön vaikuttavuutta. Kiinnostuksen kohteena on nimenomaan välittömät ja havaittavissa olevat vaikutukset, ei niinkään pitkäkestoinen ja välillinen vaikuttavuus.

Koska Vierto on Työllisyys ja työvoiman liikkuvuus -toimintalinjaan liittyvä hanke, jossa erityistavoitteena on heikossa työmarkkina-asemassa olevien työllistymisen edistäminen, on luontevaa fokusoida tarkastelu nimenomaan asiakkaiden työllistymiseen. Siten lähtökohtana on työllisyysvaikutusten tilastollinen kuvaaminen, mutta tarkastelua laajennetaan myös realistiseen ja monitasoisen vaikuttavuuskäsitteen suuntaan.

MONIULOTTEINEN VAIKUTTAVUUS

Vaikuttavuus on käsitteenä monimerkityksinen. Erityisesti terveystieteellisessä tutkimuksessa ihanteena on pidetty vaikuttavuustiedon hankintaa satunnaistetun kokeellisen tutkimusasetelman kautta. Yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta vaikutusten arviointi on kuitenkin huomattavasti monimutkaisempaa ja vaikuttavuuteen liittyvät kysymykset on haluttu usein myös torjua. (Rajavaara 2007, 17-18.) Yhtenä ratkaisuna on esitetty vaikuttavuuden tarkastelua realistisesta näkökulmasta. Realistinen arviointi (Pawson & Tilley 1997) korostaa vaikutusten tarkastelun lisäksi vaikuttavien mekanismien ja kontekstuaalisten tekijöiden analyysiä. Pohjoismainen vertailu osoittaa, että rikoksenteijöiden työllisyystilanne on linjassa yleisen työllisyystilanteen kanssa (Aaltonen, Skardhamar, Nilsson, Højsgaard Andersen, Bäckman, Estrada & Danielsson 2017). Luvussa 2 on paneuduttu osatyökykyisten yleiseen tilanteeseen Suomen työmarkkinoille, tässä kohden tarkastelu fokusoi-

tuu laajan yhteiskunnallisen kontekstin sijasta Vierron toiminnan lähikontekstiin, vaikuttaviin mekanismeihin sekä Vierrossa käytettyjen työmuotojen työllisyysvaikutuksiin.

Kokeelliseen asetelmaan nojaavan empiristisen tutkimusotteen ja realistisen arvioinnin ohella voidaan puhua myös muun muassa kriittisestä, pragmaattisesta sekä tulkinnallisesta ja osallistavasta arvioinnista (Kivipelto 2008). Kullakin näistä suuntauksista on omat painotuksensa, mutta niitä yhdistää ajatus siitä, että pelkkä vaikutusten mittaaminen ei riitä. Vaikuttavuuden tarkastelu on aina ainakin jossakin määrin näkökulmasidonnaista.

Tässä artikkelissa vaikuttavuutta tarkastellaan ensin määrällisten tulosten näkökulmasta, jolloin aineistona käytetään hankkeen asiakastyön tilastoja. Tilastot perustuvat ESR-seurantaan varten kerättyihin asiakaskoh-
tasiin aloitusilmoituksiin (N=153) ja lopetusilmoituksiin (N=69). Näiden antamaa kuvaa syvennetään analysoimalla tarkemmin aineistosta satunnaisesti poimittua otosta seurantalomakkeista (N=50). Tältä pohjalta rakennetaan realistista kuvaa vaikuttavuudesta, jolloin kiinnostuksen kohteena on se, mikä Vierrosta vaikuttaa, mitä vaikutuksia se saa aikaan ja minkä olosuhteiden vallitessa vaikutukset syntyvät.

TYÖHÖNVALMENNUKSEN TULOKSELLISUUS SEURANTALOMAKKEIDEN VALOSSA

Aloitusilmoitusten mukaan 13 % (20/153) asiakkaista oli naisia, mikä on hieman enemmän kuin rikosseuraamusasiakkaiden keskuudessa yleensä. Naisvankeja oli vuonna 2018 keskimäärin 218 eli noin 7 % kaikista vangeista (Rikosseuraamuslaitos 2018, 16). Vastaavasti yhdyskuntaseuraamus-asiakkaiden kohdalla osuus

oli keväällä 2019 noin 11 % (Rikosseuraamuslaitos 2019, 39). Kuten rikosseuraamusasiakkailla yleensä (vrt. Rikosseuraamuslaitos 2019), myös asiakkaiden koulutustaso oli kohtuullisen matala ja asunnottomuus yleistä. Neljällä asiakkaalla (3 %) oli korkea-asteen koulutus ja 64:lla (42 %) on keskiasteen koulutus. Asunnottomien ja asunnottomuusuhan alla olevien osuus oli 19 %. (Katso taulukko 1.)

	N	%
OSALLISTUJIIEN TYÖMARKKINATILANNE ALUSSA (N=153)		
Työttömänä alle 6 kk	9	6
Työttömänä 6-12 kk	7	5
Työttömänä yli 12 kk	57	37
Työvoiman ulkopuolella	69	45
Opiskelemassa / koulutuksessa	8	5
Työssä	3	2
Yhteensä	153	100
OSALLISTUJIIEN TYÖMARKKINATILANNE LOPUSSA (N=69)		
Työttömänä	32	46
Ryhtynyt työnhakuun	7	10
Opiskelemassa / koulutuksessa	12	17
Työelämän ulkopuolella	11	16
Työssä	7	10
Yhteensä	69	100
MUUT TAUSTATEKIJÄT		
Ulkomaalaistaustaiset ja vähemmistöön kuuluvat	25	19
Vammaisettuun oikeutettu tai muu vamma	4	3
Muusta syystä heikossa asemassa työmarkkinoilla	73	55
Asunnottomat tai asunnottomuusuhan alaiset	29	19

Taulukko 1: Viero-hankkeen osallistujien työtilanne alussa ja lopussa (30.1.2020)

Alkutilanteessa vain kolme asiakasta (2 %) oli työssä. Loppuvaiheessa puolestaan seitsemän lopetusilmoituksen täyttäneitä asiakasta oli työssä. Tämä on 10 % loppuilmoituksen täyttäneistä, mutta vain 5 % alkuiltimoituksen täyttäneistä. Työssä olevien osuus siis kasvoi hankkeen kuluessa, mutta vain vähän.

Myös opiskelijoiden osuudessa tapahtui hankkeen aikana lisäystä: Alkutilanteessa 5 % ja lopputilanteessa 17 % ilmoitti opiskelevansa. Tätä voidaan pitää jonkinlaisena hankkeen onnistumisena, joskaan muutos ei ole lukumääräisesti suuri.

Työelämän ulkopuolella olevien osuus väheni tilaston mukaan 45 %:sta 16 %:iin. Samalla tosin työttömien osuus lisääntyi hieman. Työelämän ulkopuolella olevien osuuden vähenemistä voidaan pitää jonkinlaisena osoituksena työn vaikuttavuudesta. Toisaalta alkutilanteessa osa kohdehenkilöistä oli työvoiman ulkopuolella, koska oli joko suorittamassa vankeusrangaistusta tai esimerkiksi kuntoutuksessa. Näiden päättyminen sitten merkitsi sitten siirtymistä työmarkkinoille.

Tulokset ovat kohtuullisen samansuuntaisina verrattuna vuonna 2019 päättyneen Vankeusaika mahdollisuutena -hankkeen tuloksiin. Siinä työssä olevien määrä lisääntyi 6 %:sta 10 %:iin. Hankkeen kuluessa työelämän ulkopuolella olevien osuus puolestaan väheni 13 prosenttiyksikköä, mutta vastaavasti työttömien osuus hieman kasvoi, samoin opiskelemissa tai työssä olevien osuu-det. (Puumalainen 2019, 62.) Voidaankin olettaa, että työllistyneiden vähäinen määrä Viero-hankkeessa johtuu ennen kaikkea hankkeen kohderyhmän haasteellisuudesta, ei niinkään hankkeen toiminnan tehottomuudesta.

Ehkä silmiinpistävää kuitenkin on lopetusilmoitusten vähäisyys suhteessa aloitusilmoituksiin. Vaikuttakin siltä, että suuri osa asiakkuuksista on päättynyt ilman että niitä olisi varsinaisesti päätetty. Edelleen osa asiakkuuksista oli tilastointihetkellä kesken ja osalta ei vaan syystä tai toisesta saatu allekirjoitettua lomaketta. Vastaavaa ongelmaa ei ollut nähtävissä Vankeusaika mahdollisuutena hankkeen seurannassa, jossa aloitusilmoitusten määrä oli 450 ja lopetusilmoitusten määrä 411 (Puumalainen 2019, 62).

ANALYYSIA ASIAKASTYÖSTÄ JA VAIKUTTAVUUDESTA

Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin 50 asiakkaan tilannetta. Analyysi kohdentuu alku- ja lopputilanteen ohella tehtyyn interventioon eli siihen, miten asiakasta on tuettu ja mitä verkostoyhteistyötä on tehty. Puuttuvat lopetusilmoitukset jossain määrin hankaloitti kokonaiskuvan saamista, samaten se, että varsinkin Vaasan vankilan asiakkaiden kohdalla tiedot olivat paikoitellen hyvinkin puutteellisia. Kuitenkin kokonaisuutenaan aineisto antaa hyvän kuvan tehdyn työn luonteesta.

Yhteensä 43 otokseen kuuluvaa henkilöä (86 %) oli Tampereen Vierron asiakkaita ja 7 (14 %) oli Vaasan vankilassa suorittamassa tuomiota. Tampereen asiakkaista suurin osa oli työskentelyn alkaessa vankilassa (lähinnä Kylmäkosken ja Vilppulan vankilat), Silta-Valmennuksen rangaistuksenaikaisessa kuntoutuksessa tai valvotussa koevapaudessa Sillan ulkopuolella, mutta osa asiakkaista oli myös siviilissä ja asui vuokra-asunnossa. Tampereen asiakkaiden osalta Sillan palveluilla oli keskeinen rooli, sillä yli kaksi kolmasosaa heistä (n=29) oli joko Sillan palvelujen piirissä tai ainakin oli yhteistyössä Sillan tai sen muiden hankkeiden kanssa Viero-hankkeen asiakkuuden aikana. Silta-Valmennusyhdistyksen palveluista korostui rangaistuksen aikainen kuntoutus, asumispalvelut, vapautteen valmennus, pajatoiminta, tuotantokoulu sekä yhteistyö muiden hankkeiden

(Keijo, Kääntöpiiri) kanssa. Vaikuttaa siis siltä, että Viero-hankkeen työskentelytapaa nojaa vahvasti käytävissä oleviin Silta-Valmennusyhdistyksen palveluihin.

Tarkastelu osoittaa asiakastyön moninaisuuden. Työskentely on sisältänyt muun muassa motivoivaa yksilövalmennusta ja yksilö- ja ryhmämuotoista digivalmennusta. Asiakkaiden kanssa läpikäytiin heidän työkemustaan ja kartoitettiin työllisyys- ja koulutusmahdollisuuksia. Heitä valmennettiin työnhakutaidoissa ja ohjattiin työkokeiluun Silta-Valmennusyhdistyksen toimintoihin. Osa asiakkaista osallistui ATT-kurssille tai ryhmävalmennukseen, jossa aiheena rikostaustaisten työelämätaidot ja kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen. Lisäksi työskentely sisälsi hakemusten täyttämistä, asunnon hankinnassa, valvotun koevapauden valmistelussa yms. asioissa auttamista sekä moninaista verkostoyhteistyötä eri tahojen kanssa. Asiakkaan tukemista ja verkostoyhteistyötä koskevien kuvausten perusteella hankkeessa tehty asiakastyö näyttäytyy hyvin kokonaisvaltaisena. Vaikka työllisyyteen ja kouluttautumiseen tähtäävä valmennus on siinä keskeisellä sijalla, työskentely sisältää myös monia muita elementtejä. Erityisesti vapautteen valmentaminen on siinä tärkeällä sijalla.

Tarkasteltuun otokseen sisältyi vain yksi asiakas, joka lopetusilmoitusten mukaan oli palkkatyössä. Hän oli erikoisammattitutkinnon suorittanut keski-ikäinen mies, joka asiakassuhteen alkaessa oli vankilassa. Hankkeen projektityöntekijä tuki häntä vankeusaikana, mutta hänen kohdallaan hankkeen tarjoama tuki oli vähemmän intensiivistä kuin monien muiden asiakkaiden kohdalla. Hän sai vankilassa yksilövalmennusta digitaalsiin taitoihin ja asioiden hoito tapahtui sitten pitkälti sähköisesti.

Toisaalta otoksesta löytyy myös yksi naisasiakas, joka työllistyi hankkeen aikana, mutta ei kirjautunut hankeseurannassa työllistyneeksi, koska lopetusilmoitus puuttui. Työskentely sisälsi asuntoasioissa ja valvotun koevapauden valmistelussa auttamista. Hänen kohdallaan verkostoyhteistyötä tehtiin sosiaalityön, velkaneuvonnan, kelan, Sillan pajapalvelujen ja Tampereen vuokra-asuntojen kanssa.

Lisäksi aineisto sisältää useita esimerkkejä sellaisesta työskentelystä, jossa hankkeen projektityöntekijä on tukenut asiakasta koulutukseen hakeutumisessa ja esimerkiksi on ollut yhteydessä ammatilliseen oppilaitokseen. Useiden kohdalla tämä myös johti opintojen aloittamiseen. Lisäksi osa asiakkaista sijoittui Silta-Valmennusyhdistyksen kautta kuntouttavaan työtoimintaan tai työkokeiluun. Kaiken kaikkiaan tapausesimerkkien tarkastelu siis osoittaa paitsi työmuotojen monipuolisuuden, niin myös vaikutusten moninaisuuden.

Realistisesta näkökulmasta katsottuna Vierto-hankkeen toimintamalli rakentuu kokonaisvaltaisesta ja yksilökohtaisesti räätälöidystä työotteesta, joka sisältää erilaisia työhön valmentavia elementtejä, mutta myös monipuolista arjen tukemista ja verkostoyhteistyötä. Toimintamalli saa keskeiset vahvuutensa Silta-Valmennusyhdistyksen monipuolisesta palvelukokonaisuudesta. Hankkeessa Sillan rooli oli keskeinen sekä Vierron asiakkaaksi hakeutumisen että jatkopolkujen kannalta. Sillan kautta syntyi vaikuttavuutta kohti työllisyyttä muun muassa työkokeilujen ja opiskelun aloittamisen muodossa. (Katso Kuvio 2.)

VAIKUTTAVAT MEKANISMIT	Mikä vaikuttaa?	Kokonaisvaltainen työote, joka sisältä erilaista työhön valmentamista, arjen tukemista ja verkostoyhteistyötä
VAIKUTUKSET	Mitä vaikutuksia saa aikaiseksi?	Vähittäisiä vaikutuksia kohti työllisyyttä, kuten digitaalisten taitojen ja työnhakuvalmiuksien paraneminen, työkokeilu, opintojen aloittaminen
KONTEKSTI	Minkä olosuhteiden vallitessa vaikutus syntyy?	Silta-Valmennuksen monipuolinen palvelukokonaisuus tukee vaikutusten syntymistä

Kuvio 2. Vierto-hankkeen vaikuttavuuden realistinen malli

LOPUKSI

Asiakastilastojen tarkastelu osoittaa, että Vierto-hankkeen toiminta ei ole välittömän työllistymisen näkökulmasta erityisen tuloksellista. Vain muutama henkilö on työllistynyt asiakassuhteen aikana, eivätkä hekään kaikki välttämättä juuri Vierto-hankkeen ansiosta. Toisaalta työllisyyttä edistävä vaikutus voi olla myös välillinen. Erityisesti Vierto-hankkeessa tapahtunut koulutukseen hakeutuminen voi toimia myöhemmässä vaiheessa porttina työllistymiseen. Samaten kuntoutumisen ja arjen hallinnan kehittymisen vaikutukset työllistymiseen ovat välillisiä ja voivat näkyä vasta viiveellä.

Hankkeen heikko suora työllisyysvaikutus ei sinänsä ole yllätys. Vastaaviin tuloksiin on päästy monissa vastaavissa hankkeissa. Työllisyystilannetta kuvaavat koskevat tilastot ovat luonnollisestikin vain kapea näkökulma vaikuttavuuteen. Esimerkiksi työskentelyn vaikutusta asiakkaiden elämänlaatuun ei ole tässä tutkimuksessa pyrittykään arvioimaan. Huomion kiinnittäminen yksittäisiin asiakkaisiin nostaa esiin myös työskentelyn vahvuuksia. Hankkeen asiakastyöskentely on ollut yksittäisille asiakkaille selvästi merkityksellinen ja myös työllisyyttä tai koulutukseen hakeutumista edistävä.

Tehdyn tarkastelun perusteella hanketoiminnan vaikuttavuuden ja sen osoittamisen haasteet paikantuvat vähäisen määrällisen tuloksellisuuden ohella asiakaskohtaisen seurantatiedon puutteisiin. Rikostaustaisten työhön valmennuksen kehittämiseksi ja työllisyyden edistämiseksi tarvittaisiin erilaisten kokeilujen ja kehittämistoimien tarkkaa dokumentointia ja arviointia sekä monitasoista toimintaa, jossa yhdistyy paneutuvan asiakastyön, verkostotyön ja yritys yhteistyön keinot sekä toisaalta organisaatioiden rakenteellinen kehittäminen ja osatyökykyisten työllistymistä tukevia poliittisen tason toimia. Vasta tätä kautta voidaan päästä olennaisesti suurempaan asiakaskohtaiseen vaikuttavuuteen.

Lähteet

Aaltonen, Mikko; Skardhamar, Torbjørn; Nilsson, Anders; Højsgaard Andersen, Lars; Bäckman, Olof; Estrada, Felipe & Danielsson, Petri (2017) Comparing Employment Trajectories before and after First Imprisonment in Four Nordic Countries. *British Journal of Criminology*, 57 (4), 828-847.

Kivipelto, Minna (2008) Osallistava ja valtaistava arviointi. Johdatus periaatteisiin ja käytäntöihin. Stakes, työpapereita 17/2008. Helsinki

Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997) *Realistic Evaluation*. London: Sage.

Puumalainen, Jouni (2019) Hankkeen arviointia. Teoksessa Kati Kaarlejärvi & Jouni Puumalainen (toim.) Vankeusaika mahdollisuutena! -hankkeen loppuraportti Hyviä käytäntöjä rikostaustaisten osallisuuden ja työllistymisen edistämiseen. Kuntoutussäätiön työselosteita 62/2019, Helsinki, 61-66.

Rajavaara, Marketta (2007) Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84. Kela Tutkimusosasto. Helsinki.

Rikosseuraamuslaitos (2018) Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2018. Helsinki.

Rikosseuraamuslaitos (2019) Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2019. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2019.

5 Kokemusasiantuntijoiden näkemyksiä vankien ja rikostaustaisten työllistymisen tukemiseen

Janika Lindström

Artikkeli pohjautuu rikostaustaisten työllisyyttä koskevaan workshop –työskentelyyn, joka järjestettiin Laurea-ammattikorkeakoulussa 7.10.2019. Osallistujia oli yhteensä seitsemän ja he kouluttautuvat kokemusasiantuntijoiksi KEIJO –hankkeessa (KEIJO –hanke, kokemusasiantuntijuus edistämässä itsenäisyyttä ja osallisuutta, ESR 2018-2020). Hankkeen kokemusasiantuntijakoulutus sisältää kolme kuukautta kokopäiväistä opiskelua Laurea-ammattikorkeakoulussa sekä harjoittelujakson työelämässä. Hankekoulutus on suunnattu rikos- ja päihdetaustaisille.

Viime vuosina kokemustieto ja sen mukaan ottaminen päätöksentekoon, auttamistyöhön ja vaikuttamiseen on muodostunut erääksi keskeisimmistä kehittämiskohteista sosiaalialalla (Barnes & Cotterel 2012; Falk, Kurki, Rissanen, Kankaanpää & Sinkkonen 2013; Meriluoto 2016, 65; Meriluoto 2018). Kokemusasiantuntijoiden kokemustiedon voidaan tulkita edustavan tosielämän todistusaineistoa kokemuksellisen tiedon ja virallisen tiedon interaktiivisessa suhteessa (Rabeharisoa, Moreira & Akrich 2014).

Eri termit asiakkaista palveluiden käyttäjinä, kehittäjäasiakkaina ja asiantuntijoina kuvaavat heidän rooleja sekä heidän keskinäistä suhdetta palveluiden järjestäjiin eri tavoin (Niskala, Kairala & Pohjola 2017; McLaughlin 2009). Asiakasosallisuus katsotaan toteutuvan, kun palvelunkäyttäjää otetaan mukaan suunnittelu-, toteutus-, kehittämis- sekä arviointityöhön (Healy 2000; Oranen 2013; Laitila 2010). Asiakkaiden asemoimiseen ammattilaisten kanssa on liittynyt kuitenkin erilaisia ongelmia liittyen heidän asemaan, päätöksentekomahdollisuuksiin sekä palkkaukseen (Lakeman, Walsh & McGowan 2007). On nykyisiä ja entisiä palvelun käyttäjiä, jotka ”värvätään” edustamaan palveluidenkäyttäjii palvelujen sisällä sekä toimimaan erilaisten rahoitettujen hankkeiden tuottamissa rooleissa yhteistyössä työntekijöiden kanssa (Noorani 2013,

52). Kokemuksellisuuteen liittyy kysymys siitä, että miten asiakkaat valikoituvat jalostamaan mahdollisuuksiaan osallisuuteen palveluiden kehittämistyössä ja päätöksentekoon vaikuttamisessa. (Pohjola 2017, 313-314, McLaughlin 2008; Meriluoto 2018). McLaughlin (2008) nostaa esille myös kysymyksen siitä, millaista palveluihin liittyvää kokemustietoa tietoa pidämme oikeana.

Workshop –työskentelyä edelsi johdatus rikostaustaisten työllisyyttä koskevaan teemaan. Aluksi esitettiin katsaus rikostaustaisten työllisyyteen eri selvityksien ja tutkimuksien valossa. Tämän jälkeen esiteltiin rikostaustaisten työhön kuntoutukseen ja työllistymisen edistämiseen liittyviä toimenpiteitä sekä kehittämishankkeita. Työvoimapalveluissa toimiva työvoimaneuvoja esitteli osallistujille erilaisia vaihtoehtoja työllistyä.

Workshop –työskentelyyn osallistuneet olivat tietoisia, että heidän työpajojen tuloksia käytetään artikkelissa aineistona ja osallistuminen työpajatyöskentelyyn oli kaikille vapaaehtoista. Artikkelin raakavedoksen kuvaus workshop –työskentelyiden tuloksista tarkastettiin yhdessä työskentelyyn osallistuneiden kanssa.

Workshop–työskentelyn teemat olivat:

- Rikos- ja päihdetaustaisten työllistymiseen liittyvät nykytilan heikkoudet ja vahvuudet sekä rikos- ja päihdetaustaisten työllistymiseen liittyvät tulevaisuuden mahdollisuudet ja uhat (Swot-analyysi)
- Työllistymistä tukevan Viero–hankkeen hanketavoitteiden opponointi
- Työllisyyden tukeminen vankeudesta vapauteen

RIKOS- JA PÄIHDETAUSTAISTEN TYÖLLISTYMISEEN LIITTYVÄT NYKYTILAN HEIKKOUDET JA VAHVUUDET SEKÄ TULEVAISUUDEN MAHDOLLISUUDET JA UHAT

Rikos- ja päihdetaustaisen vahvuuksina työllisyyden näkökulmasta tunnistettiin, että rikostaustaisilla on monialaista osaamista, jota voidaan hyödyntää. Kokemusasiantuntijuuden todettiin olevan eräs mahdollisuus hyödyntää rikostaustaisia vertaisohjauksen tehtävissä ja ammattilaisten kanssa toteutuvassa rikosseuraamustyössä. Luottotietomerkintöjen koettiin vaikeuttavan rikostausten asemaa työmarkkinoilla. Heikkouksina pidettiin mahdollista ammattirikollisuutta, joka voi päämääräänsä tavoitellakseen soluttautua osaksi työyhteisöjä. Erilaisten väärinkäytöksiä nähtiin lisäävän työmarkkinoiden kielteisiä ennakoasenteita rikostaustaisia sekä vankeja kohtaan

Rikos- ja päihdetaustaisten työllistymiseen liittyvinä tulevaisuuden mahdollisuuksina pidettiin polutettua vankilasta vapautumista, jossa yhdistyy asumiseen ja työssäkäyntiin liittyvä tuki. Työkokeilua pidettiin hyvänä siirtymävaiheena kohti pysyvää työsuhdetta tai oppisopimuskoulutusta. Integroituminen työyhteisön jäseneksi ja hyväksytyksi tuleminen nähtiin tekijöiksi, jotka vahvistavat rikostaustaisten uskoa tulevaan omien myönteisten valintojen luonnollisena seurauksena. Rikos- ja päihdetaustaisten työllisyyden uhkina nähtiin työmarkkinoiden mahdollisuudet käyttää heitä ilmaistyövoimana tai tekemässä sellaisia töitä, joiden työehdot eivät ole työntekijöille edulliset. Lisäksi nähtiin, että työnantajien asenteet entisten vankien palkkaamiseen ovat negatiiviset ja heidän osaamisen sijaan nähdään vain rikostausta sekä tuomiot. Rikostaustaisille tarjottavien töiden koettiin olevan osin ”puuhastelua”, mikä ei motivoi kiinnittymään työelämään eikä kuntoutukseen.

VIERTO –HANKKEEN TAVOITTEET JA KOKEMUSASIAINTUNTIJOIDEN NÄKEMYKSET NIIDEN TOTEUTTAMISESTA

Vierto –hankkeessa tavoitteena oli alla lueteltujen kehittämisalueiden tavoitteiden integroiminen yhteistyössä toteutettavaksi palvelukokonaisuudeksi

1. Vankilan ja avointen palvelujen yhteistyön kehittäminen oikeisiin ja oikea-aikaisiin toimintoihin ohjautumisen varmistamiseksi. Luoda valmennusmalli, jolla voidaan jo rangaistuksen aikana poistaa oppimisen ja työllistymisen esteitä ja tunnistaa elämänhallinnan haasteita.
2. Työelämässä vaadittavan osaamisen systemaattisen lisäämisen toimintamalli. Tavoitteena on luoda valmennuskokonaisuuksia, joilla voidaan oleellisesti vahvistaa työelämässä vaadittavia taitoja. Keskeisenä taitoalueena ovat digitaaliset valmiudet ja riittävä tieto- ja viestintätaitojen osaaminen sekä muut työelämän metataidot.
3. Työelämäyhteistyön malli, jolla mahdollistetaan rikostaustaisten työllistyminen sekä rikostaustaisille ja työnantajille tarjottava riittävä tuki. Tavoitteena on kartoittaa työllistymisen mahdollisuuksia ja tarjolla olevia työtehtäviä eri toimialoilla sekä työpankki- ja osuus kuntatoiminnan hyötyjä työllistämisessä.

Kokemusasiantuntijoiden mielestä Vierto–hankkeen kahden ensimmäisen tavoitteen toteutuminen edellyttäisi, että vankilaan perustettaisiin erillinen elämänhallintaosasto, josta olisi mahdollista opetella vapautumista sekä suuntautumista kohti itsenäistä elämänhallintaa. Kokemusasiantuntijoiden mukaan työllistymisen esteitä vähennettäisiin arjenhallintataitojen, digitaatiojen ja työhakutaitojen opettamisella. Lisäksi ammatinvalintapsykologin tapaaminen nähtiin tärkeänä osana työllistymisen tukemista.

Kolmanteen tavoitteeseen liittyen kokemusasiantuntijat korostivat, että rikostaustaisten vahvuuksia ja osaamista tulisi tunnistaa nykyistä enemmän ja tukea erilaisten rekrytointitapahtumien avulla järjestöjen sekä kuntien mahdollisuutta hankkia työvoimaa rikostaustaisista. Työnohjaus rikostaustaiselle ja työnantajalle nähtiin tärkeänä työllistymistä tukevana elementtinä.

TYÖLLISYYDEN TUKEMINEN VANKEUDESTA VAPAUTEEN

Konkreettisina toimenpiteinä ehdotettiin, että vankiloissa järjestettäisiin ammatinvalintakurssi sekä nykyistä enemmän ammatillista koulutusta. Lisäksi ehdotettiin, että perustettaisiin osastot, joissa oltaisiin 3-6 kk ennen vapautumista. Vankien osaamiseen ja työkykyyn liittyvää arviointia kehitettäisiin ja integroitaisiin osaksi vapautumiseen valmistavaa osastotyöskentelyä. Erilaisten järjestöjen vertaistuen koettiin olevan tärkeänä tukena vankilasta vapautuvalle ja työmarkkinoille hakeutuvalla rikostaustaisella.

Työllistymisen näkökulmasta tärkeänä pidettiin sitä, että vangeille myönnettäisiin mahdollisimman paljon opinto- ja siviilityölupia. Vankilasta vapautuvan työllisyyden tukemisessa pidettiin tärkeänä moniammatillista verkostotyöskentelyä yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen, Kelan, työvoimapalveluiden ja kuntien sosiaali-toimien kanssa. Myös potentiaaliset työantajat nähtiin tässä yhteistyössä kumppaneina.

Työllisyyden tukeminen vankeudesta vapauteen edellyttää kokemusasiantuntijoiden mielestä kuntiin erillisiä yksiköitä, jotka keskitetysti tukevat vapautuvia vankeja. Rikostaustaisille suunnatut rekrytointitapahtumat sekä yhteistyö eri kuntien, suuryritysten ja ammatillisen koulutuksen kanssa nähtiin tärkeinä asioina.

VAHVUUKSIEN TUNNISTAMISTA SEKÄ SUUNNITELMALLISTA VAPAUTEEN VALMENTAMISTA YHTEISTYÖSSÄ ERI TOIMIJOIDEN KANSSA

Eeva Järveläisen ja Teemu Rantasen (2019) artikkelissa käsitellään vuorovaikutuksen merkitystä työntekijän ja valvottua koevapautta suorittavan vangin välillä ja vuorovaikutuksella nähtiin olevan keskeinen rooli, kun tuetaan kuntoutuksessa ja rikollisuudesta irrottautumisessa. Vankien ja rikostaustaisten vahvuuksien tunnistamista ja työhön sekä opintoihin kannustamista voidaan tehdä rikosseuraamustyön päivittäisissä ammatillisissa käytänteissä. Hyvän huomaaminen edesauttaa rikosseuraamusasiakkaita myös uskomaan itseensä, mikä on edellytyksenä uuden ja oikeanlaisen reitin löytämiselle.

Työvoimapalveluiden ammatinvalintaan liittyviä asiantuntijapalveluita on mahdollista hyödyntää rangaistus-aikana. Vankiloiden työtoiminnan ja oppilaitosyhteistyön avulla voidaan selvittää mahdollisuuksia vankien osaamisen tunnistamiselle. Rikosseuraamuslaitoksen opinto-ohjaajat voivat olla keskeisessä asemassa koordinoijien rooleissa, kun selvitetään vankien mahdollisuuksia päästä ammatilliseen työvoimakoulutukseen, julkisen sektorin palkkatuki -töihin, kuntouttavaan työtoimintaan tai omaehtoiseen opiskeluun vankeusaikana sekä sen jälkeen. Myös erilaiset kehittämishankkeet, joissa kehitetään vankien ja rikostaustaisten polkuja työelämään ovat hyvänä tukena työllisyyden edistämisessä, kun rakennetaan siltoja vapauteen.

Työvoimapalveluissa on mahdollista keskittää vankilasta vapautuvat tietyille työntekijälle, jonka kautta rikostaustaiset saisivat ohjausta työllistymiseen. Tämä edistäisi myös laitoksien sekä työvoimapalveluiden keskinäistä yhteistyötä.

Kohderyhmän työllistymistä ja työkykyä on arvioitu useissa tutkimuksissa. Työllisyyttä tukevien toimenpiteiden kehittämisen ja niiden toteuttamisen läpinäkyvyyden näkökulmasta on tärkeää saada myös kohderyhmän omia näkemyksiä erilaisten epäkohtien tunnistamisesta sekä palveluiden kehittämisestä. Kokemusasiantuntijoilla oli tätä artikkelia varten varsin realistisia ja toteuttamiskelpoisia ehdotuksia rikostaustaisten kanssa tehtävään työhön sekä työllistymiseen liittyviin toimenpiteisiin.

Lähteet

Barnes, Marian & Cotterell, Phil (2012) *Critical Perspectives on User Involvement*. Bristol: Policy Press.

Falk, Hanna, Kurki, Marjo, Rissanen, Päivi, Kankaanpää, Sini & Sinkkonen, Niina (2013)

Kuntoutujasta toimijaksi. – kokemus asiantuntijuudeksi. THL, työpaperi 39/2013. Helsinki.

Healy, Karen (2000) *Social Work Practices: Contemporary Perspectives on Change*. University of Queensland, Australia. SAGE Publications Ltd.

Järveläinen, Eeva & Rantanen, Teemu (2019) Social interaction between employee and offender in supervised probationary freedom in Finland. *Nordic Journal of Criminology*, 20 (2), 157-175.

Laitila, Minna (2010) Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä – fenomenologinen lähestymistapa. Publication of the University of Eastern Finland Dissertations in Health Sciences 31. Hoitotieteen laitos, Terveystieteiden tiedekunta Itä-Suomen yliopisto. Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

Lakeman, Richard, Walsh, Jim & McGowan, Patrick (2007) Service users authority, power and protest: A call for renewed activism. *Mental Health Practice*, 11 (4), 12-16.

McLaughlin, Hugh (2008) What's in a Name: 'Client', 'Patient', 'Customer', 'Consumer', 'Expert by Experience', 'Service User'—What's Next? *The British Journal of Social Work*, 39 (6), 1101-1117.

McLaughlin, Hugh (2009) *Service-User Research in Health and Social Care*. London: SAGE Publications Ltd.

Meriluoto, Taina (2016) Kokemusasiantuntijuus ohjaavana ja voimaannuttavana valtana. Teoksessa Marko Nousiainen & Kari Kulovaara (toim.) *Hallinnan ja osallistamisen politiikat*. Jyväskylä: SoPhi. 65–96.

Meriluoto, Taina (2018) Turning experience into expertise: technologies of the self in Finnish participatory social policy. *Critical Policy Studies*, 12 (3), 294-313.

Niskala, Asta & Kairala, Maarit & Pohjola, Anneli (2017) Asiakkaan aseman ja toimijaroolin muutos. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa. Vastapaino. Tampere, 7-14.

Noorani, Tehseen (2013) Service user involvement, authority and the 'expertby-experience' in mental health. *Journal of Political Power*, 6 (1), 49-68

Oranen, Mikko (2013) Osallisuus osaksi arkea. Teoksessa Arja Hastrup, Marke Hietanen-Peltola, Johanna Jahnuainen & Marjaana Pelkonen (toim.) Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluiden uudistaminen. Lasten Kaste – kehittämistyöstä pysyväksi toiminnaksi. THL raportti 3/2013. Helsinki. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Pohjola, Anneli (2017) Asiakkaan pitkä tie palveluihin vaikuttajaksi. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa. Vastapaino. Tampere, 308-325.

Rabeharisoa, Vololona, Moreira, Tiago & Akrich, Madeleine (2014). Evidence-based activism: Patients', users' and activists' groups in knowledge society. *BioSocieties*, 9 (2), 111-128.

6 Pohdintaa Viero-hankkeen toimintamallista hyvänä käytäntönä

Teemu Rantanen

ALUKSI

Viero-hankkeen keskeisenä päämääränä oli rikostaustaisten osallisuutta ja työllisyyttä edistävän toimintamallin kehittäminen. Hankkeen lähtökohtien mukaisesti tämä päämäärä jakautui kolmeksi tavoitteeksi, jotka sitten prosessin kuluessa tarkentuivat. Hankkeen tavoitteena oli vankilan ja avointen palvelujen yhteistyön kehittäminen, työelämässä vaadittavan osaamisen lisääminen sekä työelämäyhteistyön kehittäminen. Hankkeen aikana kehitetyssä mallissa vankilan ja avointen palvelujen yhteistyön mallintaminen johti myös vankeusprosessin analyysiin ja lisäksi kehitetyssä mallissa korostui palvelujen yhteen nivomisen näkökulma ja palveluntarjoajan osaamisvaatimusten tarkastelu.

Viero-hankkeen toimintamallin kehittäminen perustui hankkeen aikana tehtyihin kokeiluihin sekä niistä kerättyyn dokumentaatioon ja arviointiin. Lisäksi mallin kehittämisessä hyödynnettiin kansainvälisen yhteistyön kautta saatuja kokemuksia, aiempia tutkimuksia ja selvityksiä sekä kokemuksia aiemmista hankkeista, toimintamalleista ja kokeiluista (Viero-toimintamalli 2020.) Kehitetty malli rakentui Rikosseuraamuslaitoksen, palveluntuottajan että valmennuksen näkökulmista.

Malli sisälsi ensinnäkin kuvauksen palvelujen integroinnista vankeusaikana ja niiden hyödyntämisestä kohti koulutusta ja työtä. Tässä kuvauksessa lähtökohtana oli yhteistyön ja työllistymisen näkökulman tuominen seuraamusprosessin eri vaiheisiin. Malli sisälsi myös muistilistoja rangaistusajan valmisteluvaihetta, rangaistuksen täytäntöönpanovaihetta sekä vapautumisvaihetta ja siviiliin siirtymistä varten. (Viero-toimintamalli 2020.)

Toiseksi malliin sisältyi kuvaus palvelujen integroinnista ja työnantajayhteistyöstä palveluntuottajan näkökulmasta. Tässä kohden mallia korostui palvelujatkumojen ja asiakkaan palvelukokonaisuuden yhteen kokonamises ajatus. Mallissa yhdistyi asumiseen, kuntoutukseen, oppimiseen ja työhön sekä vapaa-aikaan ja sosiaaliin suhteisiin liittyvä tuki sekä kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen. Tällainen palvelukokonaisuus vaatii palveluntuottajalta varsin monipuolista osaamista, jossa yhtenä elementtinä on myös työnantajayhteistyön rakentaminen ja aktiivinen ylläpito. (Vieritoimintamalli 2020.)

Kolmanneksi malli sisälsi kuvauksen työhön valmennuksen tavoitteista, sisällöistä ja menetelmistä. Ajatuksena on, että valmennus jakautuu kahteen kokonaisuuteen. Arjen taitojen valmennuksen kautta asiakas hahmottaa vaihtoehtoja rikolliselle elämätavalle ja oppii toimimaan rikoksettomassa elämässä omia asioitaan hoitaen ja tukea hyödyntäen. Osaamiseen ja työelämätaitoihin liittyvässä valmennuksessa korostuu oman osaamisen ja ammatillisten kiinnostuksen kohteiden tunnistaminen sekä tietoisuus siitä, mitä mahdollisuuksia oman osaamiseen näyttämiseen, tunnistamiseen ja työelämään pääsyyn on tarjolla. Valmennuksessa painottui sekä erilaiset työmenetelmät ja apuvälineet että myös valmentajan työote. (Vieritoimintamalli 2020.)

HYVÄ KÄYTÄNTÖ VAIHTOEHTONA NÄYTTÖÖN PERUSTUVUUELLE JA AKKREDITOINNILLE

Rikostaustaisten uusintarikollisuutta ehkäisevien ja osallisuutta edistävien toimintojen mallintaminen ja kuvattujen toimintatapojen käyttöönotto voi tapahtua eri tavoin ja toiminnoille voidaan asettaa erilaisia kriteerejä. Rikosseuraamusalalla on käytössä akkreditointimenettely, jonka tarkoituksena on varmistaa, että rikosseuraamusalan asiakkaille suunnattujen ohjelmien voidaan odottaa tieteellisen tutkimuksen perusteella vaikuttavan uusintarikollisuuteen vähentävästi, mikäli ne toteutetaan tarkoituksenmukaisella tavalla. Käytännössä hyväksymisestä vastaa asiantuntijaryhmä, joka koostuu Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatyön asiantuntijoista ja ulkopuolisista asiantuntijajäsenistä. Tämän lisäksi rikosseuraamusalalla toteutetaan myös vähemmän strukturoitua sosiaalista kuntoutusta, jonka tavoitteena on ”ylläpitää tai lisätä vangin arkielämän taitoja ja sosiaalisia valmiuksia, auttaa häntä ohjautumaan ammatillisiin opintoihin tai työelämään tai muuten valmistautumaan vapautumisen jälkeiseen elämään.” Tällaiset kuntouttavat ja valmentavat toiminnot voidaan hyväksyä osaksi Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa ns. hyvinä käytäntöinä. (Rikosseuraamuslaitos.)

Esimerkiksi Kriminaalihuollon tukisäätiön kehittämä Oppimisvaikeuksista vapaaksi on hyväksytty Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmaksi hyvänä käytäntönä. Myös joidenkin muiden rikostaustaisten työllistymistä edistävien hankkeiden kuvauksessa on pyritty esittämään noudattaen hyvien käytäntöjen kuvaustapaa. Esimerkiksi Joensuun seudulla Bembo-projektissa kehitetty Palveluohjaus vankilasta vapautuvien tukemiseksi (2008) on kuvattu hyvänä käytäntönä, mutta se ei sisälly Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatarjontaan.

Toimintaohjelmien akkreditointi nojaa vahvasti näyttöön perustuvuuden ajatukseen. Puhtaimmillaan näyttö tarkoittaa kokeelliseen tai kvasikokeelliseen vaikuttavuustutkimukseen perustuvaa näyttöä. Tieteellinen näyttö toimii lähtökohtana, jota sitten pyritään siirtämään eri ammattilaisten ja asiantuntijoiden käytäntöihin (esim. Miller, Krusky, Franzen, Cochran & Zimmerman 2012). Toisaalta erityisesti sosiaalityön piirissä on puolustettu laajaa näkemystä näyttöön perustuvasta käytännöstä (esim. Raunio 2010). Hyvistä käytännöistä puhuttaessa näyttö yleensä ymmärretään laajemmin, jolloin erityisesti kokemustieto painottuu. Hyvät käytännöt ovat tyypillisesti toimintatapoja, jotka ovat osoittautuneet tietyssä toimintaympäristössä toimiviksi.

Hyviä käytäntöjä ei myöskään välttämättä pyritä suoraan siirtämään kontekstista toiseen, vaan hyvien käytäntöjen kuvaukset toimivat enemmänkin soveltamisen lähtökohtina (Korhonen, Julkunen, Karjalainen, Muuri & Seppänen-Järvelä 2007, 44). Kuvausten tavoitteena on tehdä näkyväksi toimivia käytäntöjä niiden vertailun ja jatkokehittämisen mahdollistamiseksi. Hyvän käytännön käsite on vaikeasti määrittyvä. Hyvän käytännön tunnuspiirteinä on pidetty muun muassa sen toimivuutta omassa toimintaympäristössään, vaikuttavuutta, monipuolista tietopohjaa, taloudellisuutta, innovatiivisuutta, siirrettävyyttä ja yleistettävyyttä sekä sitä, että se tuottaa asiakkaalle hyvää ja on eettinen hyväksyttävä (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos). Innokylän hyvien käytäntöjen prosessiarviointimallissa puolestaan korostetaan hyvän käytännön kohdentamista haavoittuviin ryhmiin sekä sen leviämistä ja juurtumista (Innokylä a). Seuraavaksi tarkastellaan Viero-hankkeessa kehitettyä toimintamallia hyvien käytäntöjen näkökulmasta. Pohdinta perustuu arviointiprosessin aikana tuotettuihin aineistoihin, eikä sitä varten kerätty uusia aineistoja.

NÄKÖKULMIA VIERO-HANKKEEN TOIMINTAMALLISTA HYVÄNÄ KÄYTÄNTÖNÄ

Viero-hankkeessa kehitettyä toimintamallia voidaan monelta osin pitää hyvänä käytäntönä. Aiemmista hankkeista poiketen Viero-hankkeen malli sisältää monipuolisesti ja eri näkökulmia yhdistäen Rikosseuraamuslaitoksen toimintojen kehittämisen, palveluntuottajan osaamiselle ja toiminnalle asetettavat vaatimukset sekä varsinaisen valmennuksen. Siten malli sisältää asiakastyön ja verkostoyhteistyön kehittämisen lisäksi myös rakenteellisen kehittämisen painotuksen.

Vaikka hyvän käytännön kriteerit antavat yhden pohjan toimintamallin arvioinnille, tällainen suhteutus ei ole kaikilta osin mielekäs. Esimerkiksi toimintamallin taloudellisuuden luotettava arviointi ei ole vielä tässä kehittämisen vaiheessa mahdollista. Se edellyttäisi ensin monien toiminnan organisointiin liittyvien käytännön kysymysten ratkaisua. Samaten juurruttamisen arviointi ei ole lyhytkestoisien hanketoiminnan kohdalla mahdollista. Kiinnitetään tässä kuitenkin huomiota muutamaan kriittiseen kysymykseen.

Ensinnäkin mallia voidaan tarkastella eettisestä näkökulmasta. Innokylän arviointimallissa korostetaan hyvän käytännön kohdentumista haavoittuviin ihmisryhmiin. Vastaavasti hyvän käytännön tunnuspiirteissä edellytetään tuottavan asiakkaalle hyvää ja olevan eettisesti hyväksyttävä. Voidaan kuitenkin todeta, että näiltä osin malliin ei liity erityisiä haasteita. Rikostaustaiset asiakkaat mitä ilmeisimmin voidaan tulkita haavoittuvassa asemassa oleviksi ja heidän valmentaminen ja tukeminen kohti työllistymistä, koulutusta ja osallisuutta on toimintana lähtökohtaisesti perusteltua paitsi asiakkaan kannalta, niin myös laajemmin yhteiskunnan ja jopa talouden näkökulmasta. Samoin palvelujärjestelmän ja rikosseuraamuslaitoksen toiminnan kehittämisen tästä lähtökohdasta voidaan pitää perusteltuna. Niiltä osin kuin toimintamalli onnistuu tavoitteissaan, voidaan sanoa, että malli tuottaa asiakkaalle hyvää.

Toiseksi hyvän käytännön tunnuspiirteinä voidaan pitää vaikuttavuutta ja monipuolista tietopohjaa. Vierossa kehitetyn toimintamallin suhteuttaminen näihin kriteereihin on haasteellista. Mallia kehitettäessä kyllä hyödynnettiin aiempaa tutkimus- ja kokemustietoa, mutta varsinainen vaikuttavuustieto on vähäisempää. Hankkeen aikana joitakin mallin osia pystyttiin käytännössä kokeilemaan, mutta hankkeen aikaraami ei käytännössä mahdollistanut mallin kaikkien osien kokeilua eikä pitkän aikavälin seurantaa. Toisaalta on huomattava, ettei tämä ole sinänsä Viero-hankkeen puute, vaan liittyy yleisemmin hankemuotoiseen kehittämiseen.

Kuten luvussa 3 on tuotu esiin, systemaattisempi vaikuttavuusarviointi on mahdollista vain pitkäkestoisemmassa toiminnassa, kuten esimerkiksi kuntouttavan vankityön (KUVA) kohdalla.

Mallin tukena oleva vaikuttavuusnäyttö onkin kohtuullisen vähäistä. Asiakastyötä koskevat seurantatiedot ovat puutteellisia lopetuslomakkeiden puuttumisen takia. Lisäksi tilastojen perusteella työllistyneiden määrä varsin pieni, vaikka haastatteluissa tulikin esiin, että hanke on ollut yksittäisten asiakkaiden kohdalla vaikuttava. Toisaalta hyviltä käytännöiltä ei ole totuttu edellyttämään yhtä vahvaa tutkimuspohjaa kuin näyttöön perustuvilta käytännöiltä. Päinvastoin perustellun teoreettisen muutosmallin ja luotettavan vaikuttavuusnäytön puuttuminen korvautuu monissa hyvissä käytännöissä kokemustiedolla.

Kolmanneksi hyvän käytännölle on ominaista siirrettävyys ja yleistettävyys. Siirrettävyyden kysymykset näyttäytyvät varsin erilaisilta riippuen siitä, tarkastellaanko asiaa periaatteellisella tasolla vai käytännöllisen siirrettävyyden kannalta. Periaatteellisessa mielessä kehitetty malli on siinä määrin yleisellä tasolla, että se voidaan siirtää muihin toimintaympäristöihin ja yleistää valtakunnallisesti. Osaamista ja osallisuutta tukeva valmennus on se osa toimintamallista, joka on helpoiten siirrettävissä muihin toimintaympäristöihin myös käytännöllisellä tasolla. Sitä vastoin esimerkiksi avointen palvelujen kanssa tehtävää yhteistyötä ohjeistavan mallin siirtäminen osaksi Rikosseuraamuslaitoksen prosesseja sisältää monia haasteita. Monet hallinnolliset ja organisatoriset ratkaisut sekä monet Rikosseuraamusalan organisaatiokulttuuriin liittyvät tekijät määrittävät olennaisesti rangaistusprosessiin liittyviä toimintatapoja. Näiden muuttaminen puolestaan on pitkälinen prosessi.

Mallissa hahmotettu palvelukokonaisuus ja sen edellyttämä osaaminen on sinänsä siirrettävissä, mutta vastaavanlaisen kokonaisuuden rakentaminen muualle voi edellyttää alueellista palvelujärjestelmää koskevia rakenteellisia muutoksia. Kuvattu palvelukokonaisuus vastaa pitkälti Silta-Valmennuksen palvelukokonaisuutta, joka on valtakunnallisesti lähes ainutlaatuinen. Siinä kuntoutumista, asumista, työelämävalmiuksia ja kouluttautumista tukevat palvelut muodostavat varsin kattavan kokonaisuuden. Vastaavan palvelukokonaisuuden rakentaminen muualle päin Suomea olisi tietysti mahdollista ja suotavaa, mutta käytännössä siihen liittyy monia haasteita. Kysymys siirrettävyydestä liittyy myös laajemmin sosiaali- ja terveyspalvelujen organisoimista ja palvelujen ulkoistamista koskeviin ratkaisuihin ja siten kysymys on myös osin poliittinen.

LOPUKSI

Silta-Valmennusyksikkö ja Viero ovat muodostaneet kokonaisuuden, jossa on vahvaa osaamista rikostaustaisten asiakkaiden erityistarpeiden näkökulmasta. Monipuoliset kuntoutusvaihtoehdot ja hyvät yhteistyöverkostot tarjoavat erinomaisen pohjan rikostaustaisten henkilöiden kuntoutumiselle ja yhteiskuntaan integroitumiselle. Toiminnalla on vahva sidosryhmien luottamus mukaan lukien Rikosseuraamuslaitos. Silta itsessään voi tarjota erilaisia työllisyysvalmiuksia omaaville heidän taitojaan vastaavia töitä tai työkokeilu-mahdollisuuksia. Viero-hankkeen myötä työllisyyden edistämisen näkökulma on edelleen korostunut.

Viero-hankkeen aikana kehitetty toimintamalli rikostaustaisten osallisuuden ja työllistymisen edistämiseksi on varsin kokonaisvaltainen ja kunnianhimoinen. Se sisältää sekä rikosseuraamusprosessin eri vaiheisiin, palvelujen tuotantoon ja rikostaustaisten valmennukseen liittyviä suosituksia. Tämä kokonaisvaltaisuus on

samanaikaisesti sekä mallin vahvuus että sen ongelmakohta. Rikostaustaisten työllistymistä on pyritty tukemaan lukemattomien määräaikaisten ja paikallisten hankkeiden kautta, mutta pysyvät vaikutukset ovat jääneet vähäisiksi, mikä puoltaa rakenteellisen kehittämisen tärkeyttä. Toisaalta on selvää, että näin kokonaisvaltaisen mallin käytännön jalkauttaminen on tehtävänä erittäin haasteellinen.

Myös mallintamisprosessi herättää periaatteellisia kysymyksiä. Kehittämistoiminnassa ja innovaatiopoliitikassa on runsaan kymmenen vuoden ajan korostettu vahvasti käytäntölähtöistä lähestymistapaa, jossa korostuu innovaatioiden synty käytännön ympäristöissä vuorovaikutteisten suhteissa tapahtuvan oppimisen kautta (vrt. esim. Kautonen 2008). Esimerkiksi Innokylän innovaatiomalli lähtee tarpeiden tunnistamisesta ja siihen perustuvista tavoitteista, joihin sitten haetaan ratkaisuja. Mallissa korostuu nopeat kokeilut ja ketterät arvioinnit sekä onnistuneiden kokeilujen vakiinnuttaminen pysyväksi käytännöksi, minkä jälkeen kehitetyt ratkaisut sitten yleistetään toimintamalliksi. (Innokylä b.) Viero-hankkeessa mallintamisessa kyllä hyödynnettiin hankkeen asiakastyössä saatuja kokemuksia, mutta itse malli ei suoraan perustu paikallisesti vakiinnutettuihin hyviksi käytännöiksi todettuihin toimintatapoihin.

Toinen periaatteellisempi kysymys liittyy siihen, millaiseen paradigmaattiseen kehikseen kehittäminen ja muutoksen johtaminen liittyvät. Esimerkiksi Matti Vartiainen (1994) on erottanut toisistaan työn rationalisointia ja toisaalta työn humanisointia korostavat kehittämisen suuntaukset. Vastaavasti Seeck (2008) jakaa johtamisopit rationaalisiiin ja normatiivisiin suuntauksiin. Ajatus siitä, että rikostaustaisten osallisuutta ja työllistymistä voitaisiin edesauttaa mallintamalla, on rationaalisesta kehiksestä katsottuna luonteva. Kuitenkin ihmislähtöisemmän ja reflektiivisemmän kehittämisotteen näkökulmasta katsottuna voitaisiin korostaa valmiin mallin sijasta kulttuurista muutosta, jonka myötä rikostaustaisten kanssa työskentelevät oppisivat työskentelemään uudella työorientaatiolla, jossa korostuisi työllisyyteen ja koulutukseen liittyvät teemat sekä paneutuva työote, asiakkaan tukeminen ja joustava yhteistyö eri toimijatahojen kesken.

Samanaikaisesti Viero-hankkeen kanssa toteutui myös Rikosseuraamuslaitoksen koordinoima Vankeusaika mahdollisuutena -hanke, jossa muun muassa kehitettiin prosessimallia vankiloiden, TE-toimistojen, TYP-palvelun ja Kelan yhteistyölle. Viero-hankkeen tavoin myös järjestöjen tuottamilla palveluilla oli keskeinen rooli Vankeusaika mahdollisuutena -hankkeessa. Rikosseuraamuslaitoksen prosessien kehittäminen näkökulmasta on kuvaavaa, että työllistymisen tukemiseen liittyviä prosesseja kehitetään samanaikaisesti kahdessa erillisessä projektissa, jossa Rikosseuraamuslaitos on toimijana mukana. Vaikka hankkeiden kesken onkin ollut ajatustenvaihtoa (mm. tapaaminen 21.5.2019; Seurantaraportti 1.1.2019-30.6.2019), yhteistyö oli vähäistä ottaen huomioon tavoitteiden samankaltaisuus. Tulosten jalkauttamisen kannalta haasteeksi muodostuu se, että samanaikaisesti on tarjolla erilaisia hankkeissa kehitettyjä malleja Vankilan ja vankilan ulkopuolisten palvelujen yhteistyölle.

Viero-hankkeessa kehitetty toimintamalli tarjoaa yhden lähtökohdan tulevalle kehittämiselle. Jos malli ymmärretään hyväksi käytännöksi, olennaista ei ole se, otetaanko malli käyttöön sellaisenaan. Olennaista on, että se tarjoaa pohjan, jota voidaan edelleen kehittää saatujen kokemusten ja muun käytössä olevan tiedon pohjalta. Joka tapauksessa on selvää, että rikostaustaisten osallisuuden ja työllisyyden edistämiseksi tarvitaan selkeitä toimintatavallisia muutoksia, jotka edellyttävät sekä vankiloiden että palvelujärjestelmän uudistumista.

Lähteet

Innokylä a. Hyvät käytännöt hankkeiden prosessinarviointi ja seuranta. Viitattu 31.1.2020: <https://www.innokyla.fi/web/tyotila4142858/hyvat-kaytannot-hankkeiden-prosessinarviointi-ja-seuranta>

Innokylä b. Innokylän Innovaatiomalli. Viitattu 31.1.2020: <https://www.innokyla.fi/tietoa-innokylasta/innovaatiomalli>

Kautonen, Mika (2008) Yksi alue, monta innovaatioympäristöä. Teoksessa Nina Mustikkamäki & Markku Sotarauta (toim.) Innovaatioympäristön monet kasvot. Tampere University Press, Tampere, ss. 49-79.

Korhonen, Satu, Julkunen, Ilse, Karjalainen, Pekka, Muuri, Anu & Seppänen-Järvelä, Riitta (2007) Arviointi ja hyvät käytännöt sosiaalipalveluissa. Asiantuntijoiden pohdintoja tulevasta. Raportteja 16/2007, Stakes.

Miller, Alison, Krusky, Allison, Franzen, Susan, Cochran, Shirley & Zimmerman, Marc (2012) Partnering to translate evidence-based programmes to community settings. Bridging the gap between research and practice. Health Promotion Practice, 14 (4), 559-566.

Palveluohjaus vankilasta vapautuvien tukemiseksi (2008) <https://www.innokyla.fi/documents/221428/7f50fc45-6760-4df1-9353-6dd9dc200ddb>

Raunio, Kyösti (2010) Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? Janus, 18 (4), 387-395.

Seeck, Hannele (2008) Johtamisopit Suomessa. Taylorismista innovaatioteorioihin. Gaudeamus, Helsinki. Seurantaraportti 1.1.2019 - 30.6.2019. Vierto-hanke. ESR.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Hyvät käytännöt. Viitattu 30.10.2019: <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/hankkeet-ja-hanketuki/arviointi/hyvat-kaytannot>

Vartiainen, Matti (1994) Työn muutoksen työvälineet – muutoksen hallinnan sosiotekniset menetelmät. Tampere: Otatieto.

Vier-to-toimintamalli (2020). Vier-to – vapautuva itsenäistä elämää rakentamaan, työhön ja osalliseksi. Siltavalmennus. Versio 4.1.2020.

7 Johtopäätökset

Teemu Rantanen, Janika Lindström & Ari Heikkinen

Rikostaustaisten työhön kuntoutukseen ja työllistämiseen on viimeisten vuosien aikana kiinnitetty varsin paljon huomiota. Tehtävä on kuitenkin haasteellinen. Rikostaustaisten työllisyystilanne on heikko (Danielsson & Aaltonen 2017). Tilannetta edelleen hankaloittaa se, että rikostaustaisten keskuudessa päihdeongelmat, erilaiset terveydelliset haasteet (Joukamaa ym. 2010) ja oppimisvaikeudet (Tuominen 2018) ovat varsin yleisiä. Niinpä rikostaustaisten työllisyyden tukeminen linkittyykin tiiviisti paitsi ammatilliseen kuntoutukseen, niin myös sosiaaliseen kuntoutukseen ja erilaisiin tukipalveluihin. Tässä arvioinnissa rikostaustaisten osallisuuden ja työllisyyden tukemista on lähestytty sekä yleisellä tasolla että nimenomaan Viero-hankeeseen kohdennettuna.

Yleisenä havaintona voidaan todeta ensinnäkin se, että työmarkkinoiden osaamisvaatimusten lisääntymisen myötä osatyökykyisten työmarkkina-asema on heikentynyt. Samalla aktiivinen työvoima- ja sosiaalipolitiikka on 2000-luvulla noussut varsin keskeiseen asemaan. Tämä on merkinnyt myös sitä, että osatyökykyisten työllistymiseen on alettu kiinnittää erityistä huomiota. Aktiivipolitiikan keinoja koskevat vaikuttavuustutkimukset eivät kuitenkaan anna selkeää vastausta siihen, miten osatyökykyisiä voitaisiin parhaiten työllistää. Joitakin varovaisen lupaavia tuloksia on kuitenkin saatu. Muun muassa palkkatuki on tietyn varauksin osoittautunut vaikuttavaksi keinoksi silloin, kun osatyökykyinen työllistyy sen turvin yrityssectorille. Lisäksi ammatilliset kuntoutukset keinot ovat osoittautuneet elämänlaadun kannalta tuloksellisiksi.

Toisena havaintona voidaan todeta, että Rikostaustaisten työllisyyden edistämistä on tehty varsin laajasti sekä Rikosseuraamuslaitoksen piirissä että hanketoiminnan kautta. Tehty katsaus osoittaa, että hanketointi on ollut lyhytkestoista ja hajanaista ja sen pidemmän aikavälin vaikuttavuudesta on vähän näyttöä. Päinvastoin hankearvioinnit osoittavat, että vain hyvin pieni määrä (tyypillisesti alle 10 %) hankkeiden asiakas-

kunnasta on työllistynyt. Voidaankin kysyä, tulisiko rikostaustaisten työllistymisessä keskittyä lyhytkestoisten hankkeiden sijasta olemassaolevien palvelujen, rikosseuraamusalan ammatillisen kulttuurin ja verkostoyhteistyön kehittämiseen. Jos vankiloiden työtoimintaa ja opetusta sekä vapauteen valmentamista kehitetään, vaikuttavuus voi koskettaa varsin suurta joukkoa rikostaustaisia.

Kolmanneksi Viero-hankkeen laadullinen tarkastelu tekee näkyväksi joitakin hankkeen vahvuuksia. Erityisesti Silta-Valmennusyhdistyksen piirissä toteutettu valmennustoiminta näyttäytyy asiakkaita tukevana. Asiakkaiden kohtaaminen ihmisenä, rinnalla kulkeminen ja paneutuvat työote ovat toimintatavan keskeisiä vahvuuksia. Tähän työotteeseen liittyy myös erilaisissa työnhakuun ja arkielämään liittyvissä taidoissa (esim. sähköinen asiointi) opastamista sekä asiakkaan aktiivinen ohjaaminen palvelujärjestelmän eri sektoreilla. Myös hankkeen loppuvaiheessa käynnistynyt yritysysteistyön malli näyttäytyy kiintoisana avauksena, joskin sen tuloksellisuutta on toimintamuodon myöhäisen käyttöönoton takia vaikea arvioida.

Viero-hankkeen tilastollinen vaikuttavuustarkastelu nostaa esiin joitakin haasteita. Vain pieni osa asiakkaista on onnistunut työllistymään hankkeen aikana. Lisäksi asiakasdokumentaatiossa on puutteita, ja suurelta osaa asiakkaista puuttuu lopputilannetta koskevat tiedot. Toisaalta asiakasprosessien tarkempi tarkastelu tuo esiin onnistuneita tapauksia, jossa asiakas on edennyt työllistymisen polulla hankkeesta saadun tuen turvin. Eri-tyisesti näyttää siltä, että Silta-Valmennusyhdistyksen laaja palvelukokonaisuus tarjoaa erinomaiset puitteet työllisyysteemaa painottavalle valmentavalle ja asiakkaan osallisuutta tukevalle toiminnalle.

Hankkeessa valitut kehittämiskohteet ja toimintamallin perusideat saavat myös tukea päihde- ja rikostaustaisten kokemusasiantuntijoiden näkemyksistä. Arviointiin osallistuneiden kokemusasiantuntijoiden näkemyksissä korostuu vankeusaikainen elämänhallin tuki ja polutettu vapautuminen, jossa yhdistyy työssä käynnin ja asumisen tuki. Valmennuksen keskeisinä elementteinä pidettiin arjentaitoja, digitaitoja ja työnhaikutaitoja, mitkä kaikki korostuvat myös hankkeen valmennusmallissa. Hankkeen yritysysteistyömallin tavoin myös kokemusasiantuntijat korostivat asteittaista etenemistä kohti työllistymistä sekä rekrytointitapahtumien merkitystä.

Vier-to-hankkeessa kehitetty toimintamalli näyttäytyy lähtökohtaisesti perustellulta. Kehitetty kokonaisuus on monitasoinen ja varsin kattava. Siinä yhdistyy rangaistuksenaikainen tuki ja valmennus, suunnitelmallinen vapautuminen ja monipuolinen kuntoutumista, osallisuutta ja työllistymistä tukeva palvelukokonaisuus. Kuitenkin siihen liittyy joitakin haasteita. Erityisesti sen taustalla oleva vaikuttavuusnäyttö on varsin ohut. Lisäksi mallin viimeistely tapahtui aivan hankkeen loppuvaiheessa ja siten mallin käytäntölähtöinen arviointi ei ollut kaikilta osin mahdollista hankkeen aikana.

Tehty arviointi antaa monipuolisen kuvan Rikostaustaisten työhön valmennuksesta ja Vier-to-hankkeesta. Arviointiprosessiin liittyi kuitenkin joitakin luotettavuutta heikentäviä tekijöitä. Yhtenä haasteena oli asiakaskohdattaisen seurantatietojen puutteellisuus, mikä esti luotettavan tuloksellisuusarvioinnin. Toinen ongelmakohta liittyi hankkeen etenemiseen. Koska hanke käynnistyi suunniteltua hitaammassa aikataulussa ja toimintamallin viimeistely ja jalkauttaminen jäivät aivan hankkeen loppumetreille ja siksi itse toimintamallia ei ole pystytty empiirisesti arvioimaan. Näitä puutteita on tässä arviointiraportissa pyritty paikkaamaan hyödyntämällä moninäkökulmaista lähestymistapaa ja yhdistämällä erilaisia aineistoja.

Joka tapauksessa hanke jälleen kerran nostaa esiin rikostaustaisten työllistymiseen liittyvät haasteet sekä sen, että suunnitelmallisella työllä pystytään asiaan vaikuttamaan. Lisäksi hanke omalta osaltaan rakentaa ja levittää rikostaustaisten työhön valmentamiseen liittyvää osaamista suomalaisten alan toimijoiden keskuudessa. Rakenteellisten muutosten ohella tarvitaan rikostaustaisten erityiskysymyksiin liittyvää osaamista sekä toimintakulttuurien muutosta.

Lähteet

Danielsson, Petri & Aaltonen, Mikko (2017) Vankeusrangaistukseen tuomittujen työmarkkinoille osallistuminen seuraamuksen jälkeen. Yhteiskuntapolitiikka, 82 (5), 538-548.

Joukamaa, Matti & työryhmä (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010, Helsinki, Rikosseuraamuslaitos.

Tuominen, Tiina (2018) Neurocognitive deficits, academic difficulties and substance dependence among Finnish offenders: connections to recidivism and implications for rehabilitation. Annales Universitatis Turkuensis B 453. Turku, University of Turku.

AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Rikostaustaisten työllistymiseen liittyy monia yksilötasoisia ja yhteiskunnallisia haasteita. Kysymys on yhteiskunnallisesti tiedostettu ja viimeisten vuosikymmenien aikana rikostaustaisten työelämävalmiuksia ja työllistymistä on pyritty tukemaan lukuisten hankkeiden avulla. Kuitenkin hankkeiden vaikuttavuus on jäänyt varsin vähäiseksi, eivätkä kehitetyt toimintamallit ole jääneet pysyviksi.

Vuosina 2017-2020 toteutetun ESR-rahoitteisen Vierto-hankkeen lähtökohtana olikin kokonaisvaltaisen toimintamallin kehittäminen rikostaustaisten työllisyyden ja osallisuuden tukemiseksi. Mallin lähtökohtana on se, että tavoitteisiin pääseminen edellyttää muutoksia rikosseuraamusalan toiminnassa ja palvelujärjestelmässä vankiloiden ulkopuolella sekä myös arjen taitoihin ja osaamiseen ja työelämätaitoihin liittyvää valmennusta. Vierto-hanke teki myös näkyväksi paneutuvan työotteen työotteen merkityksen rikostaustaisten osallisuuden ja yhteiskuntaan integroitumisen tukemisessa.